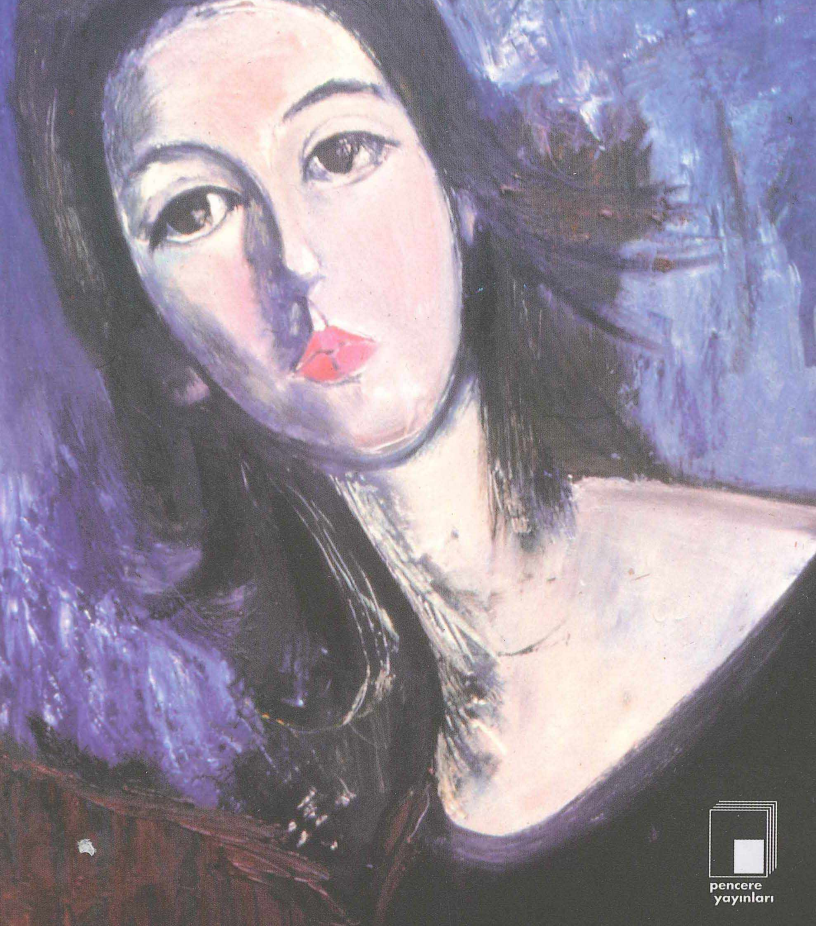
İSMET ZEKİ EYUBOĞLU

Osmanlıdan Cumhuriyet'e Türk Kadını

pencere yayınları

İsmet Zeki Eyuboğlu
Osmanlıdan Cumhuriyet'e Türk Kadını

Birinci Baskı: Eylül 2007
Kapak Resmi: Bedri Rahmi Eyüboğlu
Kapak: Hüseyin Yoldaş
Baskı: Kilim Matbacılık
Maltepe mah. Litros Yolu Fatih San. Sit. No: 12/204
Zeytinburnu-İstanbul Tel: (0212) 612 95 59

Yayın Yönetmeni: Muzaffer Erdoğdu

ISBN 978-975-8460-15-1

PENCERE YAYINLARI: 221
info@pencereyayinleri.com
www.ismetzekieyuboglu.com
Eyuboğlu Vakfı'nın katkılarıyla

pencere
yayınları
Osmanağa Mah. Pavlonya Sok. Nuhoğlu İşhanı No. 10/6
Kadıköy / İSTANBUL TEL: (0216) 414 64 41

İsmet Zeki Eyuboğlu

Osmanlıdan Cumhuriyet'e Türk Kadını

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

En değerlisinden, en değersiz sayılana değin bütün erkeklerin anaları kadındır. Buna karşın, bütün erkekler kadına karşı saygılı değildir. Ana olmak kadının doğal becerisidir, ancak kadın varlığına, yalnızca kendisinin kadın olması nedeniyle özel bir değer kazandırmaz. Ana olmayan kadın ana olandan, ana olan kadın ana olmayandan "daha kadın" değildir. Bu ikilemi göz önünde tutarak kadını ikiye ayırmak onun doğal konumu içinde bir kıyıya çekerek değerlendirmek, insan kavramlarının içeriğini kavrayış bir kimseye yakışmaz. Kadın ana olsa da, olmasa da insandır. Analık kadının niteliklerinden biri olabilir, ancak değerlerini açıklamaya yetmez. Bu nedenle "cennetin anahtarlarını ananın ayakları altında" görmek kadını değil anayı değerlendirir. Kadını ana olarak gören, onun dışında aşağılayan bir din insanı anlamış, değerini kavramış sayılmaz. Öte yandan kadını, özel eğilimlerini, tutkularını, davranışlarını, duygularını göz önünde bulundurarak açıklamaya kalkmak erkeğe değer kazandırmaz. Kadının değersiz sayıldığı, yerildiği, kötülendiği bir inanç ortamında erkeğin değerini savunmak olanaksızdır.

Atatürk "dünyada ne varsa kadının eseridir" derken, kadını bir insan olarak görmenin erdemini sergilemiştir. Büyük niteliğini kazanmış birçok düşünürün, bilginin, aydının kadına bakışı olumsuzdur, ancak kadın olmadan onların varlığı da sözkonusu değildir. Kadının küçümsendiği bir ortamda erkeğin yüceliğini öne sürmek, sağduyunun onaylayacağı bir vurgula-

ma değildir. Ulusların tarihlerine bakarsak, kadının "insan" sayılmadığı ortamlarda, kadınsız büyük başarıların sağlandığı da görülmemiştir. Dinler tarihine bakalım, yaratı alanında en büyük başarılar kadın gövdesinin sanatın odağı olduğunu görürüz. Büyük ressamların, yontucuların ürünlerini inceleyenler, en başarılı olanlarının kadını konu edindiğini görmekte güçlük çekmezler. Yeryüzünde kadınlar olmasa, tanrıların sevgili elçilerini, o yüceltilen yalvaçlarını su perileri mi doğuracaktı?

Tektanrıcı dinlerin hepsinde, kadın varlığın ancak ikinci basamağında bulunur. Bunun değişik nedenleri vardır. Bu çalışmamızda, kadının, bir insan olarak taşıdığı değerler üzerinde durulacak, toplumsal kurumlarda karşılaştığı engelleyici girişimlerin dinlerden kaynaklandığı örnekler verilerek açıklanacaktır. Uygarlık alanında, kadının en büyük başarısının, erkeklerin esin kaynağı olduğu gözardı edilmemeli, kadınsız erkeğin başarı gücü bile yetersizdir.

Şunu üzülerek söylemek gerekir ki, kadın yüzyıllar boyunca toplumdan dışlanmış, onun emeği bile erkeğin denetimi altına sokulmuş, üretici yeteneği erkeğin baskısıyla yönlendirilmiştir. Bu durum en gelişmiş, en ileri aşamaya ulaşmış toplumlarda bile değişmemiştir. Geçen yüzyılın ortalarından sonra, özellikle Karl Marks'ın emek-değer kuramının etkinlik kazanmaya başladığı evrelerde, İngiliz el tezgâhlarında, çocuk yaşta denebilecek kızlar acımasızca sömürülmüştür. Anadolu'da, İslam dininin kadınlara tanımadığı toplumsal yetkiler yüzünden, kadın genç yaşında çökmeye başlamış, erkeğinin baskısı nedeniyle insan olduğunun bile bilincine varamamıştır. Kadın, erkeğin egemenliği altı "diri araç" olmaktan kurtulamamış, toplumun en önemsiz düzeylerinde bile, kendisine yakışan yeri alamamıştır. Bu durum yalnız İslam ülkelerinde değil, bütün uluslarda yaygın bir uygulamanın olumsuz sonucuydu.

Kadın, evin içine kapatılarak, toplumdan dışlanınca kişilik bilincinin uyanması önlenmiş, onun işgücü başkalarının isteklerine göre sömürülmüştür. Evine kapanan kadınların toplum-

sal örgütlenmede yeri, yetkisi yoktur. Bugün Avrupa'da, Amerika'da kadına gösterilen saygının tabanında gelenekleşmiş bir acıma duygusunun gizlendiğini görmemek elde değildir. Kadının sevilmesi, sayılması günümüzde bile "insan" olduğundan değil, doğal yapısıyla ilgi uyandırdığından dolayıdır. Nitekim, başta Amerika olmak üzere, devlet başkanlarının adlarının karıştırıldığı utanç verici olaylar, kadınlarla uygunsuz ilişkiler (evli erkekler arasında) dünya kamuoyunda bir alay konusu olmuştur. Nitekim Amerika Cumhurbaşkanı Clınton'un karıştığı yüzsüzce olaylar kamunun eleştirilerine uğrayınca, toplumun ilgisini başka yana çevirmek için Irak'a dört gün boyunca beşyüz füze attırdığı dillerden düşmemektedir. Bu üzücü olay karşısında, karısının kendisini savunması, onu korumaya soyunması bile, kadın ezilmişliğinin bir göstergesi durumundadır. Soysuz kocayı savunmak, soylu sanılan bir kadın davranışı anlamında alınıyor. Bunları yapanlar, utanmadan dünyaya düzen vermeye kalkışıyorlar.

Ülkemizde dayak yemeğe alıştırılmış, yaşamını dayak yemekle eş düzeye getiren kocasını savunan kadın sayısı şaşırtıcı bir niceliktedir. Burada kadının erdemi değil erdem bilincinden yoksunluğu önemlidir.

Yine, bugün, ülkemizde, seçimlerde kadınların oylarını toplamak için çırpınan, ancak Kamutay'da kadınları bir yetkili bulmak güçtür. Kadının savunulmadığı bir toplumda erkeğin değer taşıması tartışmalıdır..

Kim ne derse desin, kadına karşı benimsenen olumsuz tutumların kaynağı ailenin yapısından geliyor. Yeni evlenenler arasında, ilk doğuracağı çocuğun kız olmasını isteyen pek az kadın bulunur, genel çoğunluk oğlan doğurmanın erdemini ileri sürer, doğan çocuk oğlansa övünür. Bizim toplumumuzda "kızını dövmeyen dizini döver" atasözü kızın olumsuz, eksik bir varlık olduğunu sergilemenin anlamını vurgular. Oğlunun çapkınlığıyla öğünen anneler çoktur, kızının çapkınlığıyla övünen görülmemiştir. Peki bu oğullar çapkınlıkları kimlerle yapıyorlar, diye düşünen olmaz.

Kadın konuşunda ileri sürülen görüşlerin neredeyse hepsi eski dinlerden, inançlardan kaynaklanır. Bu konuda, kadına hep dişilik özellikleriyle bakılır. Bu eksik, yanıltıcı görüşler çağımızda bile yaygındır. İmdi kadını bir varlık, bir varoluş düzeyinde aldığımızda karşımıza açıklanması değişik vurgulamaları gerektiren bir sorun çıkar. Kadın, doğal yapısı dışında, ıra denen niteliği oluşturan birtakım özellikler taşır, bu özellikler erkeklerde, daha olgun çaga ulaşmamış tüm insan soyunda bulunur. Kadın, ırası bakımından, yumuşak, uysal, atak, durgun, katı, sevecen, güleç, duyarlı, aldırmaz olabilir. Bunlar onun ırasal özellikleridir (tinsel kimliğini, kişiliği yansıtır). Bu ırasal özellikleri gövde yapısıyla açıklayan bilginler de vardır, o bizim yetkimizin dışındadır. İmdi, kadın bu nitelikleri, ırasal özellikleri göz önünde tutularak, başka kadınlardan "daha kadın", başka erkeklerden "daha insan" denemez. Onun insanlığı doğal yapısında aranmaz (dişilik yönünden).

Değişik güzellikle ölçülerine, kuramlarına göre, kendi toplumunda güzellik örneği diye seçilen, biri zenci, biri beyaz iki kadın alalım. Bunların dış görünüşlerinde, sözgelişi boy, ağırlık, kalça, göğüs, yüz özellikleri, doğal konumları dolayısıyla birbirlerine benzer, ya da eşit olsun. Burada yalnızca renk ayrımı öne alınsın, çok beyaz, çok kara gibi. Burada başlıca ayrılık ikisinin yaşadıkları toplumlara göre benimsenen güzellik ölçülerinin değişikliğindendir. Bir zencinin güzellik anlayışıyla beyazınki birbirine karşıt olabilir, bu ayrılık toplumsal beğenilerden kaynaklanmaktadır. Ancak, insan olma bakımından, bu kadınlardan biri ötekinden "daha kadın" sayılmaz, biri "az kadın", öteki "çok kadın" denemez. Bu yargı insan olma bakımından da geçerlidir. Burada toplumsal başkalıklardan kaynaklanan aktöre eğilimlerini dışlamak gerekir. Burada E. Kretschmer'in "*Körperbau und Charakter/Gövde Yapısı ve Ira*" adlı çalışmasında sergilediği düşünceler, gövdesel yapıyla ıra arasındaki koşutluklar, aykırılıklar, değişik eğilimler bizim konumuz dışında kalan uzmanlık alanını ilgilendirir. Kadını böyle uçlarda kalan özelliklerle anlamak sağlıklı bir göv-

denin ötesinde, daha çok sayısal görüntülere dayanır. Bunlar kadının ırasıyla ilgili sorunları çözmede tek kaynak sayılmaz, kadının tinsel dünyasıyla, davranışlarıyla ilgilenen bir "kadın psikolojisi alanı" vardır, bizi o da ilgilendirmez burada.

İmdi kadının, böyle erkek karşısında, geriye itilmişliğinin anlamı ne olabilir, diye düşünebiliriz. İÖ. 3000 yıllarına varan, daha sonraki çağlarda geniş bir düzeye yayılan kadın kutsallığı çok sonraları ortadan kalkmış, kadın arkaya sürülmüştür kanısındayız. Elimizde bulunan kazıbilim verilerine göre, Hattiler döneminde kadın tanrıçaydı, kutsaldı, Hititler çağında da bu kutsallık sürmüştür. Yine İÖ. 3000 dolaylarından sonra Likyalılarda kadın kutsaldır, Lıkçe'de "Lada" sözcüğüyle açıklanan "Kadın" ailenin başıdır, çocuklar, torunlar ananın adını alırlar, onun soyundan gösterilirlerdi. Asya Türklerinde de kadının toplumsal yeri önemliydi, "kağan"ın yanında, onunla eşit yetkiler taşırlardı. Oysa tektanrıcı dinlerin ortaya çıkışı ile kadının dışlandığını, kendi dinimiz olan İslamlıktan öğreniyoruz. Burada kadının düşüşü gündeme geliyor.

Bütün ortaçağ boyunca, Anadolu'da kadının düşüşü kesintiye uğramamış, daha sonraki yıllarda da, kadın düştüğü yerden, daha doğrusu düşürüldüğü yerden kaldırılamamıştır. Cumhuriyet Yönetimi egemenliği ele geçirince, İslam ülkelerinde, yalnızca Türkiye'de kadın gerçek değerini yasaların getirdiği eşitlikle kazanmaya başlamıştır. Ancak eski geleneklerin, uygulamaların sürdürüldüğü aile yaşamında, yine kadın dışlanmışlığa gizlice sürülmüştür. Bunun en açık örneği, bugün bile kimi evlerde kadınların erkek konuklar karşısına çıkarılmamalarıdır. Biz, bu üzücü gerçeği, Paris'te yaşayan Anadolu'lu bir Türk ailesinin evinde yaşadık. Alevi olduğu bilinen, o nedenle evine akşam yemeğine çağırıldığımız bir evde, kadınlar umulduğundan daha bol, güzel yemekler yapmışlar, ancak bizim oturduğumuz masaya gelmeleri şöyle dursun, ortalıkta görüleni bile yoktu. İki genç erkek, oturduğumuz odadan (çok geniş bir yerdi) başka odaya açılan kapıdan giriyor, sinilere konmuş yemekleri masamıza taşıyorlardı. İlgimi

çekince kadınların neden ortalıkta görünmediğini sordum, aldığım yanıt ilginçti: "onlar içerde kendi aralarında konuşuyorlar", oysa bizim yanımızda Türk'le evli bir Fransız bayan vardı. Bu olay bana kadına uygulanan geleneğin değişmediğini gösterdi. Demek yenilik, yasal eşitlik, evlerin kimi odalarına girememişti.

Uygarlık tarihinde, kadının üstünlüğünü vurgulayan, en görkemli yaratmalar söylencebilim (mitoloji) ürünleridir. Anadolu'da kadının üstünlüğü Ana-tanrıça ile başlar, elimizde bulunan on bin yıllık yontular, toprak ürünler bunu kanıtlamaktadır. Batı'ya, Yunanistan-Roma yoluyla, göçen söylence bilim ürünlerinde, evrensel egemenlik Zeus'un eline geçer, baştanrıdır, kadın onun "yanında"dır. Zeus bütün erkeklik gücünü çapkınlıklarıyla sergiler, istediği kılığa girer, kadını tuzağa düşürür, döller, ona saldırır, gökleri çocuklarıyla, torunlarıyla doldurur. Ancak, onun egemenliği kadınla birleşir, engin gücünü vurgularken kadının çekiciliğine, dişiliğinin etkinliğine kapılır, kendini tutamaz. İşte Batı uygarlığında yüzyıllar boyu süren kadın-erkek ilişkilerinden doğan görkemli iki sanat vardır: yontu-resim. Bu iki görkemli ürün, kadını en saldırgan bir dille küçümseyen erkeklerin bile, onun önünde ne denli yere serildiğini, çöküşe yöneldiğini göstermektedir.

Uygarlık alanında görülen bunca ilerleme, üstün başarılar, gelişmeler karşısında kadına yöneltilen "olumsuz bakış"ta özlü bir değişme olmamıştır denebilir. Uygarlığın gelişmesi düşünsel, bilimsel ilkelere dayanıyor, sergilenen geliştirici ürünlerle beslenen bir ortam gerektiriyor, ancak bu ortamda kadın katkılarından söz edilmiyor, kadın uygarlığı katkısız gibi uzakta bırakılıyor. Çağımızda bu olay daha kolay anlaşılıyor. Özellikle sinema sanatında kadın çok etkileyici, sürükleyici bir başarı gösteriyor, ancak bu geleceğe kalmıyor, yalnızca sinemacıları ilgilendiriyor. Bu olay kadın için olumsuz bir göstergedir. Uygarlık Platon'u, Leonardo'yu, Kepler'i, Kant'ı, Einstein'i unutamaz, ancak bu kişilerin çağında yaşamış, bilimsel-sanatsal doruğa varmış bir kadın da gösteremez.

Bu olumsuz durum kadının düşünsel yeteneksizliğinden değil, toplumsal ortamda kıyıya itilmişliğinden dolayıdır. Kadını eksik, yetersiz sayan bir toplumda erkeklerin başarılı olduklarını savunmak, bu başarının odaklarını, esin kaynaklarını göstermeyi gerektirir. Kadının dışlandığ bir toplumda, özellikle Osmanlı yazınında, genç erkeklerin kadının itilmişliğinden doğan boşluğu doldurdukları görülmektedir. İran yazınında, bu doğal olmayan olay, toplumsal bir gelenek niteliği kazanmıştır. Osmanlı'nın "Divan" yazınında bu olayın sayısız örneği vardır bk. İsmet Zeki Eyuboğlu, *Divan Şiirinde Sapık Sevgi*. 1991, 2. bas. İşin şaşılası yanı, bu toplumsal eğilim içinde, kadının dışlanmasını, birtakım kadın öğretim üyelerinin savunmasıdır.

İslamdan önceki dönemlerde, bir ailenin ilk doğan çocuğu kız olursa öldürülürmüş, İslam bu geleneği yasaklamış. 13. yüzyıl başlarında medya dağlarında yaşayan, kendilerine *Tırahaye* denilen Kürtler, "... İslam dinine girmemişlerdi. Fakat kendi memleketlerinin iptidai putperestliği ile mecusuliği kabul etmişlerdi. Bunların eline bir Müslüman düştü mü onu en şiddetli işkencelere uğratarak öldürüyorlardı. Bunlarda bir kız çocuğu doğduğu zaman kızın babası evinin kapısı önünde durur ve şöyle bağırır: bu kızla kim nişanlanacak? Şayet bir adam çıkarda kızı isterse babası onun yaşamasına razı olur. Bir kimse çıkmazsa babası onu öldürür. *Abu'l-Farac Tarihi*. C. 2. s. 488, çev. Ömer Rıza Doğrul, 2. bas. 1987."

Kadının toplum dışına itilmesinin doğurduğu dengesizlik, kadının ortaklaşa yararlanılan bir araç durumuna düşmesine, aşağılanmasına olanak sağlamıştır. Nitekim yukarda verilen alıntının bulunduğu yerde şu açıklama sergilenmemiştir: "Bu yüzden bunların aralarında kadınlar çok azdı ve bu yüzden bir kadın bütün ev halkının zevcesi sayılırdı. Bir erkek bir kadının yanına girdiği zaman ayakkabılarını o evin kapısı önünde bırakır. Bu yüzden başka bir adam gelirse bu ayakkabıyı görerek eve girmez ve içerdeki kimsenin çıkmasını bekler. Doğan ço-

cuklara gelince erkeklerin en yaşlısı onun babası sayılır. Adı geçen yapıt, s. 488."

Bu olumsuz geleneklerin kökenleri ilkçağın derinlerine değin geriye gider. "... Persler yabancı görenekleri başka her ulustan daha kolay kaparlar... Genç oğlanlarla cinsel ilişki kurma huyunu Yunanlılardan almışlardır. Evlilik hayatına gelince, her birinin birkaç nikahlı karısı olduğu halde çok sayıda cariye de satın alırlar. *Herodotos Tarihi*, s. 72. Çev, Müntekim Ökmen, 1975". Bu alıntı bize, çok kadınla evlenmenin, odalıklar, gözdeler satın almanın Araplara, İslam çağında bile İranlılardan geçtiğini göstermektedir. Ne yanından bakılırsa bakılsın, tarihte kadının iç açıcı, ona mutluluk sağlayıcı bir durumu görülmüyor.

Kadının en geniş ilgi gördüğü alan, genelde, resimdir. Nitekim Botticelli'nin "*Aphrodite" in Doğuşu*, Raffaello'nun "Galateia" adlı tabloları bu konuda görkemli bir örnek sayılabilir. Resimde bu gelenek yüzyıllarca sürmesine karşın, günümüzde de geçerliliğini koruyor. Ressamın kadına gösterdiği yakınlığı, onun gövdesel uyumunda aramaya bağlayan eleştiriciler var kuşkusuz, ancak bu sanat yaklaşımının bilinç altına sinmiş etkinlikleri yatsınımaz.

Auguste Comte, dilimize *"Pozitivizm İlmihali"* başlığıyla çevrilen ünlü yapıtında, bir rahibi konuştururken, karşılıklı sorunları, ikisinin ağzından, kendi yapısal niteliklerine göre sergiletir. Burada, rahip karşısında, kadının ikinci düzeye itildiği, ancak kadının kişisel gücünü yansıtan ataklığı etkisini gösterir. Bilge A. Comte, kadını bilinçli bir insan olarak tartışma ortamına getirir. Bizim öğrencilik yıllarımızda, (1944-1948, lise dönemi) felsefe öğretmenimiz: "Auguste Comte, yeni bir din önermiş, ancak kadına tapmıştır" derdi. Bunun anlamını çok sonraları, yüksek öğrenim yıllarımızda anlamıştım. O yıllarda, Vefa erkek Lisesi'nde öğretmenler odasında, kapalı kapıların dışına taşan, yüksek sesli bir tartışmada, ünlü bir öğretmen, bir kadın öğretmene "sen sus or..." dediğini merdivenin basamağında hepimiz duymuştuk. Bu anıyı burada, gündeme

getirmek, geçmişe saygısızlık sayılabilir, ancak Cumhuriyet Yönetimi'nin gerçekleşmesinden yirmibeş yıl sonra yaşlı bir öğretmenin kadın görevlilere hangi gözlüğün arkasından baktığını göstermek için önemlidir.

Burada önemli olan, uygarlığın gelişmesine, toplumsal kurumlarda birtakım gerekli yeniliklerin yapılmasına karşın eski geleneklerden kurtulamayan, bilinçaltında onların izlerini taşıyan kimselerin bulunmalarıdır. Erkek toplumsal kurumlarda üstlendiği görev gereği "cumhuriyet öğretmeni"dir, ancak belleğinde taşıllaşan eğitim birikimleri çağın çok gerisindedir.

Öte yandan, tarihte, kadının dışlanmasını gerektirecek kanıtlayıcı, inandırıcı bir neden de görülmemiştir. Tersine, Amazon kadınları gibi, savaşçı, korkusuz, yiğit kadınların bulunduklarını gösteren örnekler var. Kadının yetersizliğini, erkekten başarısız olduğunu saptamak da olanaksızdır. İleri sürülen biricik kanıt, kadının erkeği baştan çıkarıcı, yanıltıcı olduğudur, ancık bu da yeterli bir kanıt sayılmıyor. Dinsel inançların önde gelen etkinliği neden olarak ortaya atılsa bile kaynaklarını saptamak pek kolay olmuyor, kesin bir başlangıç bilinmiyor.

Tektanrıcı dinlerin kadınla ilgili inançları, uygarlığın bunca gelişmesine, ilerlemesine karşın kılık değiştirerek belleklerde yerini korumuş, yapay bir değerlendirme ile etkisini sürdürmüştür. Çağdaş erkeğin düşünce dünyasında kadına verilen yer, onun bir insan olarak, taşıdığı özelliklerle değil, dişi olarak donatıldığı çekiciliklerle ilgilidir. Çağdaş aydın bunu bilmiyor değil, biliyor, ancak bilinç altına yerleşen özel çıkarları onu yargılarında etkili bir değişiklik yapıyor, "kadın nereye gitse kadındır" nitelemesi alışılmış anlayışın dışına çıkmıyor. Oysa, "kadın ne yandan bakılırsa bakılsın insandır" demek, erkeğin duygularına, doğal eğilimlerine aykırı geliyor gibi bir izlenim geçerliliğini sürdürüyor. Bunların hepsi, yüzyılların oluşturduğu birer önyargıdır, sonradan bilinç yüzeyine çıkarak düşünsel bir boyaya bürünmüş görünür.

Ülkemizde, kimi aşırı dinci çevrelerde, Belediye Başkanla-

n'nın taşıtlarda bile kadınla erkeklerin yerlerini ayırmaya kalkıştıkları görülmüştür. Konya, İstanbul, İzmir, Erzurum gibi kalabalık illerde kadın-erkek ayrımı denenmiş, ülke düzeyinde tepki görmemiştir. Sonradan, tutarsızlığı anlaşılınca kendiliğinden kalkmıştır. Bugün, yine böyle bir girişim vardır, Ramazanda kamu kuruluşlarında çalışma saatlerini oruç tutmaya göre düzenlemek isteyen, kimi yerde düzenleyen kuruluşlar vardır. Bu uygulama görünüştedir sanılmasın. 1950 yönetiminden sonra, Cumhuriyet yönetimine karşı çıkan ilk saylavlar gibi, dinci uygulamalara özlem duyanlar ortaya çıkmış, oy toplama yüzünden Menderes bu gerici girişimleri sırıtarak karşılamış, neredeyse bir inanç özgürlüğü saymıştır. Bu özgürlük yapaydır, kandırmacadır. Cezayir, Afganistan, İran, Suudi Arabistan, Pakistan gibi ülkelerin hepsi müslümandır, neredeyse toplumsal yönetim dine bağlanmıştır, hepsi de Kur'an'a uyduklarını ileri sürerler. Oysa yürürlüğe koydukları yönetimler birbirinin karşıtıdır, çelişiğidir, özellikle kadına bakışları büsbütün ayrıdır. Peki Kur'an hangisinden yanadır?

Bir insanın çağının dışına itilmişse, orada yaşamaya kendini alıştırmışsa, çağın içine girmesi güçleşir, baskı altında kalırsa bunalıma bile sürüklenebilir. Bugün, İslam toplumlarınca, kadının çağ dışı bırakılması, kadının da benimsediği bir uygulama biçimine girmiştir. Bu olumsuz eğilimin giderilmesi, uzun süreli bir eğitim uygulamasına bağlıdır. Gelenekleşen, yaşamı düzenleme durumunda olan bir eğilimin ortadan kaldırılması, yerine çağdaş bir düzenin kurulması, yaşamı biçimlendirmesi sanıldığı gibi kolay değildir. Bunun önüne çıkan engellerden biri de, çağdaş yaşama ters düşen uygulamaları savunan, gerekli gösteren kuruluşların etkinlikleridir. Bu etkinlikler çağdaş verilerle, ileri buluşlarla güçleniyor, gelecek için birer direnme odağı oluyor. Yetkili kurumlar bu olumsuz gelişmeyi çok iyi biliyorlar, görüyorlar, ancak sömürü için en elverişli ortamın da halkı bilgisiz, uyuşmuş bir araç durumuna getiren olduğunu sezmekte güçlük çekmiyorlar. Şurası kesin bir gerçektir ki, Türk kadınını çağın dışına iten, Atatürk devrimlerine karşı di-

renici bir duruma getiren DP ile onun ardılı olan Adalet Partisi'dir. Bu iki partinin sorumlularının ülkemize yaptıkları kötülükleri, Polatlı sırtlarına dayanan düşman orduları yapmamıştır. Bu yetkililer, oturdukları koltukları bırakmamak için, neredeyse düşmanla bile işbirliği yapacak duruma gelmişlerdi. Bugün ülke düzeyinde ilgi çeken, yargılanmaların evrensel tüze ilkelerine aykırı düştüğü öne sürülen üç gencin asılmasında, parmak kaldıranların hangi koltuklarda oturduklarını biliyoruz, görüyoruz. Bir ülkede sorumlu görevlerde bulunanlar uygarlığın gerektirdiği utanç duygularından yoksun kalırlarsa, ülkenin geleceğini, gelişimini kendi kişilikleriyle bağımlı sanırlarsa, orada insanın değeri anlaşılmamış demektir.

Atatürk'ün ölümünden sonra, ülkemizde sinsi bir geriye dönüş başladığını, iyi düşüncelerle yapılan birtakım barışçı girişimlerin iyi sonuç vermediğini gördük. Yurtdışından gelenlere gösterilen sıcak ilgi, soğuk girişimlerin yayılmasına olanak sağladı, Atatürk'le gelen yeniliklerden kırpıntılar yapılması sanıları güçlendi. Sonradan bunları hepsi DP çatısı altında toplandı, onların yüzünden 27 Mayıs devrimi patlak verdi. Bu devrimi gerçekleştirenler arasında kısa sürede, "Turancılık" akımına saplananlar çıkıverdi. Derken 12 Mart yıkımı neredeyse Derviş Vahdeti eğilimlerinin ülke düzeyinde yayılmasına olanak sağladı. Bunların arkasında, gericiliğin odaklanmasına yol açan AP vardı, en büyük toplumsal yıkım bu kuruluşla başladı, gelişti, yayıldı. AP, ülkemizde yobazlığın, gericiliğin, çağdışı kalmanın, Patrona ayaklanmalarını andıran bir kalıntıydı.

Cumhuriyet Yönetimi DP-AP-12 Mart-12 Eylül gibi dört büyük yıkımla yüz yüze geldi. Elli yedi yılda dört yıkım. Bu olay en çok gerici odakların doğmasına, gerici kuruluşların güçlenmesine olanak sağladı. Türk kadınının karalara bürünmesi, toplumdışı bırakılması gibi ortaçağı anımsatan olumsuz gelişmeler bu dönemlerin ürünleridir. Yine bu dönemleri yaşayan yüksek görevliler, günümüzde de etkilerini sürdürüyorlar. Bugün çağdaş, ilerici, Atatürkçü geçinen bu yüksek görevliler MHP, MSP, RP, FP gibi kuruluşların elverişli ortamlarda, ülke

düzeyinde, etkinlik kazanmalarına gereken olanakları sağlamışlardır. Bunlar, oturdukları koltukları bırakmamak için ülkeye yıkım getirecek ne varsa yapmaktan kaçınmamışlardır.

Bugün, Atatürk devrimlerinin sağladığı çağdaş olanaklarla Kamutay'a giren Türk kadını, Atatürk devrimlerini geçersiz kılmak, yıkmak için gerici dış ülkelerle işbirliğine giren kuruluşlarla kotluk uğruna anlaşmış; birtakım yolsuzlukların, soygunların, yetkileri kötüye kullanmaların en utanç verici örneklerini vermiştir. Bu olumsuz, gerici, yıkıcı gelişmelerin arkasında yine AP yandaşlarını, öncülerini bulmaktayız.

Yukarda sergilenen bu olumsuz birikimler, yılların geçmesiyle toplumda bir alışkanlık oluşturuyor. Bu alışkanlık da, belli bir süre sonra, bir aktöre kuralına dönüşüyor. Bunun insan değerleriyle bağdaşmayan en iğrenç örneği "politika da söylenene bakılmaz" gibisinden anlamsız bir vurgulamadır. Demek politikada belli bir aktöre kuralı, belli bir insan değerine bağlanma yoktur. İşte ülkemizde çok partili döneme girildikten sonra yaygınlaşan anlayış budur. Çok partili dönem ulusumuza "çok ahlaklılık" gibi uygarlığın özüyle bağdaşmayan bir görüş getirmiştir.

"Çok ahlaklılık" kuralsız yaşamın görüntüsüdür, onda belli bir ilke, değişmeyen bir saygınlık yoktur. Bunun arkasından başıbozukluk gelir. Başıbozukluk eğitim kurumlarına sıçrarsa, günümüzde görülen sapmalara benzeyen toplumsal bunalımların çoğalmasına elverişli bir ortam doğar. Böyle bir ortamda devlet etkinliğinden söz edilemez.

KADIN KAVRAMI

Uygarlığın gelişim çizgisini izleyen bir aydının, kadın konusunda birtakım çıkmazlar, boşluklar göreceği doğaldır. Aristoleles gibi, kadının, bir insan olarak, önemini küçümseyen, onu "insan" kavramının dışında bırakma eğilimi gösteren düşünürler az değildir. Kimi çok tanrılı dinlerin "tanrıça" olarak yücelttiği, kutsallaştırdığı kadını, gelişi güzel bir nesne sayarak, erkeğin şurasından burasından türetilmiş gibi yorumlayan tektanrılı dinler günümüzde bile etkindir. Onlara göre kadın, erkeğin can sıkıntılarını gidermek için "yaratılmış" bir gölge varlıktır, değer ölçüleri yönünden erkeğin çok ötesindedir. Kadının bir "insan" olarak değerlerini kavramak, onun yine bir insan olarak varlığının özelliklerini anlamak gelişen uygarlıkla bağdaşmayan bir görüştür. Gelişen uygarlık, kadın konusunda, gerilemiştir, kadını "tarihsiz varlık" olmanın dışında bırakmayı düşünmek bile istememiştir.

Kadının yokluğu erkeğin varlığını ortadan kaldıran en açık, en kesin belirtidir. Kadının dünyaya getirdiği erkek kendini kadından üstün saymanın acınası sapağında insanlığın nedenlerini unutmuştur, yolunu bilmeyecek duruma gelmiştir. Tektanrılı dinler içinde kadına karşı olumsuz tutumu kutsallaştırma Tevrat'ın bir becerisi olarak neredeyse 2700 yıl gündemde kalmış, Batı uygarlığının en parlak evrelerinde bile kadın bir "değer varlığı" niteliğinde görülmemiştir. Ortaçağın anlayışına göre kadının önemsenmesi, gerçek varlığın taşıdığı değerin bilinmesi bir suç (günah) niteliğindeydi. Bu anlayışın ışıldağını elinde tutan sanatçılar, düşünürler, bilgeler, aydınlar say-

makla bitmez. Kadının yazgısı, uygarlığın elinde, küçümsenmek, aşağılanmaktı.

Kadını insan kavramının dışında görmeye alışmış kimseler, bilmeden kendilerinin hangi koşullar altında insan olduklarının bilincine varamamışlar. İnsan düşünürken, kavramların içeriğine aykırı davranmanın yarattığı boşluğu bile görememiştir. Bu olumsuz davranış çağımızda bile yaygındır. Daha yüzyıl bile geçmemiş üzerinden, kadını "gençlikte erkeğin sevgilisi, oynaşı, orta yaşlılıkta arkadaşı, yaşlılık evresinde de hizmetçisi sayan" aydınlar, yüksek görevliler, düşünürler, sanatçılar az değildir. Aşağılanan kadın uğruna kendi eliyle canına kıyan nice sanatçı, düşünür, aydın biliriz. Buna karşın kadın yine, insanlık ortamında gerçek yerine konmak istenmemiş, yalnızca geçici bir gönül eğlencesi sayılmıştır. Şurası yadsınmayan, çürütülmesi olanaksız bir gerçektir ki, kadının değersiz sayıldığı yerde, erkeğin değeri yoktur. Erkek, kadın karşısında bir değer varlığıdır, kadının bulunmadığı yerde erkeğin değeri söz konusu değildir.

Biz, kadını doğal yapısını göz önünde bulundurarak, yalnızca "kadın" diye değil bir "insan" olarak, insan kavramının kapsamı içinde göreceğiz. Bu yazımızın konusu kadın varlığının önemi, değeri, bir "insan" bütünlüğü ortamında düşünüyoruz. Kadın, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, özgün bir insandır. Yine hangi açıdan görülürse görülsün, hangi değer ölçülerine vurulursa vurulsun, bir erkek kadından "daha insan" değildir. İnsan kavramının içeriği yalnız erkeği kapsamaz, doğal yapıya göre değerlendirmeyi gerektirmez.

Kadını, erkeğin aşağısında görmek, insan denen varlığın gerçek özüne yabancı kalmaktır. Bu insan kavramının içeriğinde, bu içeriği oluşturan "insan" öğesinde bölünme yoktur. Bölünmeyi yaratan kavram getirilen olumsuz yorumlardır. Oysa yorum anlamın gerçeği değil, ona başka bir kılık bulmaktır. Nerede insan kavramı ikiye ayrılır, dişi-erkek karşıtlığı gündeme getirilirse, orada insana değer kazandıran ilkeler eksik kalmış, bilerek azalmış demektir. Kadını dışlayan, insanı anlamak, anlatmak için yalnızca "erkek" sözcüğünden yola çıkan bir görüş ne denli başarılı görülürse görülsün, kendi kendisiy-

le çelişkiye düşmüştür. Bu nedenle, "insan" kavramı bir çelişkiler yumağıdır. Bu çelişkiler yumağının ipliklerini eğiren iğ erkeğin elinden çıkmış yadsınması gereken bir yanılgı aracıdır.

Kadın, kendisine yükletilen görevlerin örtüsü altında görüp göstermek, ona toplumsal kurumlarda birtakım görevler vermek de yanıltıcıdır, beceri, başarı insanın türüyle bağlantılı değildir. Doğal yapı gereği erkeğin başarılı olması kadının başarısız sayılması anlamında alınmamalı. Erkeğin gövdesi gücü karşısında kadının, kimi alanlarda, yetersiz kalması onu insan olmaktan çıkarmaz, erkeğin buyruğu altına girmesini gerektiren bir neden sayılmaz. Gövdesel yetkinlik, ayrılık "daha insan" olma anlamında alınamaz, bir üstünlük ölçüsü diye görülemez.

Doğa kadına ayrı, gövdesel yapısına uygun, özel bir yer verirken, üstünlük sağlayacak bir yolda yürümemiştir. Oysa erkek bu yolun tersinde yürümeyi doğanın kendisine verdiği bir ayrıcalık, bir üstünlük sayma yanılgısının kuyusuna düştüğünü bile anlayamamıştır. Düşüncelerin sapaklara ayrılması, değer yargılarının biçimsel özelliklere göre düzenlenmesi bu yüzdendir. Yanılgı başka bir yanılgıya olanak sağlamış, kadınla ilgili görüşler bu yanılgılar oylumunda geçerlilik kazanmıştır. Kadının niye kadın olduğunu düşünmek, erkeğin niye erkek olduğunu düşünmeyi bilmemekten dolayıdır. Erkek niye erkekse kadın da öyle kadındır. Şunu açıkça bilmek gerekir ki kadının olmadığı ortamda en güçlü sanılan bir erkek bile başarısızdır. Meryem olmasa İsa'nın yüceliği nerede kalırdı? Bunu kadının doğurucu yeteneğinde aradığımız anlamında yorumlamak düşüncemizi bilerek saptırmaktır. Bize göre İsa'nın gerçek değerini Meryem'in varlığında, İsa'nın "insanlığı" da Meryem'in "insanlığı"nda aramak gerekir. Yoksa tanrısal güç, İsa'yı bir taştan da çıkarabilirdi. Demek tanrı bile kadının "insanlığı"na sığınmaktan edemiyor, yaratıcılığını bütünselliğini "insan"da buluyor.

Bu düşüncede bile kadın, tanrı katında bağımsız, erkekle eşdeğerli bir varlık sayılmıyor, kadın tanrısal kutsallık taşıyan bir yaratığın ortaya çıkmasında "salt araç" niteliğindedir. Oysa

ilkel denen topluluklarda, özellikle "totem" inançlarında kadının etkinliğini vurgulayan doğurucu gücünde gizlenen kutsallık topluluğun tümünü etkiliyor, kadın bireysel üstünlüğünü, bir dişi olarak toplumun koruyucusu olarak sürdürüyor. Burada erkek ikinci aşamada bir varlıktır. Bu ilkel toplumlarda, gelişmiş toplumlarda olduğu gibi, "insan" kavramı daha gelişmemişti, ancak erkek-dişi ayrımını, erkek üstünlüğünü bilinçli bir şekilde egemen kılma eğilimi de yoktu. Oysa gelişmiş toplumlarda kadının etkinliği tersine çevrilmiş, erkek egemenliğinin olumsuz bir görüntüsü durumuna getirilmiştir.

İlkel toplumlarda kadın bir "doğal varlık"tı, bu doğallık gövde yapısından çok inançsal etkinlikle açıklanıyordu. Erkek gücü kadının doğal varlık olarak önemini dışlamıyordu. Dişilik kadına, çağımızdakinden daha ileri bir önem kazandırıyordu. Hititlerde kadının tanrısallığı, üstünlüğü, yönetimde baş göstericinin yanında, onunla eş düzeyde bulunması taşıdığı doğal yapıdan gelmiyordu, onun dişiliği erkeğin yanında ikinci aşamada bulunmayı gerektirmiyordu. Durum Hititlerden önce yaşayan Anadolu insanlarında da öyle olsa gerek. Tanrıça Kübele'nin dokuz bin yıllık yontucukları bunu gösteriyor açıkça. Ancak, çağımızda bu eski uygarlık kalıntılarına bakarak, kadına doğal yapısına göre değer biçmek doğru değildir, daha açığı olumsuzluktur.

Uygarca davranış, kadına insan olarak, evrendeki yerini göstermeyi gerektirir. Evrende yeri olmak, bir varlık niteliği taşımak demektir, oysa varlık kavramında ikiye bölünme yoktur. Evrende yeri olma bakımından erkek "daha var", kadın "daha az var" diye bir emekleme yok. Doğada yalnızca "insan" vardır, ikiye ayırma sonradan ortaya konmuş bir ayrıcalık belirtisidir.

KADININ BÖLÜNMÜŞLÜĞÜ

İlkel toplumlardan çağdaş toplumlara doğru ağır ağır yürürsek, uygarlıkların gelişim duraklarında biraz dinlenerek kadına bakarsak olumsuzluğu yansıtan bir görünümle yüzyüze geliriz. Kadın yaşadığı toplumun içinde toplum-dışı bir varlık, bir "nesne" olarak görünmeye başlar. Onun toplumsal yaşamında bir gizli sınırlama eğilimi görülür. Kadın toplumun varsıllık durumuna göre, belli sınırlar içine çekilir. Bu sınırlar yüzlerce kişinin barındığı görkemli bir konak, bir şato, bir saray olabilir, ancak sonuç değişmez. Kadın bu konutlarda, en göz alıcı varsıllıklar içinde "tutsak" durumundadır, davranışları, eğilimleri, istekleri, umutları gizli ellerce baskı altına alınmış, doğal yapısının önemi göz önünde tutularak, erkeğin buyruğu altına sokulmuştur. Bir insanı mutlu yaşatmak için gereken bütün araçlar, gereçler, besinler, yiyecekler istenilenden çok sağlanmıştır. Bu gösterişli durumlara bakarak kadına değer verildiğini öne sürmek yanıltıcıdır, ikiyüzlüce bir uygulamadır. Kadın böyle bir ortamda, erkeğin isteklerini yerine getirme aracı niteliğindedir, onun görkemli süsleri, takıları, çevresinde sayısız uşakları, yanaşmaları değerini artıramaz. Kadının değeri, bir daha söyleyelim, kadın oluşunda değil, insan oluşundadır.

Kadın, yukarda sergilenen durumda, eğilimleri saptanarak ikiye bölünmüş gibidir. Bu bölünmelerden biri kadının erkeğin gereksemelerine göre bir araç olması, ikincisi, gizli bir tutsak durumuna getirilmesidir. Tutsak olarak yaşanan yerin görkemi bir değer odağı değildir. Bir insan tutsak olduktan sonra yaşa-

dığı yerin önemi yoktur, giydiğinin, yediğinin de değeri yoktur. Tutsağın mutluluğu tüm isteklerinin yerine getirilmesiyle sağlansa bile bir insan olarak evrendeki yerinden sürülmüş demektir. İnsan konakların en görkemlisinde yaşasa bile yeri evrendir. Kadını bir "insan" olarak görmemek, ona yalnızca "kadın" deyip geçmek evrendeki yerinden sürmektir.

Kadın, varlığının değerini başkalarına yararlı olduğu anlamda kavramaya alıştırılırsa kendine yabancılaşır, ikiye bölünmüş gibi davranır, bu da bilmeden, kendini bir "görev varlığı" sanarak yapar. Oysa gerçek görev ona doğanın verdiğidir. Doğa kimseyi kimseye kul, köle yaratmamıştır, erkeğin dişiden güçlü olması insanlar üzerinde egemenlik kurma anlamına gelmez. Doğa güce dayanarak başkaları üzerinde egemenlik sağlamak doğalı yanlış yorumlamak saptırmaktır. Tüm varlıklar kendi ortamlarında güçlüdür. Kimse yılanın karıncadan daha güçlü olduğunu söyleyemez. Karıncaların, Peygamber Süleyman'a fillerinden yakınmaları, Süleyman'ın buna gülmesi, sonra karıncaların derin bir çukur açarak fili oraya düşürüp yemeleri bu konuda çok anlamlı bir örnektir. Bu örnekte yalnızca "birlikten güçlülük doğar" anlamı çıkarılmamalı, güçle yaşam ortamı arasındaki bağlantının önemi anlaşılmalı. Doğal yetiler göz önüne getirilirse kadının erkekten çok daha güçlü olduğu kolayca anlaşılır. Erkeğin gücü gövdesel ağırlığı, baskıya dayanır, kadınınki üretimle bağlantılıdır.

Burada, yine insanın ikiye ayrıldığı, gövdesel yapı özelliklerine göre bir nitelemenin öne geçtiği görülüyor. Bu da kadının yararına bir davranış olmasa gerek.

Kadının böyle anlaşılmasında, çağların süzgecinden geçen geleneklerin etkinliği açıkça görülüyor. Kadın doğurucu niteliği dolayısıyla ayrı bir yapıdadır, ancak doğurucu olmayan, kısır denen kadının durumu ne olacak? Yorumcu burada doğadan sapma, doğanın özüne aykırı bir özelliğin varlığını ileri sürebilir. Bu kadını "insan" kavramının dışına itmez, aşağılanmasına neden sayılmaz. Oysa ortaçağ erkeği böyle düşünmüyordu, kadını kendi özel eğilimlerini giderme, karşılama aracı olarak görürken onun doğrucu yeteneğini de gözden uzak tutmuyordu. Bugün bile toplumlarda kısır kadın pek sevilmez, is-

tenmez. Oysa kısır erkek kendini gizler. Suçu kadında bulur, konunun uzmanına bile gizli görünmeyi yeğler, kadın için böyle bir olanak yoktur.

Kadın, yalnızca, bu anlatılan doğal durumuyla görünmek istenirse, yine bölünmüşlük içine itilir. Geri kalmış toplumlarda kadının aşağılanması eski inançlar gereği sayılır, oysa çağımızın uygar toplumlarında bile kadına erkeğin yanında eşitlik tanımak istemeyen aydınlar, düşünürler çoktur. Nietzsche bile bir yazısında "kadına yaklaşırken kırbacı unutma" anlamında sözler söylemekten kendini alamaz. Bu konuda Nietzsche yalnız değildir. Peki kadın neden böyle olumsuz bir görünüşün konusu olmuştur? Bu sorunun yanıtını arayan çok olmuştur, ancak kesin bir sonuca varan olmamıştır. Sigmund Freud *"Totem ve Tabu"* adlı yapıtında konuyu ilkel toplumlardan başlatarak araştırır, uygarlığın çocukluk evrelerine değin gerilere gider, sonra çocuklarda görülen eğitimlerin kaynağına inmeye çalışır. İşin içinde bilinç aydınlığına çıkarılması güç sayılan birtakım etkinlikler sergiler. Ancak onda da kadınla ilgili yorumlar "dişilik" yeteneğiyle bağlantı içine sokulur. Kadın, yalnızca, bir "sevişme nesnesi" olarak görmek önüne geçilmez bir düşüncedir, insanı açıklamada pek de yararlı, ışık tutucu değildir.

Erkeğin kadına bakışı olumsuzdur derken başka bir konuya da değinme gereği doğar, o da şudur: kadın, erkeğin bu yorumuna neden karşı çıkmadan bağlı kalır, onu onaylar, neredeyse bir yaşam ilkesi diye benimser. Bu konuyu daha sonra inceleyeceğiz. Bu olayda okumuşluk-okumamışlık söz konusu değildir. Nitekim yüksek öğrenim kurumlarında görev almış, bilimsel sanlar kazanmış, dahası yurtdışında öğrenim görmüş nice kadın, kendini erkekten aşağı gördüğünü, bunu açıklamaktan çekinmediği güncel olaylardan öğreniyoruz. Bu olay kadının kendini dışlamasıdır, "insan" kavramının dışında bırakmasıdır.

Kadının bu olumsuz durumu onaylaması, benimsemesi, bize göre, bir bilinç bulanıklığı olsa gerek. Kadın böyle yapmakla kendini insanlıktan dışlıyor, bunu "iman" sözcüğünün örtüsü altına sığınarak yapıyor, kendi kendini kandırıyor. Da-

hası eşinden dayak yemeyi bile içine sindiren, bunu doğal karşılayan kadınlar vardır. Özellikle Türk toplumunun aşırı dinci kesiminde yaygın olan bu durumun kaynağı Kur'an'dır. Bu kitapta "kadınlarınızı dövün" diyen buyruklar vardır, ancak nedenlerini de bildirir, dayağı kadını eğitmek, yola getirmek, esnekliğe alıştırmak için bir gerekli uygulama anlamında açıklar. Bu da uygarlığın içeriğiyle bağdaşan bir tutum değildir, ancak uygarlık bunu da önleyecek içerikte, etkinlikte değildir.

Kadının bölünmüşlüğü toplumsal bir olay gibi görünmektedir, bunu kadın, biraz da, kendi eğilimleriyle gündeme getirmektedir. Dinci topluluklarda erkek yalnız "koca" değil, koruyucu bir güç odağı diye anlaşılır. Bu davranış küçük çocukların eğitimlerinde "baba" etkinliğinin, güçlülüğünün bir simgesi anlamındadır. Bu tür yorumların Freud'tan kaynaklandığı da az çok bilinmektedir. Ancak yaşanan olaylar kadınla ilgili sorunların yalnızca tinsel çözümlemelerle açıklanamayacağını göstermektedir.

Kadının bölünmüşlüğünde gelişmemiş, engellenmiş bir kişilik sorununun olduğu da açıktır. Toplumsal baskıların etkisiyle, kadınlarda, daha çocukluk çağlarından başlayan bir dışlanma eğilimi görülmektedir. Özellikle kız çocuklar hep ananın denetimi altında, onun isteğine, tinsel eğilimlerine göre yetişiyor. Dilimizde "kıyısına bak bezini al, anasına bak kızını al" atasözü ana-kız arasındaki benzerliğin anlamını vurgulayan önemli bir belirlemedir. Bu belirleme olumsuz bir gelişmenin ilk basamaklarıdır. Kız, daha çocukluk yıllarında, ananın etkisiyle dışlanıyor, bölünmüşlüğe itiliyor. Onun, bu ilk evrelerinde, kişiliğin geliştirici öğeleri kuraktan çatlamış topraklara serpilmiş buğdaylar gibidir, gelişmeyi yeterli düzeyle tutabilecek gerekli su kalmamıştır. Kız çocuğu ananın anlayışına yatkın bir eğitimden geçirilirse, sonraki yaşam evrelerinde ikinci bir kişilik kazanma eğilimi gösterir. Bunun benzerlerini, bundan elli yıl (1948) önce, yükseköğrenim yıllarımızda, Anadolu'dan gelen kız arkadaşlarımızın davranışlarında gördük.

O yıllarda Anadolu'dan İstanbul'a okumaya (yükseköğrenim görmeye) gelen kızlarla, İstanbul liselerinden yetişen kız-

lar (öğrenciler) arasında ilginç bir ayrılık görülüyordu. Anadolu'dan gelenlerin davranışları çekingen, gizli bir denetim altındaymış izlenimi veriyordu. İstanbul okullarından gelenlerde bu sınırlılık pek yoktu. Kuşkusuz bu ayrılık eğitimden, geleneklerden, annelerin kızlarını etkileyen davranışlarından kaynaklanıyordu. Bu kız arkadaşlar arasında, erkek öğrencilerle başlayan yakınlığın çoğunun evlenmeyle sonuçlandığını biliyorum. Bunlar arasında çoğunun mutlu olmadığını da, yakından tanıdıklarımdan öğreniyordum. Oysa İstanbullu kızlar arasında bu tür ilk arkadaşlıkla başlayan hızlı evlilikler seyrekti.

Bu olay, işi yazarlığa, araştırmacılığa döktüğüm yıllarda beni çok düşündürdü. Sorunun çözümünde, dolaştığım Anadolu illerinde, ilçelerinde kadınlarla ilgili toplumsal yaşamın hangi yönlerde yürüdüğünü gözlemlemeye koyuldum. Kadınlar ilk karşılaştıkları yabancı erkeklere karşı çok katıydı, yüzleri asık, kaşları çatıktı. Yalnızca alevi toplumlarda böyle bir davranış görülmüyordu. Oysa bu asık yüzlü, çatık kaşlı kızlarla evlenmek daha kolaydı, araya giren bir aracı işi kısa sürede olura bağlıyordu. Bu davranışı gittiğim tüm yerlerde yaşadım diyebilirim. Sonradan bunun yalnızca katı bir geleneğe dayanan, özellikle kızlara uygulanan bir gelenek olduğunu anladım, öğrendim. Bu yıllarda, Maçka'ya gelen, pantolon giyen, bir yakınımın (ablam yerindedir), bizim aileden (Eyuboğlu) olduğunu anlayan büyüklerimin neredeyse hepsi öteye beriye kaçmaya başlamışlardı. Bu büyüklerimin hapsi yalnızca ilkokul öğrenimi görmüş, o bayan yakınımız ise yükseköğrenim görmüş bir mimardı. Bunun nedenini araştırdım (sonradan). İşin özünde geleneğin, dinsel inançların ağır baskısının gizlendiğini, kadının erkek kılığında görünmesinin çok kötü bir davranış sayıldığını büyüklerimden dinledim. Oysa bu büyüklerimin hepsi, 1923'ten önce Trabzon ilçelerinde, köylerinde yaşayan güzel Rum kızlarıyla özel ilişkilerinde böyle çekingen değillerdi. Demek kendi dininden olan kadını başka, ayrı dinden olan kadını başka görüyorlardı. Onların görüşlerine göre kadın insan kavramının biraz ötesinde kalmış, erkeğin bir gönül eğlencesi olmuştu.

Bu olayda kadının bölünmüşlüğü, onda kişiliğinin, değişik

etkenlerle dışlanmasına bağlıydı. İki ayrı dinin kadını, geleneklerin etkisiyle birbirini dışlıyordu. Oysa erkek böyle bir dışlamayı kendi beğenileri ortamında yaşamıyor, ondan yarar sağlamaya kalkmıyor. Sözgelişi hıristiyan bir kadınla evlenip onu Müslüman yapmak, İslam dinine iyi (savab), hıristiyan dininden bir erkekle evlenip müslümanken hıristiyan olmak ağır bir suç (günah) sayılıyor. Dinin uyguladığı gelenek bu. Oysa bu gelenekte kadın din değiştirmekle kendi dinini iki kez dışlıyor, dahası dışlanmanın ağırlığı oranında kişiliğinde bir değişme, dönüşme olayı yaşıyor.

İnanç etkisiyle, erkek baskısıyla yaşanan bu dışlanma olayının (kadınlarda) en açık, en bol örneği Osmanlı padişahlarında görmekteyiz. Padişah beğendiği hıristiyan kadınını alıp, Müslüman yaparak (bu bir kandırmaca olmaktan öteye geçmemiştir) evlenince dine büyük iyilik etmiş sayılır, bunun karşıtı ağır suç diye yorumlanırdı. Kadın görkemli bir çömlek gibi istenen boyayla boyanır, kişiliğinden koparılır, kimliğinden dışlanırdı. Oysa, tarih bu olayların çoğunun birer kandırmaca olduğunu, padişahın gözdeleri arasına giren kadınların (odalıkların, oynaşların) çoğunun dıştan Müslüman, içten Hıristiyan olduğunu göstermiştir (bu konuda sakınız: Ali Kemal Meram, *Padişah Anaları*, 5. basım, 1997).

Burada, din etkisiyle, değiştiği sanılan kişilik, gerçekte kadınlıktan gelen bir baskıyla bölünmüşlüğünü vurgular. Buraya değin söylenenler kadının kişiliğinde ortaya çıkan çelişkilere dayanıyor. Çelişki ise bir bölünmüşlük kılığına giriyor. Şimdi biraz da, yine kadının, toplumsal bölünmüşlüğü üzerinde duralım.

Kadının toplumsal bölünmüşlüğü ona yükletilen toplumsal görevlerle bağlantılı görülüyorsa da bunun arkasında da inançlardan gelen eski gelenekler gizlidir. Kadın, ülkemizde, birkaçı dışında bütün toplumsal kurumlarda görev alabiliyor, etkinlik gösteriyor. Ancak, yine kişiliğinde bir bütünleşme söz konusu değildir. Kadın, evinde eski geleneklerden edindiği kişiliği bilinçli olarak gizliyor, toplumun genel, çağdaş kurallarına uymakla birlikte, görevinin dışında eskiyi sürdürüyor. Sözgelişi "zayıflamak için oruç tutuyor", kurban bayramında kurban

kesiyor, kestiriyor, akşamları da viskisini içerek kumar oynuyor. İşte kişilikteki görülen açık seçik bir bölünmüşlük. (Burada sevgili dost, ağabey Vedat Günyol'un *Bölmeli Kafalar* adlı güzel yazısını anımsamamak elde değil). V. Günyol bu yazısında bir insanın iki çelişik düşünceyi başının içinde beceriyle gizlediğini, ancak toplumsal davranışlar içinde, içini dışına çevirdiğini sergiliyor. Biz bu olaya *kişilik bulanıklığı* demeyi yeğliyoruz.

ŞERİAT KADINI

Toplumumuzda iki kadın örneği görüyoruz. Çağdaş olmalarına, çağdaş uygarlığın bütün buluşlarından, başarılarından yararlanmalarına karşın kimlikleri, kişilikleri birbirine karşıt. Bu karşıtlık ikisinin de apayrı dünyaların yurttaşları olduklarını vurguluyor. Bunlardan birisi *Cumhuriyet Kadını* öteki *Şeriat Kadını* adları altında verilecektir. Yukarda Kadının Bölünmüşlüğü bölümünde sergilenen kadın örneği, burada, sözü geçen iki kadının niteliksel görünümünü verebilmek için seçilmiş iki toplumsal örnektir. Bu iki örnekte kadın bir toplum varlığı olarak yanımızdadır, karşımızdadır. Bunlardan Cumhuriyet Kadını içimizde, Şeriat Kadını dışımızdadır. Bu karşıt durumların kaynağı bu iki kadının davranışları, güncel yaşamda sergiledikleri değişmez uygulamalardır. Şeriat kadını gelenekçi, dinci görünmesine karşın içi başka dışı başkadır. O varlığının sınırlarını bilmeyen kaypak bir varlıktır, belli bir yeri yoktur. Duruma göre günün birinde içinin uygun bulduğu yerde oturur, başka bir gün de dışına yakışan yeri seçer. Kendine güveni yoktur, din onun en güçlü sığınağıdır, "iman" dediği nesne de başkalarının ilgisini çekmek için elinden, dilinden düşürmediği bayrağıdır. Oysa savunduğu "iman"la gerçek bir bağlantısı yoktur. Şeriat kadını kaygan bir toprak üzerindedir, toplumsal dalgalanmalar onu çelişik durumlara sürükler, sağlam bir dayanağı yoktur.

Bu kadın çıkarcıdır, inandığı, savunduğu sorunların bilincinde değildir, çelişkiden tedirgin olmaz, "iman" dediği kar- örtünün altına saklanmada benzeri yoktur denebilir. Yine b

kadın bilinçsizdir, savunduğu incelikleri şöyle durgun kabataslak çizgileriyle bile bilemez. Bu kadın neden böyledir? Bu soru zamanın gerekçeleriyle bağlantılıdır. Onun düşüncelerini, inançlarını zaman belirler. Bu nedenle bugün böyle, yarın şöyledir.

Şeriat kadını dışa vuran davranışlarıyla gelişmeyen, katılığını koruyan tarihsiz bir varlıktır, tarihin dışındadır. Bu nedenle tarihsel olaylara değil, güncel çelişkilere bakmaktan kendini alamaz. Şeriat kadını şeriatı da bilmez, bütün bildikleri dışa vurmuş kaypak görüntüleridir. İnançlarını kılığıyla, giyim kuşamıyla sergilemek, bu nesnelerle başkalarından ayırt edilmek istemektedir. Bu kadın tek boyutlu bir zaman içindedir. Onun belleğinde geçmiş değişmeyen, dokunulmaz olanı büyük bir değer sayan bulanık izlenimlerin yığınlaşmış karanlığıdır. Uygarlığın en güçlü ışıldağı bile bu kadının içsel evrenini aydınlatamaz. Onun düşüncesine göre geçmiş bir salyangoz kabuğu gibi sırtta taşınmalıdır, geleceğe aktarılmalıdır. Bu nedenle bu kadın hep geçmişi yaşar, başkalarının tiksindiği, geçmişte yaşayanların bile iğrendiği geçmişi yaşamak onun için bir başarıdır.

Sözgelişi, günümüzde yanlış olarak, "türban" denen, yalnızca Hind Racalarının başlığı olan nesneyi başına geçirmeyi bir üstünlük sayarken bunun İslam'la en ufak bir ilgisinin bulunmadığını bile bilmez. Böylece Hindlinin başlığını İslam'ın savunmasında bir araç gibi kullanır. Oysa o başlığı giyen Hind insanı, inekleri, öküzleri kesip yiyen Müslümanları kesmede, öldürmede en cılız bir duraksama bile göstermez. Bunun en açık örneği geçen yüzyılda, kutsal ineklere sataşmak yüzünden çıkan çatışmada yüzlerce Müslüman'ın öldürülmesi olayıdır. Şeriat kadını bunu da bilmez, anlayamaz.

Başörtüsüyle "türban" arasında en ufak bir ilgi yoktur. Anadolu kadını yüzlerce yıldın beri başörtüsü kullanır, "türban"ı bilmez, başına geçirmez. Bu gülünç başlığın, ülkemizde. En çok onbeş-yirmi yıllık bir geçmişi vardır. Kur'an iki yerde (Ahzab Suresi'yle Nur Suresi'nde) başınızı örtün diyor. Bu nedenle örtünmek İslam kadını için bir uygulamadır, gereklidir. Ancak örtünmeyi öneren Kur'an biçim göstermez, örtün-

me aracının biçimini, boyusunu, hangi ipliklerden, ne türde örtülmesi gerektiğini söylemez. Şeriat kadını savunduğu, inandığı Kur'anı bile bilmez. Gerçekte İslam şeriatı kadınlar için iç açıcı buyruklar getirmez, ona göre kadın koşulsuz-kuralsız erkeğinin buyruğu, denetimiyle erkekten aşağıdır, eksiktir. Bu konuları başka çalışmalarımızda örnekler vererek sergilediğimiz için burada üzerinde durmayacağız.

Şeriat kadını erkeği vurgulayan "insan" kavramının dışındadır, onun görevi erkeğin gereksinmelerini yerine getirmek, çocuk doğurmak, doğurduğu çocukları babanın uygun gördüğü nitelikte büyütmektir. Bu özellikleriyle kadın, yalnızca dişiliği dolayısıyla söz konusudur. Şeriat kadını bunu bilse de, bilmese de önemi yoktur. Onda kişilik bilinci gelişmemiştir. Kadının tüm davranışları önceden belirlenmiştir, bunların dışına çıkamaz, içinden çıkmayı düşünse bile büyük bir suç işlemiş sayılır.

Şunu çok iyi bilmek gerekir ki şeriat kadınını bu çekilmez baskı altında mutlu göstermek erkeğin özel çıkarı gereğincedir. Nitekim tektanrıcı dinler içinde İslam gibi kadına geniş yer veren olmamıştır. Bu geniş yer kadının "insan" olması nedeniyle değil "yararlanılan dişi" özelliği taşıması yüzündendir. Nitekim kadının en çok üzerinde durulan yanı da üreme öğeleri, dölyatağı ile onunla ilgili özel açıklamalardır (bu konuda en ilginç kaynak Diyanet İşleri Başkanlığının yayımladığı *Sahih-i Buhari* adlı yapıtın Türkçe çevrisidir. Oniki cild içinde, üzerinde en çok durulan konulardan biri kadındır, kadınların özel durumları). Bunun nedeni Peygamberin kadınlara olan aşırı düşkünlüğüdür. Ancak bu kadınların iyiliğine, insan değeri taşımalarına değin bir yaklaşım değildir. Şeriat kadınının Peygambere aşırı bağlılığının nedeni, onun bilinçaltına yerleşmiş sevişme doyumsuzluğudur.

Şeriat kadını, şeriatçı erkeğin etkisiyle, çağdaş uygarlığın tüm verilerinden yararlanmada kimseye yer bırakmaz, büründüğü kara çarşafın altında dişiliğinin en azgın dışa vuruşlarını sezmek güç değildir.

Burada, üzerinde durulması gereken, başka bir konu daha vardır, o da şudur: şeriat kadını hep kapalı, karalara bürünmüş

değildir. Onun çağdaş giysilerle dolaşan, çağdaş görünmeye çalışan benzerleri de vardır. Bunların içyüzünü dışa vurmada en yaygın davranış toplumsal kurumlarda, dahası Kamutay'da görev almadır. Kadın toplumsal kurumlarda görev alır. Sözgelişi yargıç, savunman, doktor, mühendis, mimar, sözün kısası uğraşların tüm türlerinde kendine uygun bir yer yapar, etkinlik sağlar. Öte yandan döner en çağdaş, saçma sapan düşüncelere kapılmaktan kendini alamaz. Bu çağdaş kılık altında çağdışı olanı gizlemektir. İşte burada da yukarda geçen "bölmeli kafalar" söz konusudur. Başın içi iki bölüme ayrılmıştır, birinde çağdaş olanaklardan yararlanma, ötekinde çağdışı olanın tedirginlik duymadan yaşatma yoğunlaşmıştır. Şeriat kadını saygısızdır, ikiyüzlüdür. Bakarsınız doktor oluyor bitirme töreninde hocasının elini sıkmaz, bunu inançlarının bir gereği sayar. Oysa onun benimsediğini söylediği İslam dininin ona yükseköğrenim görüp doktor olma yetkisi vermiştir. İslam dininin "ilim" dediği çağdaş deney bilimleri değil, Kur'an'la ilgili konulardır. Bu yüzden şeriat kadını Darwin Kuramına karşıdır, onu "ilim" kavramının dışına atar.

Şeriat kadını, bütün özellikleriyle, çağının dışına çıkmış bir yaratık olanın sevinci içinde yaşamayı bir erdem sayar. Gerçekte erdeme de karşıdır, saygısızdır (hocasının elini sıkmayan doktor gibi). Burada içerdiği çelişkiler bakımından iki ayrı durum göze batıyor. Şeriat kadını bütün benliğini tanrının buyruğuna bağlamış, görünür, kendiliğinden özgün bir yorum yapma yanlısı değildir, onun yönünü çizen yüce bir "tanrısal buyruk" vardır, öyle inanmış, inandırılmış görünür. Bu durumdan birincisi giyim kuşam bakımından çağdaş, düşünce, inanç bakımından çağdışı olma. Varsıl çevrelerde görülen durumlardan biri budur. Oysa özel davranışlarda tanrısal buyruğun yerini kişisel eğilimlerin, beğenilerin, eğlencelerin aldığı görülür. Burada şeriat kadını ikiyüzlüdür. Çelişik uygulamalar içinde tedirgin olmayan bir kadında aktöre (ahlak) yönünden doğruluk, erdem, tanrısal yönlere inanma söz konusu değildir. İkinci durum çok daha ilginçtir. Kadın konusunda benimsenen uygulamalar tanrısal buyrukların doğrultusunda ise, bütün dinlerin tanrısal buyruklarla bağlantılı olduğu biliniyor. Özellikle

Musevilik, Hıristiyanlık, İslamlık gibi üç tektanrıcı dinlerde birbirine karşıt uygulamalar görülmekte, hepsi de tanrısal buyruğa dayatılmaktadır. Şeriatçı bu çelişkiyi görmez, önce gelen iki tektanrıcı dini suçlar, tanrısal buyrukların değiştirildiğini öne sürer, yalnızca kendisinin doğru yolda olduğunu söyler.

İslam dinine göre en iyi, en erdemli yol kendi tuttuğu yoldur kesinlikle, öteki iki büyük din sonradan değiştirilmiştir, sapkındır. Oysa bu dinlerin üçünün de (Musevilik, Hıristiyanlık, İslamlık) kaynağı Sumer dinidir, üçü de özgün değildir. Özellikle kadınlarla ilgili buyruklarının yeni, yalnızca İslam'a özgü olmadığı açıkça bilinmektedir. Nitekim Prof. Dr. Muazzez İlmiye Çığ yayımladığı *"Kur'an İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni"* (Kaynak Yay. 1995) adlı çalışmasında örnekler göstererek kanıtladığı bir gerçek vardır. Bu üç din sanıldığı gibi yeni değil, çağdan çağa aktarılan uygulamalardan doğmuştur. Gerçekte, "Kutsal Dinler"in özgün olmadığı, onbinlerce yıllık inançlardan kaynaklandığı saptanmıştır. Bu konuda sergilenen kazıbilim buluntuları yadsınması olanaksız kanıtlar ortaya koymuştur. Yine bu konuda, Turan Dursun'un ölümünden sonra yayımlanan üç ciltlik *"Kutsal Kitapların Kaynakları"* (Kaynak yay. 1995) ile Erol Sever'in *"İslamın Kaynakları"*, (Kaynak yay. 1995) ilginç görüşler sergilemektedir. Bu üç büyük dinin Mezopotamya dinlerinden türediği kesin bir gerçektir. Özellikle Kur'an'da geçen, şeriatla ilgili sayılan, kadınlara değgin uygulamaların yeni denebilecek bir yanı yoktur. Bu nedenle şeriat kadını davranışlarının bilinçsizliği içindedir. Dinlerin kökenleri, kadınlarla ilgili yorumlar, uygulamalar konusunda sergilenmiş sayısız yayın vardır. Bunlara göre yeryüzünde özgün denebilecek, eskilerinden esinlenmeyen bir din yoktur. Bizim bildiğimize göre dinler içinde, eski inançlara yeni bir kılık geçirerek ortaya çıkan biricik kurum Müslümanlıktır.

Şeriat kadınının içinde kıvrandığı çelişkilerin ikincisi giyim kuşamla ilgilidir. İslam'da çarşaf, peçe, yoktur, Arap dilinde "p" sesi olmadığından bu sözcüklerin çok sonraları Farsça'dan geçtiği bilinmektedir. Buna karşın şeriat yandaşı, tanrının bile bilmediği, buyurmadığı bu giyimlikleri Kur'an'dan

alınmış gibi göstermesi şaşırtıcıdır. Bunun daha şaşırtıcı olanı, İslam bilgini geçinenlerin bile bu gerçekleri bilmemeleri, tanrısal buyruk biçiminde güncel olaylar arasına sokmalarıdır.

Şeriat kadınının yaşamında tanrısal buyrukların yeri de, anlamı da yoktur. Onun için biricik geçerli, kutsal kaynak "Hoca Efendi"dir. Bu Hoca Efendi düzenli bir öğrenim görmemiştir, en çok ilkokulu bitirmiştir, değişik yollardan önemli kazançlar sağlayarak "şeyh" sanını elde etmiştir. Artık bütün engeller aşılmış, tanrısal buyruklar arkaya itilmiş, hepsinin yerini "Hoca Efendi"nin. "Şeyh Hazretleri"nin usdışı saçmalıkları almıştır. Nitekim, yükseköğrenim gördüğü bilinen, Başbakan Adnan Menderes'in "Şeyh Said-i Kürdi" karşısında ellerini göbeğinin üstüne bağlayarak durduğunu bilmeyen yoktur. Yakından tanıdığımız bu palabıyıklı, Osmanlı armalı, tüfekli, beli kamalı Şeyh Hazretleri" Türkçe'yi başını gözünü yara yara konuşur, Arapça güçlü belleğine yerleştirdiği Arapça özdeyişlerle Kur'an'dan, hadislerden alıntılarla bilir geçinirdi. 1950'den sonra toplumsal düzende, geriye dönüş girişimleri hızlanınca "Şeyh Hazretleri"nin, "Hoca Efendi"lerin sayısında hızlı bir yükselme görüldü. Ünlü "İzmir Suikastı" olayında, ele başlardan olduğu saptanınca asılan bir kişinin damadı (Adnan Menderes) birden bire yön değiştirdi kaynatasının asılmasını unutmuş gibi görünerek, Atatürk'le gelen tüm yenilik girişimlerinin sinsice karşısına çıkmayı ilke edinmişti. Bu alanda şaşırtıcı bir başarı sağladığı açıkça biliniyor.

Bizin üzerinde durmak istediğimiz bu sorunlar değil, şeriat kadınının ortaya çıkışında hangi etkenlerin kolaylık sağladığını vurgulamaktır. Şeriat kadını birden bire ortaya çıkmamış, yüzyıllarca eskiye giden geleneklerin, değişmez uygulamaların sık sık boy göstermesinden büyük yararlar sağlamıştır. Şurasını açıkça söylemek gerekirdi, Türk insanı gerçek İslam'ı öğrense, "Şeyh Hazretleri'nin, "Hoca Efendi"lerin kandırmacalarıyla sapkınlığa götürülen bir inancın ardınca sürüklenmese "şeriat kadını" denen bilinçsiz yaratıkta toplumda yer bulmazdı.

Şeriat kadını bilgi, bilinç, erdem gibi üç önemli, insana değer kazandıran kaynaktan yoksul bırakılmıştır. Bunda başlıca

suçlu eğitimdir. Ülkemizde, Atatürk'ten sonra çağdaş eğitim çağdışı bir oyluma sürüklenmiş, özellikle seçimleri kazanmak, oy toplamak, sözde tarihsel geleneklere, Türk insanına kimlik-kişilik kazandıran ilkelere bağlanma kandırmacasıyla uygarlığın sapağında karanlıklara bırakılmıştır. İşte şeriat kadınını yetiştirmek için pusuya yatan gerici güçler böyle bir ortamda ortaya çıkmıştır. Ne yazık ki toplumun en yüksek görev aşamalarında bulunan sorumlular bu olumsuz gelişmelerden yararlar sağlama yarışına katılmışlardır. İmdi gündeme gelen bir soru üzerinde duralım.

Şeriat kadını gerçekten şeriata bağlı mıdır? Bu sorunun yanıtı kesinlikle olumsuzdur. Bugün yurdumuzda ilkokuldan yükseköğrenim kurumlarına değin tüm eğitim basamaklarında, Tük kadını korkunç bir sapakta durmaktadır. Bu sapağın biri istenç özgürlüğüne, öteki uygarlık kıyıcılığına karşı eğilim gösterenlerin gidecekleri yolları gösteren iki yön vardır. İstenç özgürlüğünü geliştirecek eğitim-öğretim kurumları uygarlığa karşı çıkanların ağırlık kazandığı bir denetim gücünü ellerinde tutuyorlar. Ulusal eğitimin şeriat eğitimine yönelmesi, yönlendirilmesi bundandır.

Türkiye ulus bilincini, ulus olmama, "ümmet" olma bilincinin gelişmesi için engellemiş, ortaya "tarihsel gelenek" adı altında birtakım uygulamalar çıkarmıştır. Oysa bu uygulamaların Türk insanıyla en ufak bir ilgisi yoktur. Bu uygulamaların tümü değişik uygulamaların inanç kalıntılarıyla beslenen, biçimlenen İslam geleneğinden doğmuştur. Özellikle Anadolu'da İslam örtüsü altında sergilenen geleneklerin bir teki bile "Türk geleneği" değildir. Tarihsel Türk inancı, karmaşa İslam inancına karşıttır. Tarihsel Türk geleneğinde kadın kapanmaz, erkeğin yanındadır, arkasında değil. Elimizde bu konuda sayısız belge vardır. Nitekim Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, yayımladığı *"İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi,* 1962"de, sergilediği nesnel örneklerle Türk insanının erkeğiyle, dişisiyle kapalı bir yaşam düzeninde bulunmadığını, kadının karalara büründürülmediğini kanıtlayan belgeler, buluntular ışığında kanıtlamıştır. Demek Türk kadını, biri islamdan önce, öteki islam döneminde iki karşıt geleneğin ortamındadır. Abdulkadir İnan,

"Tarihte Ve Bugün Şamanizm, 1972" adlı çalışmasında verdiği örneklerle Türk boylarında kadını evin içine tıkan, karalara büründüren bir yaşam biçimi göstermiyor. Oysa Prof. Dr. İlhan Arsel, *"Şeriat ve Kadın*, 1993 onbir. Basım" adlı kapsamlı yapıtında Kur'an'dan, hadislerden aldığı örneklerle kadının hangi ortamda değerlendirildiğini, kadını nitelerken çoğunlukla onun dişiliğinin göz önünde bulundurulduğunu vurguluyor.

Şeriat kadını, "ümmet" topluluğunda doğal bir gereksinim aracı olmaktan öteye geçmiyor, örtünmesi, saklanması hep dişiliğinin etkinliğiyle açıklanıyor. Kadın, dişilik özelliği dışında bir "insan" sayılmıyor, tanrının Adem'in kaburga kemiğinden yarattığı söylenen kadın erkeğin gönül eğlencesi, gereksinimlerini giderme nesnesi olarak kalıyor, onun bir "insan" olduğu düşünülmek istenmiyor. Kadının bir "insan" olduğu konusunda daha önce birtakım açıklamalar sergilemiştik burada değişik geleneklerin, inançların anladığı kadınla insan bilimlerinin anladığı kadını karşılaştırırsak şaşırtıcı sonuçlara varırız.

Bir bilgin ortaya çıkıyor, çağın tüm bilimsel gelişmelerini izlediğini, bildiğini, İslamın bilime çok büyük önem verdiğini söylüyor, sonra dönüyor bilimlerin en gelişmiş düzeyine yükselen Batı'yı kötülüyor, ortaçağda karanlıklar içinde yüzdüğünü ileri sürüyor. Bu savlarını kanıtlamak için de, İslam'dan örnekler veriyor. Bu örnekler, bilimsel anlayıştan yoksun, yalnızca "Hoca Efendi"nin söyledikleriyle yetinmeye alıştırılmış şeriat kadınının yönünü belirliyor.

Şeriat kadını İslamı savunurken bile Batı kökenli tüzenin (hukukun) arkasına sığınıyor. Batı'ya sövmeyi, Batı'yı yermeyi ilke edinen bir başkanın (bu yaratık pro. sanını taşıyor) sıkışınca kötülediği batı tüzesine (İnsan Hakları Kurumlarına) sığınmaktan utanç duymaması gibi. Okuduğu yükseköğrenim kurumuna çizmeli, pantolonlu, "türbanlı" girmek isteyen bir kız öğrenciye: "Peygamberin kadınları da senin gibi çizmeli, pantolonlu kılıkla üniversiteye gidiyorlar mıydı?" diye sormuştum. Önce sesini çıkarmadı, sonra susturucuf bir yanıt bulmuş gibi sırıtarak "İslam, ilme, süslenmeye değer verir, karışmaz" dedi, ben gülünce kırıta kırıta, dolgun kalçalarını oynata oynata yürüdü. Oysa çok ince bir üstlük giymiş, gövdesi-

nin tüm kıvrımları dışa yansıyordu. Bu olayda onun suçu yoktu, o bir şeriat kadınıydı, "ilim" onun ağzında içeriği olmayan bir sakızdı.

Şeriat kadınının tanımlayıcı özelliklerinden biri de hep başkalarının ağzıyla konuşmasıdır, o bağlandığı Peygamber'in düşünsel niteliğini bilecek durumda değildir. Ancak bağlandığı Peygamber'in kadına düşkünlüğünü çok iyi öğrenmiş, bellemiştir. Bu özellikler de Diyanat İşleri Başkanlığı'nın yayımladığı "Hadisler"de vardır (daha önce söylendi). Burada ilgi çeken şeriat kadınının bir gelenek çizgisi üzerinde yürürken yaptığının bilincine varmış gözükmesi, gerçekte varamayışıdır. Kadın, bu durumda, bilinçsiz bireydir, onun "insanlığı" taşıdığı kimlik belgesinin dışında geçerli değildir. Şeriat kadını yalnız giyimiyle değil başının içinde taşıdığı düşüncelerle varlığını sürdürür. Gerici, çağdışı uygulamaların ardından yürüyen bir yasal toplulukta yer alan, kendine bir koltuk edinen kadının giyim kuşamına bakarak onu çağdaş saymak çok yanıltıcıdır. Başının içindekiyle giyinişi arasında uyum bulunmayan bir kadın çağdaş olamaz. Koltuk tutkusu insanın içini dışına çevirmede benzeri bulunmaz bir etkendir. Bir kadın için düşünceleriyle eylemleri uyum içinde değilse aktörenin bütün olanaklarını tepmek, tersine bir yol tutmak erdemsizliktir, bunun bağışlanır yanı yoktur. Koltuk tutkusu, özellikle kadınlar için, en yakışıksız tuzaklara düşmenin tüm kapılarını açar.

Ülkemizde, şeriat kadınının göze batmasına, küçümsenmesine yol açan durumlardan biri de kılığıdır, oysa bu kılığı başının içinde taşıyan, düşüncelerine giydiren kadın daha düşkündür, daha tiksinç bir yaratıktır. Çağdaş giyim, çağdışı düşünce topluluklarında yanıltıcı bir sergilemedir.

Osmanlı yönetiminde kadın, bugünkü gibi bölünmüş değildi diyebiliriz. Kadının toplumsal kurumlarda yeri yoktu. Oysa günümüzde kadın bütün toplum kurumlarında yer edinmiştir. Bu yer çağdaş uygarlığın toplumsal içeriğine uygundur, ancak şeriat kadını bu çağdaş yerinde bile çağdışı olanın etkisi altındadır. Kadın, bu olumsuz tutumuyla, çağlar boyunca başarısız kalmış, toplumsal kişilik kazanmamıştır. Bu nedenle şeriat kadınının toplumsal alanlarda geliştirici bir katkısı görülmemiş-

tir, o kişilikten yoksun kalmanın yarattığı bir karanlıktadır, ancak bu karanlığı bile sezmemiştir.

Şeriat kadını, yaşadığı kapalı ortamda, düşünce ürütmekten yoksun kaldığı için bir "tarih varlığı" olamamıştır, bunu onun "insan" kavramı dışında bırakılmasından anlıyoruz. Nitekim "insan" denince, genelde anlaşılan, göz önüne gelen hep erkektir. Bunun en açık örneği Adem ile Havva'nın yaratılış biçimidir, önce erkek var, sonra kadın var. Yaratılış olayında önceliğin erkeğe verilmesi, kadının sonradan düşünüldüğünü gösteren olumsuz bir örnektir.

İslam dinine göre kadın "eksik varlık"tır, erkekle eş düzeyde değildir. Bu yorumun kaynağı Adam ile Havva söylencesidir. Adem önceden yaratıldı, canı sıkıldı, yalnız kalmasın diye ona eş olarak kaburga kemiğinden Havva yaratıldı, Havva ona eş oldu, insan soyu onlardan türedi. İslam dini bu söylenceye dört elle sarılmıştır. Peki bunu tanrının evrensel, yüce doğruluğuyla, erdemiyle, bilgeliğiyle bağdaştırma olanağı var mı? Bu soruda birbirine eklenen olumsuzluklar dizisi gündeme geliyor.

CUMHURİYET KADINI

Şeriat kadını Osmanlının, Cumhuriyet kadını çağdaş uygarlık ortamının örneğidir, onun yazgısı "insan" oluşuyla, toplumda böyle nitelenmesiyle başlar. Burada, kadınla ilgili sorunların Türkiye Cumhuriyeti çatısı altında toplandığını bir daha vurgulayalım. Şeriat kadını olumsuz bir gelişim çizgisi sergilemiştir, oysa Cumhuriyet kadını olumlu, çağdaş bir yoldadır. Ancak, burada bir zaman kesimini düşünmek gerekir. Ülkemizde Cumhuriyet kadını ile şeriat kadını çağdaş bir toplumdadır, biri eski, öteki yeni değildir, başka bir söyleyişle ikisi de süredeştir, eş zaman içindedir. Bu zaman dilimine çağdaş derken ileriyi, geriyi, zaman yönünden eskiyi yeniyi düşünmüyoruz.

Cumhuriyet kadınının karşısında, onun olumsuz örneği, şeriat kadını durmaktadır. Şeriat kadınını giyim kuşamıyla niteledik, Cumhuriyet kadını için giyim kuşamın dışsal etkisi sözkonusu değil, başının içinde yuvalanan düşüncelerin aydınlığa çıkması gerekmektedir. Nitekim çağdaş kılığa bürünüp çağdışı düşünceler, inançlar ardınca koşan şeriat kadınlarını da sözkonusu etmiştik. Burada, Cumhuriyet kadını tarih boyunca süregelen bir gelişim çizgisi üzerindedir, yol sapağında değildir. Cumhuriyet kadınının üç önemli niteliği vardır: çağdaş düşünce, çağdaş uygulama, çağdaş gelişim. Bu üç özellik yalnızca "çağdaş" kavramı altında da toplanabilir, ancak değişik yorumları gerektirir.

Cumhuriyet kadını gelişimsel bir toplumun bireyidir, onda belli duraksamalar, bilimsel yetersizlikten kaynaklanan kuşak-

lar, sendelemeler yoktur. Cumhuriyet kadını düşünürken, bilimsel bakımdan, ya öyle, ya böyle diyemez. Bir düşüncenin, bir inancın açıklanmasında "ya" ilgecinin gerekliliği görülürse kesinlik ortadan kalkmış demektir, burada gizli bir kuşku, bir çekince gülümsememektedir. "Ya" ilgeci kuşkunun, duraksamanın öncüsüdür. Bu öncü Cumhuriyet kadınında bulunmaz, bulunursa şeriat kadınına yakışan bir davranış içinde demektir. Şöyle: insan bir gelişim varlığıdır, bu konuda Darwin kuramı geçerlidir, üzerinde yaşadığımız yeryüzü (dünya) yaratılmış değil, gökbilimin, fiziğin, kimyanın, madenlerin oluşumunu açıklayan bilimlerin öne sürdükleri gibi doğal bir gelişimin, dağılmanın ürünüdür. Sözün kısası dünyamız uzayda milyonlarca yılların ötesinde gerçekleşen, bir dağılımın sonucudur. Dinlerin ileri sürdükleri görüşler gerçek değildir. İşte evrenin oluşum kuramı budur, bu kurama inanmayan, duraksayan, kuşkuya kapılan kadın Cumhuriyet kadını değildir, onun giyimi kuşamı Cumhuriyet kadını olmaya yetmez. Konuyu daha açalım, dinle gelen inançlar, uygulamalar bilimsel gerçeklerle bağdaşmaz, bilime inanan bir kimse için ölümden sonra dirilme, yargılama, acıya çarptırılma yoktur. Bu gerçeği diliyle söyleyip araya "ya" diye bir ilgeç sıkıştırırsa düşüncelerinde kesinliğe varmış değildir. Onun gönlünde "ya dinin dediği çıkarsa" diye bir kuşku vardır. Bu kuşku onu viskili kumar masasından Eyubsultan'a adak sunmaya, mezar taşlarına mum dikmeye gönderir, biraz erimek, yağlarını atmak için Ramazanda oruç tutmaya yöneltir. Burada yalnız inanç değil, bir kişilik sorunu da gündeme gelir. Bu ikili davranış biçimi Cumhuriyet kadınına yakışmaz.

Cumhuriyet kadını bilimin gerçeğine, uygarlığın sürekli bir gelişim çizgisi üzerinde yürüdüğüne, düşünsel emeğin üretimine, insan değerlerinin etkinliğine, insanın bir "değer varlığı" olduğuna inanan kadındır. Bu kadın toplumsal ulus ortamında olduğu gibi, evrensel insan ortamında da kendisinin özel bir yeri olduğunun bilincine varan kişidir. Cumhuriyet kadınının geçmişi dinsel inançlarla değil, düşünsel başarılarla, ürünlerle aydınlatılmıştır, bu nedenle o "uygarlığın kadını"

kimliğini varlığında taşır, o kimlik onun "insan" olmasını sağlayan varlık koşuludur.

Montesquieu, pek ünlü *"Kanunların Ruhu Üzerine"* adlı yapıtını düzenlerken ulusların geleneklerinden, yaşam ortamlarından, ülkelerin değişik iklimlerinden yararlanmış, toplumu (devlet) yönetecek yasaların toplumsal koşullarla içten bağlantısını vurgulamıştır. Burada toplumla bireyler arasındaki ilişkileri açıklarken yasaların da toplumsal yapıya uygunluğunu ileri sürer. Ondan şu alıntıyı sergileyelim:

"Özgün bir ulusun bir kurtarıcısı olabilir, köle bir ulusun ise bir başka efendisi çıkar ortaya. Çünkü bir devlette baskıcı bir hükümdarı yerinden edebilecek kadar güçlü olan kişi, onun yerini alacak kadar da güçlüdür. Özgürlükten yararlanmak için olduğu gibi, özgürlüğünü korumak için de her insanın düşündüğünü söyleyebilmesi gerektiğinden, böyle bir devlette her yurttaş, yasaların, söylemesini, ya da yazmasını özellikle yasak etmediği nesnelerin hepsini söyleyip yazabilmeli. (Çev. Fehmi Baldaş, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 1998, yay. Toplumsal dönüşüm, c. 1 s. 440). "dilini biraz değiştirdiğimiz bu alıntıda sergilenen görüş, burada, şeriat kadını ile Cumhuriyet kadınının toplumsal gelişme, toplumsal yaşam özelliklerini açıklamaya yarıyor. Cumhuriyet dönemine, yönetimine karşı çıkan şeriat kadını, özgürlüğünü sağlayan bir devlet anlayışını yıkmaya çalışırken, kendisini baskı altına alan, eve kapayan yaşadığı toplumlardan dışlayan güçlere sığınıyor, tutsaklığı özgürlüğe yeğliyor. Öte yandan Cumhuriyet kadını kılığına bürünerek toplumun en yüksek aşamalarında görev alan, Kamutay'a giren kadın dışını değiştirirken içinde katılığın yumuşamasını istemiyor, oturduğu koltuğun sağladığı tutsaklık duygusu ile çelişik bir kişilik-kimlik sergiliyor. Gerçek Cumhuriyet kadını ise bu ikili davranış karşısında uzun süreli bir seçme yapma gereğini duyuyor.

Türk kadını, çağdaş uygarlığın gerektirdiği ne varsa, hepsini Cumhuriyet'le kazanmıştır, dahası Cumhuriyet Yönetimi'nin karşısına çıkma, onu yıkma özgürlüğünü bile Cumhuriyet'ten almıştır. Şeriat yanlısı kadının imrendiği, özendiği Osmanlı Yönetimi'nin hangi çağında kızlar yükseköğrenim ku-

rumlarında, toplum kesimlerinde üstün aşamalı görevler alabiliyorlardı? İslamın hangi kaynağı kadına bu yetkiyi sağlamıştı?

Cumhuriyet kadını bütün çağdaş olanaklarını Cumhuriyet Yönetimini izleyen devrimlerle kazanmıştır, bu nedenle çağdaş bir varlıktır. Çağdaş varlık olmak, çağın içinde yaşamak değil, çağın gelişim sürecinde üretici yeri almaktır. Üretici yer ise geçmişten aktarılan değişez düşünceleri, inançları belleğin çekmecelerine yerleşmekle sağlanmaz, uygarlığın gerektirdiği aşamalarda benliğinin bilincine varmakla kazanılır. Bu nedenle çağdaş olmak düşünsel özgürlüğün bilincine varmak, kendini "düşünen varlık" niteliğinde görmektir. İşte cumhuriyet yönetimi Türk kadınına bu olanakları sağlamakla, tarihte kendisine saygın bir alan yaratmıştır.

Cumhuriyet kadını tüm alanlarda devrimcidir, öyle olma gereğindedir. Bu alanların hepsi toplumsal gelişim odaklarıdır, birinde öne geçmek, ötekinde erkeğin arkasında durmak yoktur. Önce, Cumhuriyet kadını, "kadın" olmadan önce (kendisine bu özellikle bakılmadan önce) bir "insan"dır. Onun kadınlığı, dişiliği "insan" olmasının önünde değil ardındadır: önce insan, sonra kadın. Geriye dönen yorumcu, bu tanımlamada duraksama durakları arayabilir, çarpık yorumlar ileri sürebilir, bunların içeriksel bakımdan değeri yoktur. "İnsan" kavramı özel niteliklerden önce gelir. Bir varlık "insan" olmadan özelliklerini kazanamaz. Önce "insan" sonra erkek-dişi, önce "hayvan" sonra kuş, yılan, kertenkele, balık böcek, bg. Türler. Sözgelişi bir ormanda daldan dala atlayan bir maymun görürüz, bunun yanına yaklaşınca erkek, ya da dişi olduğunu anlarız. Demek, uzaktan bakılınca önce maymunu görürüz, yanına yaklaşınca doğal özelliklerini ayırt edebiliriz. Konunun yetkili uzmanı olmadıktan sanra, uzaktan görülen parlak bir taşın türünü seçemeyiz, taşı elimize aldığımızda bile yapısal özelliklerini tanımlayamayız, oysa konunun uzmanı bu olay karşısında, bilimsel bakımdan, son sözünü bile söyleyebilir. Burada ortaçağın aydınlarınca, özellikle Kilise çevrelerinde pek tutulan, sevilen Aristoteles mantığına saplanarak: önce varlık-sonra hayvan-sonra insan dizilmesini vurgulamanın gereği yok,

insan "zoom politikon/toplumsal hayvan" diye nitelemenin de anlamı kalmamıştır. Bugün insan bilim (antropoloji) çalışmaları başlangıçta insana pek de "toplumsal varlık" olmadığını, "toplumsal varlık" özelliğinin uzun bir gelişim sürecinde kazanıldığını saptamaktadır.

Bilgin L. S. B: Leakey'in *"İnsan Atalari"* diye dilimize çevrilen (çev. Güven Arsebük. Tarih kurumu, 1971) yapıtında sergilediği örneklere bakılırsa, toplumsal yaşam taştan araç yapmakla başlamıştır diyebiliriz. Aristoteles'ten onbinlerce yıl önce bile insan ileri sayılabilecek bir düşünme aşamasında "ben" duygusuna kavuşmuştu, o aşamada bile insan, "toplumsal varlık" niteliği kazanamamıştı. Toplumsal varlık olma, toplumsal yaşamın kuralları, koşulları içinde yer almakla sağlanabilir. Bu da çok uzun insanın "insan" diye tanımlanma aşamasına erişilmeden önce yaşanan bir gerçekti. İnsan bireyselden toplumsala ancak üretici olma yeteneğini kazandığı evrelerde geçebilmiştir. Bireyselle toplumsal arasındaki bağlantıyı erkeklik-dişilik karşıtlığıyla açıklama olanağı da yoktur. Doğal ortamda tüm varlıklar bireyseldir, ikileşme doğal güdülerin sonucudur. Doğal ortamda evrensel geçerlilik taşıyan tüzel yasalarla koşullar altına alınma yoktur, yasal koşullar-kurallar çok ileri bir uygarlık aşamasında bulunmanın sonucudur.

Cumhuriyet kadınını nitelerken, dil alışkanlığı yüzünden, "kadına yer verme", ya da "toplumda kadının yerini sağlama" deyimleri eksiktir olumsuzdur. Diyelim ki tanrı kadını yaratmış, peki nereye koymuş? Dinci kesim "erkeğin arkasına, evin içine, çocukların yanına" diyerek saçmalığın, bilimsel örtüye büründürülmek istenen en şaşkınca örneğini verir. Bu örneği verirken de, erkeğin hangi koşullar altında varlık alanında bulunduğunu, o üstün yerini kazandığını düşünemez, gücü buna yetmez. Cumhuriyet kadını, Atatürk devrimleri akışında yerini alırken, yalnızca kendisine tanınan bilimsel, toplumsal, sanata özgü olanaklardan yararlanmış, kısa sayılabilecek bir süreçte büyük başarılar ortaya koymuş, onlarla yaratıcı, geliştirici gücünü göstermiştir. Türk kadını, denince, burada, Türkiye toprakları üzerinde yaşayanları düşünüyoruz, Asya'dan gelen, 1927 yıldır bu ülkede yaşayan toplulukların karışıp kaynaşma-

sından doğan insanı konu ediyoruz, daha eskilere gitmek gereklidir, yararlıdır, ancak o geniş konu bu çalışmanın boyutlarını aşıyor, bu nedenle sorunu sınırlı tuttuk, yoksa Türkiye dışında kalan, bizden olan kadınları dışlamış değiliz.

Cumhuriyet yönetiminin sağladığı olanaklar, ancak Türkiye cumhuriyeti sınırları içinde bulabiliyoruz. Cumhuriyet kadınının şeriat kadını gibi uzun bir geçmişi yoktur, geleceği vardır. Bu gelecek uygarlığın ışıklandırdığı yoldu yürümekle sağlanır, ancak geçmişin bilimsel başarılarını dışlamak değildir. Bu dedenle devrimi açıklarken, kimi gerici odakların ileri sürdükleri gibi, köksüz kalmak değildir. Üretici, yaratıcı olmayan, yalnızca gelenekleşen bir geçmişin yararı görülmemiştir. Verimli, yararlı geçmiş bilimsel buluşlarla anıtlaşan bir geçmiştir. Doruklaşmış yaratıcıları, bilginleri, düşünürleri, aydınları, sanatçıları bulunmayan bir geçmişin değeri de, önemi de yoktur.

Kadının değeri, toplumsal kurumlarda sağladığı başarılarla, becerilerle olduğu gibi, birtakım yasal yetkilerle de bağlantılıdır. Bir kadının değer taşıması insan olması yönündedir, toplumsal görev almasında değil. Bunun nedeni şudur: bütün kadınlar toplum kurumlarında görev almakla yükümlü değildir, evinin içini toplumsal görevlere yeğleyenler de saygındır. Ancak, Cumhuriyet kadınının başlıca görevi evinde çocuk yetiştirmek değildir. Onun seçme seçilme, oy kullanma, düşüncelerini açıklama, tüm toplum işlemlerine katılma (istediği benimsediği aşamada) yetkisi vardır. Öyleyse Cumhuriyet kadını yetkilerini bilinçli kullanma özelliğini taşıyan insandır. Cumhuriyet kadını bir insan olarak yetkilerini doğadan değil toplumu düzenleyen yasalardan alır. Doğanın sağladığı olanaklar, kadının insan olmasıyla bağlantılıdır, uygarlık alanında yükselmesiyle değil.

Cumhuriyet kadını, bir yurttaş olarak, bütün yasal yetkileri kullanmasını bilen, birtakım ayrıcalıklarla sınırlandırılmayan kadındır. Oysa Cumhuriyet yönetimlerinden, uygulamalarından önce, ülkemizde kadınlara böyle bir yetki tanınmıyordu, tüm kadınlar toplumun dışında bırakılmıştı. Dahası, şeriat kadını bile bugünkü durumunu, Cumhuriyet'in sağladığı uygarca

olanaklardan almıştır. Yönetim onu dışlamamış, yetkilerini sınırlamamıştır. Çağdaş uygarlığa tepkisi nedeniyle yasaklanan birtakım girişimlerde bulunması, toplumu düzenleyen yasaların dışına çıkması, onları yıkmaya kalkması yüzündendir. Bu yazının yazarı, şimdi, yetmişüç yaşındadır, 1939'da, daha ondört yaşındayken, bilmeden Nakşibendi tarikatı'na girdiğinde en ufak bir engelle karşılaşmamıştır. Ülkemizde dininden, inancından dolayı suçlanan, girişimleri önlenen kimse görülmemiştir. Tüm yasaklar dini inancı araç edinerek toplumsal düzeni yıkmaya, Cumhuriyet yerine "şeriat devleti" kurmaya çalışanlar içindir. Türkiye'de kapatılan cami, yasaklanan tapım (ibadet), namaz kıldığı, kıldırdığı için özgürlüğü elinden alınan kimse bilmiyorum. Oysa İslam dininin yasakladığı girişimleri sürdüren, Kur'an'ın içeriğine aykırı davranan kimseler yalanlarla, uydurmalar, yakıştırmalarla ulusumuzu kandırmış, bu günlere sürüklemiştir. Ne acıdır ki, Cumhuriyet'in sağladığı olanaklardan yararlanarak, giyim kuşamda çağdaş görünerek, şeriat kadını bağnazlığına bürünen, Cumhuriyet'i yıkmaya çalışan kadınlarımız da türemiş, çağdışı kalmaya karşı çıkışı bir "zulüm" saymaktan utanç duymamıştır.

Kadının gövdesel alımlılığı, güzelliği, görkemliliği insanın ilgisini çekebilir, onu etkileyebilir, ancak üstünlük bunlarla sağlanmaz, sürdürülemez. Bunların hepsi geçicidir, yaslanınca tersine döner. Oysa kadının düşünceleriyle, başarılarıyla sağladığı üstünlüğü kimse yok edemez. Burada eğitimin önemi ortaya çıkar. J. J. Rousseau *"Emil"* adlı eğitimi konu edinen yapıtında, çocukluk çağında başlaması gereken kızlarla erkeklere ayrı ayrı yöntemlerle uygulanması gerektiğini savunur. Burada doğal durum (gövdenin doğal yapısı) göz önünde bulunduruluyor. Çağdaş eğitim anlayışı bu görüşün kimi alanda doğru, kimi alanda yanlışlığa yol açabilecek nitelik taşıdığını söylüyor. Cumhuriyet yönetimi, Cumhuriyet kadınının yetişmesinde daha geniş bir eğitim düzeni getirmiş, eğitim gövdesel yapı ayrılığına değil, düşünsel eşitlik ilkesine dayandırmıştır. Osmanlı eğitimi, özellikle Tanzimat Dönemi'nden sonra biraz yumuşar gibi görünürse de, yine kamu okullarında kız-erkek ayrılığını ilke edinmiş durumdadır. Bu uygulama kadını

ikinci aşamada görmenin sinsi bir belirtisiydi. Bu uygulamayla Cumhuriyet kadını yetiştirilemezdi. Eğitim düşünsel yeteneklerini geliştirmek içindir, devletin görevi de budur. Küçük çocukluk çağındaki eğitim apayrı bir konudur. Bilge John Locke, eğitimle ilgili önemli yapıtında (Almanca çevirisi *Gedanken Über Erziehung*, 1970, Reclam) eğitimi yeteneklerin geliştirilmesi, çocukta eğilimlerin saptanması koşuluna dayandırır. B. Russell ise daha geniş bir açıdan bakar olaya, ancak insanın yetişmesinde eğitimin taşıdığı önemi, en ince ayrıntısına dek araştırmada sakınca görmez.

Cumhuriyet kadınını konu edinmişken, bu yabancı uzmanlardan düşünce aktarmamızın gereğini vurgulayalım. Cumhuriyet yönetimi uygulama alanına koyduğu evrelerde, yükseköğrenimini bitirmiş, kimi kadınlarımız kız, erkek ayrımını savunmuş, çağdaş eğitime karşı çıkmış, dahası bunu bir aktöre yıkımı saymışlardı. Atatürk sağken seslerini pek çıkarmayan bu "Osmanlı kalıntısı hatunlar 1950 yönetimiyle işi çığırından çıkarmış, Köy Enstitüleri'nin bile kapatılması yolunda bir eğitim yıkımını gerekli görmüşlerdi. Gerici yayın araçlarında resme, yontuya karşı direnmiş, özellikle kadının giyinmiş, örtünmüş nitelikte yortusunun, resminin yapılması gereğini savunmuşlardı. Bu bayan yazarlar arasında, gençliğimde çapkınlıklarını duyduğum, birisi Karaköy'e dikilen "Güzel İstanbul" yontusu için, "sokağa çıkmaya bile utanıyorum" diyerek bir yayın aracına açıklamalarda bulunmuştu. Oysa bu bayan yazarla arkadaşları, Fatih-Karagümrük yöresinde, başında Galatasaray'lı bir kişinin bulunduğu tekkede, söyledikleri gibi davranmıyordu. Bunlara göre bir kadın ancak "Osmanlı" olabilirdi. Bu düşüncesi doğruydu, gittiği tekkenin "şeyhi" dört görkemli kadın almıştı, ayrıca oynaşlarının olduğu da dilden dile dolaşırdı.

İmdi bu açıklamanın yeri de, gereği yok diyen bir okuyucu çıkabilir. Oysa yeri de gereği de burasıdır. Cumhuriyet kadını olmanın erdemine karşı çıkan bir davranışın taşıyıcısına başka nerede yanıt verilebilir? Türk kadını, ülkemizde, ilk kez Cumhuriyet döneminde, devrimlerle, kapalı yaşamdan toplumsal yaşama, açık yaşama geçmiştir. Anadolu'nun gelenekçi, gerici

yörelerinde bile, Tük kadını kapalı ortamdaydı, Cumhuriyet yönetimlerinden kaçınan, çevreler vardı. Günümüzde bile, İstanbul'un Fatih yöresinde kara çarşaflara bürünmüş, peçeli kadınlar dolaşmakta, önlerinde giden eşleri çağdaş bir giyim kuşama bürünmektedir.

Cumhuriyet kadınının karşısına çıkarılan şeriat kadını, ulus yönetimini elinde bulunduran yüksek düzeydeki sorumlulardan daha çok ilgi görüyor, yardım sağlıyor. Bu yüksek düzey görevlileri arasında Avrupa'da Cumhuriyet Hükümeti'nin sağladığı olanaklarla öğrenim görenler de var. Burada, Cumhuriyet kadını bir seçim yapma gereğiyle karşı karşıyadır. Kadın olmakla aydın kadın olmanın sınır çizgileri burada belirginleşir, artık kadın başarılarını sergilediği, kişiliğini kazandığı alanda bir insandır. İnsanlığın dişiliğiyle bağlantılı kılan bir kadın Cumhuriyet kadını olamaz, o yalınayaklar içinde görüntülenen bir yurttaştır.

Şeriat kadının tarihi yoktur, bir "tarih varlığı" olma özelliği taşımıyordu, bunun nedeni de, yaratıcı birey olma özelliğinden yoksun, salt geleneklere bağlanan, katılaşmış bir varlık olmasıydı. İmdi, burada, ters anlamda yorumlanabilecek bir soru ortaya atılabilir: geleneklere bağlı tarihsiz olmak demek midir? Yanıtı açık: geliştirici, ilerletici gelenek bilimseldir, dondurucu, değişmezlik içeren gelenek gerileticidir. Hangi toplum bu iki gelenekten ikincisini seçmişse uygarlık anlayışına karşıt bir doğrultuda varlığını sürdürmek istiyor. Bu ters düşünceyi sık sık yeniliyorsak, bu terslik, ortaya atılan sorunların değişik örtüler altında ortaya atılmasından dolayıdır.

Cumhuriyet'ten önce, Türk kadını (burada kadın yalnızca Türkiye yurttaşı olarak düşünülmemiştir) ülkenin tüm kesimlerinde eve kapatılmış değildi, özellikle kırsal kesimlerde, tarım alanlarında kadın, az da olsa, katı yasakların denetiminde sayılmazdı. Köy kadını üretkendi, köy yaşamında kendi kırsal geleneklerini sürdürürdü, ancak kentlere inince "kapalı yaşam" koşullarına uyma gereğindeydi. Cumhuriyet bu kırsal kesim kadınlarına da uygarlığın gerekli gördüğü kapıları açtı. Köy kadını köyünde benimsediği yaşam biçimini kente inince değiştirme gereği duymadı, başına sardığı yaşmağı atarak çar-

şaf, peçe gibi örtülere bürünmekten kurtuldu. Özellikle üretim odaklarında, kendi becerilerine göre, çalışma olanaklarına kavuştu. Sözgelişi durumun elverişliliği oranında fabrika işçisi, toplumsal kurum görevlisi olabildi. Genel giyim kuşamda baskıya alınıp tekdüzenli kılığa bürünmekten kurtuldu, yaşam düzeninde değişime açık duruma gelebildi.

Çocukluk yıllarımdan anımsarım, doğup büyüdüğüm Maçka yörelerinde köylüler çarşaf giymezlerdi, bilmezlerdi. Bu giysiyi kentlerde, varlıklı yörelerde yaşayan kadınlar kullanırdı. Çarşaf denen giysinin Türk toplumuna geçen yüzyılın sonlarında, Suriye ya da Irak yörelerinde görevli bir Osmanlı paşanın Türkiye'ye gelirken Eşinin (karısının) getirdiğini büyüklerimizden dinlerdik. Kadınlar başlarına bütün omuzlarını saklayan örtüler atarlardı, başka türdün bir örtünme geleneği yoktu. 1860 yıllarında doğduğunu kendi ağzından dinlediğim babaannem, dedemle evlenirken çarşafının İstanbul'dan getirildiğini gülerek anlatır, onun "Acem işi" olduğunu söylerdi. Delikanlılık yıllarımda, yaşadığım yörelerde sandığında çarşaf bulunan köylü komşularımızın olduğunu anımsıyorum. Çarşafın yasaklandığı dönemlerde bile bizim çevremizde, bu giysiyi kullananların sayısı çok azdı (benim çocukluk izlenimlerine göre).

Daha önce de söylediğim gibi, 1939 yıllarında, İstanbul Fatih yöresinde Nakşibendi Tarikatı'na girdiğim evrelerde, çarşafı üstü açık olarak yalnızca Vefa-Süleymaniye yörelerinde Siirtli kadınlar giyerlerdi, onların da yüzleri açıktı, başlarına birer yeldirme atarlardı. 1950'den sonra, İstanbul'da çarşaf giymeye başlayan kadınlarımızın çoğunun Doğu Karadeniz yörelerinden geldiklerini çok iyi biliyorum. 1940 yılların sonlarıydı, ben lise öğrencisiydim. Bir gün Sabahattin Eyuboğlu anneme: "yenge devlet emir verse çarşaf giyer miydin?" dediğinde annemin yanıtı şuydu: "Gazi paşa bizi kurtardı, sen padişahlık mı istiyorsun?" Oysa Cumhuriyet kurulduğu yıllar da annem en az otuzaltı yaşlarındaydı, oldukça varlıklı bir ailemizden "Eyuboğlu" gelmişti.

İmdi ortaya çıkan, anılara dayanan bir gelişim olayı, insanı şaşırtıyor. Bu şaşırma Cumhuriyet kadınının içinde yaşayan

bir özlemin, Atatürk devrimleriyle gerçekleşmesinde, yürünen yollarını ışıklandırıyor. Atatürk devrimleri, Atatürk'ün ulusun gönlünde yeşeren, ancak baskı sonucu dışa vuramayan özlemlerini sezmesiyle başladı diyebiliriz. Bu sezgilerin kaynağında, Anadolu kadınını çok iyi tanıyan Atatürk'ün eylemselliğinde görüyoruz.

Cumhuriyet kadını, sınırlı nitelemeler içinde, Anadolu kadınıdır, biricik özellik varlığının bilincine varamadılar. Kırsal kesim kadını varlığının toplumsal bilincine ancak çalışma alanında varmıştır. Oysa devrimlerin anlamını kavrayan Cumhuriyet kadını bu özelliği bilimsel çabalarla kavramıştır. Birincisinde devletçe "yön verme", ikincisinde, "kendiliğinden yön bulma" etkinliği söz konusudur. Cumhuriyet kadınının dışavurmuş, etkin özelliklerinden biri toplumsal alanlarda, kendi becerileriyle, başarılarıyla saygınlık sağlamasıdır. Bu başarılar, beceriler nedeniyle Cumhuriyet kadını bir düzey varlığıdır, kişiliğinin içeriğini bilincinin aydınlığıyla sergilemiştir. Oysa karşıt durumda bulunan kadın varlığını başkalarının yardımıyla, dayanışmacı olmalarıyla koruyabilmektedir.

CUMHURİYET KADINININ BAŞARI DÜZEYİ

Toplumsal kurumların düzenlenmesinde tutulan us ilkelerine dayalı yol, kısa sürede ülkemizde bir uyanış atılımı gösterdi. İslam inançlarıyla dışlanan kadın, Cumhuriyet etkenlikleriyle saygı duyulan, değerleri gündeme getirilen kadın oldu. Bu olumlu gelişim kadının bireysel değerlerinin, toplumsal öneminin ortaya çıkmasına olanak sağladı. Artık kadın da bir "insan" olarak varlığının bilincine ulaşma yolunu buldu. İslam dininin, erkeğe oranla "eksik", "yetersiz" diye nitelediği kadın toplumsal davranış özgürlüğü kazanınca erkekten daha ileri bir başarı düzeyine ulaşma gücü taşıdığını kanıtlarıyla gösterdi. Dinin baskısıyla, kadının aydınlığa çıkmayan gizli gücü, bir yaratı erki olarak kendini gösterdi.

Cumhuriyet döneminde, Türk kadını, eskimiş geleneklerin denetimi, gözetimi altında bulunan kadını, erkeğin etkinliğine bağlı bir "görev kadını" sayıyordu. Daha önce şeriat kadınını incelerken görüldüğü gibi, kadın kendi özgür istencinin dışında bulunuyordu. Onun "yer"i başkalarınca ayrılmıştı. Oysa kadının, insan olarak, evrende bir yeri vardı. Bu "yer"i kendisine veren doğa denilen varlıktı. Yine bu yer erkeğin denetimi altında değildi, insan olmanın koşullarıyla bağlantılıydı. Cumhuriyet uygulamaları kadını bir "görev varlığı" olmaktan kurtardı, bu kurtuluş özgürlüğe kavuşmak demekti, artık kadın kendi bilincinin özgürlüğünü kavramıştı. Kadın, toplumda kendisine bir "yer" verilmesini istemiyor, kendi istenciyle "toplumsal yerini" bulmanın çabasını gösteriyordu. Kadının, toplumda, yerini bulması bir insan olarak doğal konumuydu.

Eskiler "hak verilmez alınır" derler işte Cumhuriyet kadını bunu başarmanın erdemini anladı, onun işi almaktı, başkalarının bağışlar gibi vermeleri değildi. Cumhuriyet kadını başkalarından yer istemedi, kendi erkiyle, etkinlikleriyle yerini aldı.

Bugün İslam ülkelerinde, toplumsal yapılaşmada, bir insan olarak kendi istenciyle yerini alan yalnızca Türk kadınıdır. Cumhuriyet kadınıdır. Cumhuriyet kadını, dinsel inançlarını bile, başkalarının önerileriyle, yol göstermeleriyle değil, kendi istenciyle düzenlemenin, kendince bir seçim yapmanın olanaklarını yakaladı. Onun inançları, kendi varlığının sınırları içinde kalacaktı, bu da istenç özgürlüğünün tartışılmaz gerekçesiydi. Kadının toplumsal oluşumlarında yeri tartışma konusu olunca, şunu söyleme gereği vardır: *kadına tanrının vermediğini Cumhuriyet etkinliği verdi.*

Kadının toplumsal varlığını dışlayan bir yönetim, uygarlığın uzağından geçer. Kadının eğitimi, geleceğin güvencesi olduğu gibi, uygarlığın da gerekçesidir. Cumhuriyet yönetimi bu iki gerçeği bildiğinden, kadının etkinliğini dışlayan bir toplum düzeni düşünmemiştir. Kadınsız toplum (toplumsal kurumlaşmalar) iplikleri kesilmiş bir örgü gibidir, onda bütünlük yoktur. Bir toplum kadını, kendi duygularına, eğilimlerine göre tanımlamaya kalkarsa, kadını "insan" kavramının dışında bırakıyor demektir. Kadının tanımı, varlığının belirtimleri yoktur, o insan olduğu gerekçesiyle kendi kendini ortaya koyar, kişisel benliğini gündeme getirir.

Cumhuriyet kadını, toplumsal kurumlaşmada, erkekten daha başarılı oldu diyebiliriz, yeter ki uygarlığın ışığından eşit ölçüde yararlanma olanağı bulsun, birtakım yapay engellerle karşılaşmasın. Cumhuriyet kadınının karşısında en büyük engel dinsel uygulamalar, inanç kapsamlı yorumlardır. Ülkemizde inanç bireysel olmaktan çıkarılmış, yönetimsel bir içerik gibi görülmüş, gösterilmiştir. Ülkemizde tanrının yargıçlığını birtakım düzmece "Hoca Efendiler", yalancı "Şeyh Hazretleri" üstlenmiştir. Tanrının yargılamadığını, bu adı geçen yaratıklar, yargılamayı kendilerine kutsal bir görev saymışlardır. Dinciliği bir çıkar, bir kazanç aracına dönüştüren bu "Hoca efendiler", "Şeyh Hazretleri" Cumhuriyet kadınının karşısına

dikilerek: "biz sizin ahretinizi düşünüyoruz" demek utanmazlığını göstermekte de eşsizdir, benzersizdir. Bu yaratıkların etkinlik alanları geri bırakılmış, eğitilmemiş, okutulmamış, aydınlatılmamış kadınların oluşturdukları topluluklardır. Bu toplulukların hepsi İslamın özüne aykırı "tarikat" denen çıkar kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlar Cumhuriyet kadınının karşısına, şeriatın bile onaylamadığı "tarikat kadını"nı çıkarırlar. Cumhuriyet kadını bu engeli de aşıyor, o evrede karşısına "Devlet Yönetimi" çıkıyor, inanç özgürlüğü örtüsü altında "dinsel saptırma" yöntemini uygulama alanına sürüyor. Bunun en üzücü örneği de ülkemizde, dinci kuruluşlardır (partiler). Kadını dışlayan, onu eksik, yetersiz sayan, kamutay'a girmesini bile uygun görmeyen gerici kuruluşların kadınlardan oy almaları, çoğunluk sağlamaları üzücü bir gelişmedir, ülkemiz için mutsuzluktur.

Cumhuriyet kadınının, siyasa dışında, büyük başarılar sağladığı yadsınmaz bir gerçektir. Burada, okuyucunun düşüncelerini önceden etkilemek için, kimsenin adını anmıyorum, başarılı kadınların hepsi kamuoyunca yakından bilinmektedir. Burada Cumhuriyet kadınının hangi alanlarda üstün başarılar sağladığını gündeme getireceğim.

1- Başta yazın türleri olmak üzere Cumhuriyet kadını tüm yaratı alanlarında başarılı olmuştur, kimileri uluslararası üne kavuşmuştur. Burada şiir, öykü, roman, anı gibi kamuya kolayca yayılan türlerde Cumhuriyet kadını oldukça başarılı, becerili, ilginç ürünler sergilemiştir. Yine bu yazın türlerinde Anadolu insanının yaşam düzeyini, toplumsal özelliklerini, yaşama bakış biçimini yansıtan, işleyen yapıtlar ortaya konmuştur.

2- Seramik ürününde uluslararası ün kazanmış, beğenilmiş, yaratıcı gücü, yeteneği onaylanmış Cumhuriyet kadınlarının sayısı azımsanacak nicelikte değildir. Bu alanda seramiğin tarihsel gelişimini sürdüren, eski çinicilik uğraşını kesintiye uğratmadan yaşatan sanatçılar çoktur. Cumhuriyet'ten önce böyle bir başarı ivmesi bilmiyoruz.

3- Tiyatro alanında, Cumhuriyet kadınının sağladığı başarı, Cumhuriyet öncesinin sevindirici bir izlenişidir. Tanzimat dö-

neminde başlayan, ilkin azınlıklar elinde gelişen Türk tiyatrosu, Cumhuriyet döneminde kadınlarımızın ne denli becerili olduklarını somut örneklerle gözler önüne sermiştir. (Bu konuda ayrıntılı, yeterli bilgi için bk. *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu,* Metin And, 1983, İş Bankası Yay.)

4- Resim alanında, Cumhuriyet öncesi Türk Kadınının açtığı çığırı, Cumhuriyet kadını büyük bir beceriyle sürdürmüş, bu konuda, burada sayılması bizce olanaksız örnekler verilmiştir. Nitekim, Avrupa'da gelişen resim çığırlarının hepsini izleyen, yansıtan örnekler veren ressam kadınlarımız, Cumhuriyet dönemi sanatına katkıları çok olmuştur.

5- Müzik türünde, Cumhuriyet kadının sağladığı başarı uluslararası düzeye ulaşmış, ülke dışına taşan üne kavuşan Cumhuriyet kadını özgün bir beceri sergilemiştir. Yine bu alanda eski sanat anlayışını sürdürenlerin yanında çağdaş müziğin en başarılı örneklerini veren Cumhuriyet kadını, bize özgü bir çığırın öncülüğünü etmiştir.

6- Bale alanında gelişen bir anlayışla başarılarını sergileyen Cumhuriyet kadını, öteki başarı alanlarıyla yan yana yürümüş, kıvanç verici örnekler sergilemiştir.

7- Mimarlıkta Cumhuriyet kadınının başarıları, öteki sanatlarla eş gelişme düzeyindedir. Özellikle çağdaş mimarlığın örneklerini veren Cumhuriyet kadını, İslam sonrası Anadolu mimarlığının ürünlerini onarmakta, yeniden düzenlemekte ileri bir aşamaya ulaşmıştır.

8- Geleneksel el sanatlarında, dokumacılıkta, örmecilikte, işlemecilikte, yazmacılıkta Cumhuriyet kadının tüm ürünleri özgündür, Anadolu uygarlığının tarihsel gelişim çizgisi üzerinde ortaya konan başarılardır. Burada halk sanatlarının bütün ürünlerinde Cumhuriyet kadınının eksiği söz konusu edilmelidir. Cumhuriyet döneminde, kırsal kesim kadınlarının sergiledikleri başarı ürünleri azımsanamaz. Bu ortamda yaşatılan yaratı biçimi tarihsel bir çizginin kopmayan sürecidir. Bu alanda sürdürülen çalışmalar, halkbilgisi varlıklarını araştırma konusu eden bilimsel uğraşlar umulmadık olumlu sonuçlar vermiş, Anadolu'da uluslararası ilgi uyandıran bir beceri alanının bulunduğu ortaya konmuştur.

9- Kazıbilim (Arkeoloji) alanında, Cumhuriyet döneminin bilim kadınları, Avrupa'nın ilgisini çeken, beğenisini kazanan başarılar ortaya koymuşlar, kazılarda, Anadolu uygarlığının en özgün örneklerini, nesnel kalıntıları gün ışığına çıkarmışlardır. Yeni bir "Türk Kazıbilimi"nin oluşmasında Cumhuriyet kadınının başarıları, çalışmaları büyük alkışlar toplamış, övgülerin konusu olmuştur, Anadolu'nun en eski yerleşme yerlerinde sürdürülen kazıların çoğunda Cumhuriyet kadınının övgüye değer çabaları görülmüştür.

10- Tıp alanında, Cumhuriyet kadınının başarılı çalışmaları büyük bir ivme kazanmış, bu bilimin değişik dallarında yetişen kadınlarımız, Osmanlının küçümsediği kadının erkekten başarılı olduğunu da (kimi alanlarda) kanıtlamıştır.

11- Hukuk, iktisat, tarih, gökbilim, kimya, fizik, yerbilim, tarımbilim, toplumbilim gibi daha pek çok bilimsel uğraşlarda Cumhuriyet kadınının erkeği aşan başarıları görmezden gelinemez.

Burada özet olarak söylemek gerekirse, Cumhuriyet kadınının, şu Osmanlının "eksik", "yetersiz" dediği, öyle nitelediği kadının siyasa dışında üstün başarı göstermediği bir alan yoktur. Özellikle eğitimde, öğretimde Cumhuriyet kadını örnek alınacak bir başarı düzeyindedir. Çağdaş Türk toplumu kadın-erkek eşitliğini yasal bir tüze tabanına oturttuğu evreden sonra hızlı bir ilerleme atılımı içine girmiş, eskinin "olanaksız" dediği tüm oluşumları "olanaklı" kılmıştır. Toplum kadına vermediğini ondan isteyemez, verdiğini de olanaklı bir ortamda geliştirme gereğindedir. Cumhuriyet yönetimlerinin sergilediği uygulamalar içinde en önemlisi kadının düşünce özgürlüğüne sınır koymasıdır.

Atatürk'le gelen Batıcılık anlayışının karşısına çıkan tüm gericiler, toplumsal alanlarda hep bu anlayışın besinleriyle beslenmiş, onlardan aşırı ölçüde yararlanmıştır. Bu önemli bir sorundur, neden insan karşı çıktığından yararlanır? Bu olumsuz, çelişik davranış, bildiğimize göre, çağımızda yalnızca İslam ülkelerinde görülmektedir. Burada söz konusu edilmesi gereken tersine çevrilmiş bir aktöre anlayışı vardır. Nitekim politikaya atılan kadınlarımızın bir ikisi dışında hepsi ikiyüz-

lüdür, içi başka, dışı başka bir yol izlemektedir. Daha önce çağdaş kılıklı, gerici düşünceli diye nitelendirdiğimiz kadınlarımız hep böyledir. Bu konuyu gelecek bölümde işleyeceğiz.

Burada, toplumsal davranışların eleştiri süzgecinden geçirilmediği, bu alanda sağlam bilimsel ilkelere dayalı bir eleştiri türünün, "toplumsal eleştiri"nin eksikliği önemlidir. Toplumsal eleştiri bilimsel bir yöntemi gerektirir, onun karşısına dikilen geleneksel yorumlar sorunu açıklamaya değil karıştırmaya, örtüyü açmaya değil kalınlaştırmaya yarar. Toplumların, kendi yapılarına göre, yazıya geçmemiş yasaları uygulamaları vardır. Yasa koyucu bunları incelemeden, araştırmadan birtakım önlemler ortaya atarsa, onları yasallaştırırsa karşılıklı tepkilerin hızlanmasına olanak sağlar. Bu karşılıklı tepkiler çıkarcıların elinde, birden bire değişik örtüler altına sokulur. Sözgelişi dine dayalı tepkilerin hepsi öyledir, dinle ilgisi olmayan bir uygulamayı dinle bağlantı içine sokar. Osmanlı döneminde çıkarları bozulan "medreseliler"in alanlara dökülüp "din elden gidiyor" çığlıklarıyla toplumda sarsıntılar yaratmalarının nedeni budur.

Din toplumsal bir olaydır, ancak bireyin buluncuyla ilgilidir. Bir toplumun dini olmaz, bireyin dini olur. Oysa dini çıkar aracı edinen kişi, toplumun dini varmış gibi öneriler öne sürer. Nitekim Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında, Kamutay'da bulunan kimi saylavlar, "hükümetin dini ne olacaktır?" diye sorular gündeme getirmekten usanmamışlar. Dahası tek kadınla evlenmeye karşı çıkan, kadını evinin dışında bir uğraşın başında görmeyi "dinsizlik" sayan yükseköğrenim görmüş saylavlar bile seslerini yükseltememişlerdi (bu konuda, Atatürk'ün *Söylev*'inde sayısız örnek vardır).

Din, Cumhuriyet'in, bugün içinde yaşadığımız 75. yılında bile, bu konuları ileri sürmekte, toplumsal sorunların çözümünü 1500 yıl önceki inançların karanlığında aramayı yeğlemektedir. Burada aydınlarımıza düşen bir suçluluk üleşi vardır. Aydınlarımızın çoğu İslam dinine karşı olumsuz bir tutumu benimseyerek onun ayrıntılarını öğrenmekten kaçmışlardır. Bu olay sonucu din "Hoca Efendiler"in, "Şeyh Hazretleri"nin eline bırakılmış, dinsizlik sayılması gereken uygulamalar, dinlilik örtüsü altında ulusumuza yutturulmuştur.

CUMHURİYET KADINININ BAŞARISIZ KALDIĞI ALAN

Önceki bölümde, Cumhuriyet kadınının başarılı olduğu alanları özetledik, burada başarısız olduğu konuları göreceğiz. Cumhuriyet kadını, bütün toplumsal ortamlarda kişisel emeği, bireysel çabası ile başarıya ulaşmış, kişiliğini kanıtlamıştır. Bu alanlar eğitimle öğrenimle sağlanan bilgi birikimlerini gerekli kılar. Bu alanlarda bilgi, uzmanlık en tartışılmaz koşuldur. Bir kimse, başkalarının yardımlarıyla öğrenim görebilir, ancak sanatçı olamaz. Bir kadın, şunun bunun yardımıyla, müzisyen, ressam, yontucu olamaz. Bu uğraşlar uzun emeklerin tüketilmesini, çabaların eritilmesini gerekli kılar, bu nedenle sanatta, bilimde, felsefede kişisel çaba, bireysel emek değişmez koşuldur, emeksiz başarı olmaz. Bir aydın ne denli çok okursa okusun, başkalarının yardımlarıyla, başarılı bir bilge olamaz.

Oysa siyasa (politika) böyle bir kurum değildir, bu alanın öğretim kurumlarında okutulan bilgisi, kuralları yoktur (kişiyi siyasacı olarak başarılı kılma bakımından). Politikaya atılan bir kadın çok iyi iktisat, tüze-tarih, gökbilim, toplumbilim bilebilir, o uğraş türlerinin uzmanı olabilir de iyi bir "politikacı" olamaz. Politikacılık zamana dayalı bir deneyim ister. Bu deneyim de başkalarının koltuğu altına girmekle, istencini başkalarının denetimi altına vermekle, yetkililere yaranmakla sağlanan bir uğraştır, onun okulu "parti" denen kuruluşlardır.

Cumhuriyet kadını çalışkanlığı, becerileri dolayısıyla, kişisel emeğinin sonucu başarılı oluyor, politika alanına girince başarısızlığın tüm olumsuzluklarıyla yüzyüze geliyor. Öte

yandan, Osmanlı toplumunda adı bile bilinmeyen, bayanlar arası spor yarışmalarında, Cumhuriyet kadını uluslararası başarı sağlıyor (bayanlar İtalya altın madalya kazandı, cumhuriyet, 14.12.1998, say. 19). Bu şunu gösteriyor: Cumhuriyet kadınına yeterli olanak sağlanırsa başarıya ulaşması kolaydır. Oysa, politika alanında, Cumhuriyet kadınına istediği verildi, seçme, seçilme özgürlüğünün önündeki tüm eski engeller kaldırıldı (gerçi, dinci partilerde kadının böyle bir yetkisi sözkonusu değil), buna karşın yine istenen başarıya ulaşılamıyor.

Cumhuriyet kadını, politika alanında deneyimle değil demenin, bunu bir engel diye öne sürmenin gereği yoktur. Daha önce, Cumhuriyet kadınının, çok başarılı olduğu alanları anlatırken deneyim sözkonusu olmamıştı. Sporda başarılı olan Cumhuriyet kadını, Osmanlıdan kalma hangi deneyimi görmüştü?

Politikaya atılan Cumhuriyet kadınlarının başarılı olmaları yalnızca bu alandaki deneyim eksikliğinden gelmiyor, belli, kesin bir davranış kuralı benimsemelerinden kaynaklanıyor. Politika kaypaklığa en elverişli alandır. Bu alanda başarı sağlamanın birinci kuralı kandırma olanağının gücünü çoğaltmaktır. Yaşadığımız evrende kadınlarımızın, değişik yöntemlerle, Kamutay'a girdiklerini, bakanlık düzeyinde görev aldıklarını görüyoruz. Oysa, bu kadınlarımızın belli bir aktöre kuralı tanımadıklarını, sık sık parti değiştirmelerinden kolayca anlıyoruz. Kadın önce bir partiye giriyor. Sonra düşüncelerini değiştirerek başka bir partiye geçiyor. Kendisine karşı olanlara tüm aktöre kurallarının dışına taşan suçlamalarda bulunuyor, bir süre sonra suçladıklarıyla sarmaş dolaş olabiliyor, sonra dönüyor bu kaypaklığın politikaya özgü bir davranış ilkesi olduğunu söylemekte sakınca görmüyor.

Bu olumsuz tutumların arkasında koltuk kapma tutkusunun etkinliği saklıdır. Kamutay kimilerinin yaşam boyunca bulunmak istedikleri şaşılası bir ortam sanılıyor, başkalarının yetişmesine olanak sağlamıyor, kadın oturduğu koltukta doyuma ulaşamıyor.

Cumhuriyet kadınının politikada başarısızlığı yalnızca değişken tutumuyla bağlantılı değil, bilgisel yönden de tüm ek-

sikliklerinin sergilendiğini gösteren atılımlarıyla ilgilidir. Başkasının istenci altına girmek, canlı bir araç gibi kullanılmak politikacı kadını sarsıyor. Bunu da bir erdem, gönüldeşlerine, yandaşlarına, partisine bağlılık sayıyor. Bilimsel sanıları kazanmış bir Cumhuriyet kadınının politikaya atılınca başarısızlığını başkalarını suçlamayla örtebileceğini sanması, kamunun gözü önünde kendisini aşağılatıcı girişimlerden korumak için düşünsel kılık değiştirmesi de ürkütücü bir olaydır. Nitekim bunun somut örneklerini dinci bir partinin utanç verici davranışları göstermiştir. Önce dinine, inancına çok bağlı görünüyor, başkalarını en ağır sözcüklerle suçluyor, yeriyor, sonra söylediklerini bir yana iterek en olumsuz durumlarda bile uzlaşma yolları arıyor, buluyor da. Bu olumsuz gelişmeleri Cumhuriyet kadınında görmek gerçekten üzücüdür.

Kamutay'a girdikten sonra and içiliyor, sonra bu içilen andın bütün içeriği dışlanıyor, tersinin uygulanmasını bir erdem gibi gösteriyor. Bu olumsuz gelişmelerin yarattığı çekinceler yüzünden toplumumuzda, özellikle kadınların kimliği, kişiliği bakımından, bir aktöre bunalımı yaşanıyor. Kadın kendini bu bunalımın dışında görmenin bir kandırmaca olduğunu bilmesine karşın, bilincini sorgulama gereği duymuyor. İşte bu çelişkili nedenlerle Kamutay'a giren Cumhuriyet kadını, dış görünüşünün tersini sergileyerek, şeriat kadını olmaya soyunuyor. Bu durumda başkalarını suçlamanın anlamsızlığı ortaya çıkıyor. Bu olay Cumhuriyet kadını için olumsuz, üzücü bir gelişmedir.

Ülkemizde, Cumhuriyet kadınının, yukarda verilen örneklerine bakılırsa, bencillik duygularının baskısı altında, aşağılık duygularına değin sürüklediğini görmemek elde değil. Bilerek kötüye örnek olmanın bağışlanır bir yanı yoktur, bu bir aktöre bunalımının yüzeye vurmasıdır. Bu nedenle, bu olumsuzluklar içinde yalpalayan Cumhuriyet kadını bir bunalım içindedir, kişilik bilincinden yoksundur demek yanlış olmaz.

Bu başarısızlıkta bir kişilik eksikliğinin gözlemlendiğini biliyoruz. Başarısız kadın, önce kendi kendini sorgulamıyor, politikaya neden atıldığını, ereğinin ne olduğunu kendi kendine sormuyor. Aydın bir kimse yalnızca koltuk kapmak için politikaya atılmaz, onun daha önce tasarladığı bir "devlet felse-

fesi" olmalıdır. Hangi biçim bir devlet düşündüğü, hangi yönetim biçimini yeğlediği, hangi yolların başarıya ulaştırdığı birer önemli sorun olarak düşüncesinde yeretmeli. Politika yapmak için politikaya atılmak sakıncalı bir girişimdir, insanın çok güç durumlarla karşı karşıya getirebileceği birtakım sakınılması gereken olayların içine de sürükleyebilir. Oysa, biz, bugün Kamutay'da koltuk edinmiş kadınlarımız arasında yukarda özetlenen durumları incelemiş, araştırmış, kendine us ilkelerine dayalı bir yol çizmiş birini görmüyoruz. Saylav olayım, bakan olayım, hep Kamutay'da kalayım, adım duyulsun, çalım satayım gibi olgun insana yakışmayan davranışlar içinde yuvarlanmaktan bıkmayan yurttaşlar (bayanlar) görüyoruz. Ben başarılıyım, Cumhuriyet kadınıyım, çağdaşım demek yetmez, kendini işte göstermek gerekir. Eksiler iş kişinin gözgüsüdür, derler. Bizim Cumhuriyet kadınlarımız (Kamutay'da) bu atasözünün içeriğini eksiksiz yansıtanı yoktur.

Bakanlık, saylavlık gününü gün etmeye yarar da, geleceğe kalmaya yetmez. Gününü gün etmek de çağdaş insanın düşünebileceği uygarca bir yol değildir. Bugün Kamutay'da bulunan kadınların varlığı Cumhuriyet kadını için yalnızca olumsuz bir durum değil, bir yüz karasıdır. Cumhuriyet kadını kimliğini kazanmış görünen aydın bir kadının yapacağı iş, Cumhuriyet yönetiminin gerekimlerini yerine getirmek, onu korumak, savunmak, ilerletmektir. Oysa, içtikleri anda karşın, bu yükümlülüğünün bilincine varmış bir kadın bilmiyoruz (Kamutay'da). Bir benlik-senlik karmaşasıdır sürüp gidiyor. Çağın kadını olmak Kamutay'ın kadını olmak anlamına gelmez. Kamutay övünmek için değil ulusun, ülkenin sorunlarını çözmek, yurdu bayındır kılmak, geliştirmek içindir.

Bugün Kamutay'da koltuk edinmiş kadınlarımızın neredeyse hepsi, kendi partileri içinde bile, toplumsal bir varlık değil, birer araç durumundadır. Partinin başında bulunan çıkarcılar, bunları birer kazanç gereci diye kullanmakta sakınca görmüyorlar. Böylece, bir toplumsal araç özelliği taşıyan Cumhuriyet kadını, koltuk tutkusu uğruna, kendisini insan yapan değerlerden uzaklaşıyor, dahası onları düşünmüyor, önemsemiyor bile. "Ben" sözcüğü bir politica için yakışıksızdır,

onun görevi toplumun bütününü mutlu kılacak olanakları sağlamak olduğundan "ben" demesi gereksizdir, geçersizdir.

Kamutay, bugünkü durumuyla, Cumhuriyet kadını için olumsuzlukların yuğunlaşmasından oluşan bir beceriksizler topluluğudur. Özellikle bu toplulukta yeralan kadınların kişisel tutkularını doyuma ulaştırmak dışında bir çabaları yoktur. Bunlar, Cumhuriyet kadını adına, kadın saygınlığını gözden düşürmüş, birer göz alıcı süstakısına dönüşmüşler. Bunlar Kamutay'ın boynuna asılmış birer gösteriş nesnesidir. Bunlarda ülke yararına, ulus çıkarına yönelik bir toplumsal bütünleşme yoktur, hepsi yan yana dizilmiş kaldırım taşları gibi birbirine karşı duygusuzdur.

Cumhuriyet kadınının politika alanında uğradığı başarısızlık, Kamutay'daki kadınlar yüzünden, bu alanda yetişeceklere de kötü bir örnek gibi göründüğünden engelleyici bir özellik taşımaktadır. Gençlerin umutsuzluğa düşmesine, politikadan kaçmalarına, böylece ülkemizde ulusumuza özgü bilimsel bir politika geleneğinin oluşmasında engel sayılmaktadır. Oysa, cumhuriyet yönetiminin bu alanda da sağladığı olanaklar sayısızdır. Düşünce özgürlüğü, seçme seçilme yetkisi, Siyasal Bilgiler Fakülteleri, toplumbilim öğretileri, felsefe kuramları gibi düşünsel yetiyi geliştirecek odaklar Cumhuriyet devrimlerinin bilimsel kuruluşlarıdır. Doktorun vali olduğu bir ülkede nalbantın operatörlüğüne şaşılmaz.

Politikada başarının bilgi birikimiyle ilgisi yoktur denmez, ancak bu birikimin toplumsal alana uygulanması, özellikle seçimlerde halkı kendine çekici etkinliğinin bulunması gerekir. İlkçağda, Roma'da, seçimlerini kazanmak için ortaya çıkanların, çok iyi, etkili sövlevci oldukları biliniyor. Söylevin başlıca özelliği dinleyenleri kendine çekmesi, sövlevcinin ardınca sürüklemesidir. Bu durum geniş alanlarda toplanan seçmenleri etkilemek için önemlidir. Ancak iş bununla bitmez. Kamutay'a giren, koltuğuna oturan kimsenin sövlev çekiciliğini inandırıcı bilgi birikimiyle pekiştirmesi gerekir.

Cumhuriyet kadını, bu konularda geri bırakılmıştır, deneyimsizdir, yetiştirilmemiştir denemez. Daha önce sayılan başarı alanlarının hepsi de Cumhuriyet yönetimiyle gelmiştir,

Osmanlı döneminin sürüp giden uygulamaları değildir. Kadının politikaya atılmasında başlıca etken seçimlerde uygulanan kandırma yöntemlerinin büyüsüne, çekiciliğine kapılmasıdır. Bir de koltuk tutkusu öne geçilmez bir etken olunca işin çok kolay olduğu sanılır, işte yanılgının kaynağı budur.

Bir insanın kendini tartmadan, gücünün sınırlarını bilmeden ileri atılması, durumun kaypaklığa dolayısıyla geçici bir başarı sağlaması başkalarına örnek olabilir. Böyle bir girişimin sonu yıkımdır, unutulmuşluktur. Atatürk Türkiye'sinde kadınlar seçme-seçilme yetkisini kazandıkları evrelerde, Avrupa'nın devletlerinde, kadınlara böyle bir kolaylık sağlanmamış, yetki verilmemişti. Bu, Türkiye için çok ileri bir uygulamaydı. Ne yazık ki kimi siyasal kuruluşlar bunun değerini kavrayamadı, kadını dışlayarak, yalnızca oy verme gereci diye anladı, bunda başarılı da oldu.

Bugün İslam ülkelerinde, özellikle politika alanında, kadının etkinliği tartışmalıdır. Başta Pakistan olmak üzere, birkaç yerde kadının etkinliği görülse de, bu olumlu etkinlik süekli değildir, kadının dışlanmasına yarayabilecek bir olay bile sayılabilir. Pakistan'da Benazır Butto'nun birtakım yolsuzluklarla suçlanması, ülkemizde benzerinin görülmesi gibi. Bu iki olayda da, kadının olumsuz tutumu, karşıcıların ekmeğine yağ sürmüştür. Bu nedenle, yurdumuzda genç kadınların politika ortamında ataklık göstermeleri çok seyrek görülebilecek bir olay sayılmaktadır. Kamutay'a giren kadınlarımızın sergiledikleri başarısız, yozlaşmış tutumlar gençlerin gözünde politikanın sevimsizliğini gündeme getirmiştir. Oysa aşırı sol sayılan siyasal topluluklarda gençlerin (kadınların) etkinlikleri daha güçlü, daha verimli niteliktedir.

KIRSAL KESİM KADINI

Ülkemizde, kendi iş ortamında, kırsal kesim kadının daha bilinçli olduğunu, daha işini bilir bir özellik taşıdığını söyleyebiliriz. Varlıklı kesim kadınlarının bütün başarıları gördüğü eğitim-öğrenim biçimine bağlıdır. Oysa kırsal kesim kadınının becerisi işini düzenleyen, yaşam ortamına egemen olan kırsal gelenekleridir. Bu gelenekler, onun şeriat kadını olmasını önlemiştir. Kırsal kesim kadını, kırsal yaşamda doğaya bağlıdır, özellikle tarım alanında onu koşullandıran doğadır. Bu koşullar dışına çıktığında üretimin düştüğünü, azaldığını görür. Oysa kentli kadında böyle bir doğal uyarıcı yoktur. Onun edindiği bilgi yaşam alanını genişletmiş, kimi konularda doğal alanın dışına çıkarmıştır. İşte burada, kent kadınının yaşam ortamında bir boşluk belirir, bunu da başka başarı türleriyle giderir (yukarda Cumhuriyet kadınının başarılarını saydık).

Kırsal kesim kadınının, kendi ortamında, yaşamanın tadını kaçıranların hepsi kent kökenlidir, genellikle sömürgen particiler, çıkarcılar, "Hoca Efendiler", "Şeyh Hazretleri"dir. 1950 yönetimiyle bu asalaklar tutkulu particilerin elinde, halkı kandırarak, özellikle kırsal kesimin düzenini bozmak için, birer araç diye kullanılmıştır. Müslüman öncüsü geçinerek kırsal kesime İslam gericiliğini sokanlar bunlardır. Bunlar, kırsal kesime Cumhuriyet ışığının sokulmasını önlemişler, gericiliğin en acımasız kandırmacalarıyla toplumun bilincini bulandırmışlardır.

Bugün, Anadolu'nun çok değişik yörelerinden, özellikle kırsal kesimlerden, tarım alanlarından büyük kentlere, yerleş-

me yerlerine göçen insanları kandıran, yanıltan, Cumhuriyet yönetimine karşı kışkırtan çıkar çığırtkanları (hacılar, hocalar) hep bu particilerin beslemeleridir. 1950'den sonra kırsal kesimlere, ormanlık bölgelere dağılan DP sürüleri, halkı kışkırtarak ormanların yok edilmesine öncülük etmişlerdir. "Yurttaş bu ormanlar senin değil mi? Onları sana yasak edenler Rusya'ya mı satacaklar?" diyerek köylülerin ormanlara saldırmalarına önayak olanlar hep DP yandaşı kimselerdi. Ülkemizde Atatürk yontularına saldırı, Köy Enstitüleri'ni yakışıksız deyimlerle suçlama, DP dönemiyle başlamıştır. Türkçe okunan ezanın Arapça'ya çevrilmesi DP döneminde olmuştur. İslam inançlarına aykırı davranışlar DP yönetimiyle güçlenmiştir. İslam dininin bir çıkar aracı, kazanç odağı olmasını sağlayan yine DP yandaşlarıydı. Kırsal kesim kadınının üreticiliğini yavaşlatan DP yönetiminin ABD'den alıp çok ucuza halka sattırdığı küflü buğdaylar olmuştur. Anadolu elsanatlarında, dokumalarda, kilimlerde, halılarda kullanılan kök boyasının yerine "sentetik boya" denilen yapay gereci kullandıran, kırsal kesim insanlarının (kadınlarının) ellerinden çıkan bu eşsiz ürünleri yozlaştıran yine DP çatısı altında toplanan çıkarcılar, "Hoca Efendiler", "Şeyh Hazretleri" olmuştur. Cumhuriyet kadının karşısına şeriat kadınını çıkaran yine DP olmuştur.

Kırsal kesim kadını geleneklerine, inançlarına bağlıdır, ancak bu bağlılık aile bütünlüğü içinde yaşamsal etkenlerden dolayıdır, doğrudan doğruya şeriatın öngördüğü koşullara dayalı değildir. Bu nedenle kırsal kesim kadını şeriat kadını değildir, kendi yaşam ortamında Cumhuriyet kadınıdır. Burada çok açık konuşmak gerekirse, kırsal kesim kadını yeterli eğitim görmesine, bilgisiz bırakılmasına karşın katı bir Müslüman değildir, dahası Kur'an'ın öngördüğü söylenen koşulların dışındadır. Kırsal kesim kadının tarımsal uygulamalarda Anadolu ilkçağına uzanan bir yaşam eğilimi içindedir.

Kırsal kesim kadını örtünür, ancak kullandığı örtünme giysileri peçe, çarşaf değil yaşmak, yemeni, yeldirme, peştamal gibi değişik biçimli giyeceklerdir. Bu kadın gerici değildir, inançlarına bağlılığı da kentlerde yaşayan kadınların inançlarına benzemez. Bu inançlar çağların içinden süzülerek gelen,

karışıp kaynaşan, yeniden yoğrulan bir birikimin ürünüdür (ayrıntılı bilgi için bakınız: İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anadolu İnançları*, Toplumsal Dönüşüm yay, 1998). Kırsal kesim insanı kente, kent insanı kırsal kesime yerleşip yeni bir yaşama düzenine girme gereğinde kalınca birtakım değişiklikleri benimseme gereğinde kalır. Bu değişimler yaşamsal koşulların gerçekleridir. Bu değişimler genellikle uygulamalarda görülür, yaşam yerleşilen yörenin olanaklarına göre başka bir biçime girer. (Bk. Prof. Dr. Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri*, 1969.) Bu değişimlerin yalnızca nesnel araçlarda, gereçlerde olduğu sanılmasın, en katı inançlarda bile görülür.

Kırsal kesim kadını büyük yerleşim yerlerine, kentlere inince, yeni bir yaşam ortamına girince Cumhuriyet kadını olmaktan uzaklaşıyor, şeriat kadını olma eğilimi gösteriyor, "Hoca Efendiler"in, "Şeyh Hazratleri"nin eline düşünce değişmez bir düşünsel katılığa bürünüyor. Devrimci eğitim bu kadının yanına varamıyor, böylece dinci kuruluşların ağına düşüyor. Günümüzde aşırı dinci partilerin gecekondu yörelerinde büyük bir oy çoğunluğu sağlamalarının başlıca nedeni budur. Bu düşünsel katılaşma bilinçli değil, yanıltılmadır.

Kırsal kesim insanının inanç katılıklarından uzak yaşadığını ilk sezen Atatürk olmuştur, bu nedenle kılık, giyim, şapka devrimine ülkenin geleneklerine çok bağlı kaldığı sanılan Kastamonu'dan başlamıştır. Böyle bir devrime karşı tepkilerin hep sarıklılardan, dini bir çıkar aracı diye kullanan, ondan gelir sağlayan yobazlardan geldiği yüzeysel bir olay değildir. Oysa İslam dininde sarık yoktur, sarık Emeviler-Abbasiler çağında, saraylıların çevresinde koruyucu, bekçi olarak görevlendirilen Şaman inançlarına bağlı Türklerden gelmiştir. Müslüman imamın giydiği kara cübbe de Süryani rahiplerinin kılığıydı. Nitekim Peygamberin, onu izleyen dört halifenin sarığı, cübbesi, kadınlarının çarşafı, peçesi yoktur.

Sonradan İslamla sarığın, çarşafın, peçenin uzlaşması hangi koşullara göre oldu bilmiyoruz, ancak hızla yaygınlaştığı açık bir olaydır. Kentte yaşayan kadına oranla kırsal kesim kadını özgürdür, birkaç kuması (erkeğinin başka kadınları) olsa bile işinde gücünde giyimsel baskı altında değildir, onun gi-

yim kuşamını yaşadığı çevrenin doğal koşulları belirlemiştir, bu nedenle giyimi işine engel olacak biçimde değildir. İslam dininin kadın konusunda ileri sürdüğü düşünceler kendi buluşu değildir. Nitekim İslamın doğuşundan en az üçbin yıl önce, Mezopotamya yöresinde kadınla ilgili uygulamaları kapsayan yasalar vardır. Sumerler'de, Babilliler'de, Asürlular'da bunların yazılı örneklerini buluyoruz. Özellikle üretici kadının yaşadığı kırsal kesimler (şimdi taşranın tarım alanları) kadınların üretim yerleriydi. İslamın ortaya çıktığı alanda verimli, yeterli tarım alanları yoktu. Bu nedenle İslam tarım alanında yaşayan üreteci kadının değerini anlayabilecek durumda değildi. Kadının değeri emeğiyle, üreticiliğiyle bağlantılıydı. Erkeğini besleyen, geçindiren Anadolu kadını, şu kırsal kesim kadını kente inince bir yaratık olmaktan öteye geçemezdi.

Burada sözü uzatmak için değişik örnekler verme gereği yoktur, hangi Osmanlı sarayının insanlarını incelerseniz inceleyin, "Türk" denince ancak kaba işlerde çalıştırılması gereken bir yaratığın nitelendiğini görürüz.

TARİKAT KADINI

Ülkemizde, kadının kendi kendini dışladığı en yaygın olaylardan biri de, kadının İslamda, Kur'an'da bulunmayan bir kuruluş niteliği taşıyan "tarikat"a girmesidir. Şeriat kadını olmanın ötesinde başka bir kılığa giren tarikat kadını için öğreniminin hangi basamağı olursa olsun önemi yoktur. Nitekim yükseköğrenim kurumlarında yanlış olarak "başörtüsü" denen Hind çıkışlı "türban" olayları bunu gösteriyor. İslam dininde "türban" denen bir örtü bilinmiyor, tarihte uygulandığı, savunulduğu da görülmemiştir. Taşradan göçler sonucu büyük kentlere, yerleşme bölgelerine gelen, özellikle "gecekondu" denen yörelere dağılan kadınlar, kolaylıkla "Hoca Efendi"lerin, "Şeyh Hazretleri"nin tuzağına düşmekte, günlük geçimini sağlamadan önce, bu dincilerin kişiliğinde bir "ahreti kurtarıcı" bulmaktadır. Bu dini çıkar aracı edinen kişilerin en etkili sözlerinden biri de "biz ahretinizi kurtarmaya çalışıyoruz" biçiminde yaygınlaşıyor.

Günlük geçimi, çocuğunun ekmeğini bile sağlamaya gücü yetmeyen, kara çarşafa bürünüp evinin içine kapanan bir kadının dünyasından önce "ahretini kurtarma"ya çalışması, çıkarcı, dini araç edinmekte gören kimseye sığınması yalnızca eğitim eksikliği değildir, ortada ağırlığı sezilen bir yönetim yetersizliği vardır. Tarikat hangi anlamda yorumlanırsa yorumlansın, Kur'an'la, İslam inançlarıyla bağdaşmaz, eski çoktanrıcı inançlardan yararlanan sapkın bir kuruluştur. En büyük, en güçlü tarikatlar İran kökenlidir. Gerçek böyleyken, bunu dinci

sömürgenlere anlatmak olanaksızdır, olayın arkasında yönetim yetersizliğinden yararlanan bir çıkar girişimi vardır.

Tarikatçı şeriat örtüsü altına sığınarak İslamı içinden vurmakta, bölmekte, halkı saptırmakta çok başarılı olmuştur. Osmanlı tarihi boyunca toplumsal olayların, sarsıntıları birçoğunu "medreseli tarikatçılar" çıkartmıştır. Oysa medrese şeriata bağlı bir kurumdur, tarikatla ilgisi, bağlantısı olmamalıydı. Oysa gerçek bunun tersi bir tutumla ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet yönetiminin daha ilk yıllarında, Kurtuluş Savaşı içinde bile, ülkemizde ayaklanmalara önayak olanların hepsi tarikatçıydı, üstelik şeriat istiyorlardı. Oysa şeriatla yönetilen bir toplumda tarikata bağlanmak suçtur. Şeyhhulislam Ebussuud Efendi ünlü "Fetva" kitabında tarikatları, adlarını vererek yasaklamış, kurucularının "katline" gerekçe göstermiştir. Kur'an'da, tarikatın "zikir" dediği işlem yoktur, tapım (ibadet) yalnız Kur'an'la sürdürülür.

Ülkemizde, ilk tarikatlar 13. yüzyılın ilk kesiminde yayılma olanağı bulmuş, özellikle 12. yüzyıl ortalarına doğru kurulan Asya kökenli Yesevilik'in etkisiyle hızlı bir "Sünnileşme" eylemi başlamıştır. Daha sonraki evrelerde Nakşibendilik-Kadirlilik-Halvetilik gibi görünüşte İslama, gerçekte Asya-İran kökenli çoktanrıcı inançlarla kaynaşmış bir tutum benimseyen bu kuruluşlar, Anadolu'da İslamın yayılma ivmesini tarikat etkinliğine dönüştürmüştür. Kimi tarihçiler bu olumsuz içerikli olayı Anadolu'nun "İslamlaşması" anlamında açıklamaya çalışmışlar, özellikle yeni ele geçirilen Balkanlar'da İslam egemenliğinin yerleşmesini tarikat etkinliğine bağlamışlardır, savunmuşlardır. Yesevilik'in gelişip yayılmasını "İslamlaşma" anlamında yorumlamak çok yanlış, saptırıcı bir tutumdu. Yesevilik'in kökeninde İslam anlayışıyla bağdaşmayan Şamanlık vardır, ilk Osmanlı Padişahları da Şamanlık'a bağlıydı.

Başka bir tarih görüşü de, tarikatların balkan ülkelerinde yayılmasını "Balkanların Türkleşmesi" anlamında yorumlamakla ivme kazanmıştır. Oysa tarikatta "Türkleşme" diye bir anlam yoktur, onda "ulusal" olma eğilimi göstermek, sapkınlık demektir. Günümüzde Yugoslavya'da yaşanan üzücü olaylar, Müslümanlara uygulanan kanlı baskılar, baskınlar karşı-

sında Müslümanlık'ın savunucusu, koruyucusu geçen İslam ülkelerinden, Türkiye dışında sesini çıkaran olmamıştır. Oysa Yugoslavya Müslümanlarının başında bulunan, öyle görülen İzzetbegoviç değişik konuşmalarında Atatürk devrimlerini, cumhuriyet yönetimini açıkça suçlamış, yermiş, küçümsemiştir. Sırp saldırıları karşısında Yugoslavya'lı Müslüman kadınların namusunu bile kurtaramayan İzzetbegoviç, dediklerini unutarak Türkiye'ye sığınmış, yardım istemiştir. Bir duyuruya göre Hıristiyan Sırplar, en azından ellibin Müslüman kadını baskıya alarak "ırzlarına geçmişler"dir. Bunu söyleyenler de İzzetbegoviç yandaşlarıydı.

1950 yönetimiyle önce Menderes, daha sonra, Demirel yönetiminde, İstanbul yörelerinde yağ, un, pirinç, makarna, bulgur, et gibi başlıca besin gereçlerinin sağlanmasında bunalım yaratan, üretimi durduran, satış ederlerini yükselten, böylece Halk Partisi'ni yıpratarak Atatürkçülük'ün yayılmasını önlemeye çalışan odakların hepsi Yugoslav göçmenleriydi, büyük üretim alanları onların denetimi altındaydı. Burada anımsadıkça ürperdiğim bir anımı anlatmadan geçemeyeceğim.

Edebiyat Fakültesi'nde, öğrencilik yıllarımda, Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun asistanı olan Murad Bayrak adlı bir Yugoslav göçmeniyle tanıştım, arkadaş olmuştum. Arasıra Edebiyat Fakültesi'ne gelir, Klasik Filolji profösörü Walter Kranz'ın yönettiği çalışmalara (seminerlere) katılırdı. Bir gün Hoca ile Almanca konuşmaya, tartışmaya başlamış, Ulusculuk'u övünce Hocamız onu derslikten kovmuştu. Sonraları bu kişinin, Mareşal Tito'nun yakalatıp öldürttüğü Yugoslav ulusçusu Mihailoviç'in adamı olduğunu, koyu bir Hitler yandaşı olduğunu Yugoslav yetkililerince ölüm yargısına çarptırıldığını, kaçıp Türkiye'ye sığındığını, Prof. Fındıkoğlu'nun kişiliğinde bir koruyucu, işveren olduğunu öğrenmiştim. Prof. Fındıkoğlu Atatürk devrimlerine, özellikle Dil Devrimine karşı çıkanların öncülerindendi. İyi Almanca bilen bu Murad Bayrak'tan yararlanmak için onu asistan olarak görevlendirdiğini öğrenmiştim. Murad Bayrak (Murad Bayrakoviç) bir süre ortalıkta görünmedi. Sonra Almanya'ya, Avrupa'nın başka ülkelerine çalışmaya giden türk işçilerinin alışverişle ilgili işlerine

bakmayı üstlenmiş, bir ortaklık kurmuştu. Başka Avrupa dilleri de bildiği söylenen Murad Bayrak, daha sonra, İstanbul Bakırköy yörelerinde Sancak Tül adlı bir fabrika kurmuş, şaşırtıcı nicelikte akçalar sağlamıştı. Ülkemizde Hitler ırkçılığının yerleşmesinde büyük etkisi, katkısı olan Murad Bayrak gençler arasında yayğınlaşan Sağ-sol çatışmalarında, hep Sağı tutmuş, nice kan dökülmesine olanak sağlamıştır. Bu kanlı olaylardaki katkısı, öncülüğü, kışkırtıcılığı ortaya çıkınca Türkiye'den Avrupa'ya kaçtı. İşte bu Yugoslav göçmeni, sırp dönmesi yurttaşımız da Atatürk Devrimlerini yerenlerin gözbebeklerinden birisiydi.

Balkanlarda, Yugoslavya'da yayıldığı, geliştiği söylenen Müslümanlık bir "Türkleşme" olayı değildi, tarikat ağırlıklı bir din değiştirme girişimi olmaktan öteye geçmemiştir. Bugün Türkiye'de Osmanlı'yı, eskiyi savunan, Atatürk Devrimlerinin bir "geçmişten kopma" olduğunu ileri süren göçmen araştırmacıların neredeyse hepsi Yugoslav kökenlidir. Bunların önemli bir bölümünü, seçimlerde oylarını almak için, İstanbul'un gecekondu yörelerine yerleştiren, İstanbul'u kuşattıran Menderes yönetimi olmuştur. Ülkemiz düşünce bakımından bu göçmenlerden yarar görmemiştir, özellikle dokumacılık (tekstil) bunların elinde olduğundan kısa sürede çok büyük kazançlar sağlamışlar, besin üreten iş odaklarını tekelleri altına almışlar, parti seçmelerinde hep gericileri tutarak bunalımlara yol açmışlardır.

Türkiye'de tarikatların etkinliğinden olmusuz nitelikte en çok sarsılan kadınlar olmuştur. Kadınları yaşamdan kopararak birer "ahret varlığı" durumuna getiren, yükseköğrenim kurumlarında okuyan gençleri bile çağın dışına sürükleyen bu kuruluşların en güçlü dayanağı, İslam örtüsüne bürünerek, Kamutay'a yerleşen gerici partiler olmuştur. Türk devrimleri, Atatürk'le gelen yeni gelişmeler, ilerlemeler en büyük engelle 12 Eylül'de karşılaşmıştır. 12 Eylül yıkımının başında bulunan, ülkemize Yugoslavya'dan göçen bir ailenin çocuğu olmuştur. Genelkurmay Başkanı, sonra 12 Eylül'de Devlet Başkanı, cumhurbaşkanı olan Kenan Evren, Anadolu'ya Yugoslavya'dan gelmiş, Atatürk'ün kurduğu Ordu ocağında yetişmiş,

sonra Atatürk'ün kurduğu devrimci kurumları, Türk Dil Kurumu'nu, Türk Tarih Kurumu'nu bağımsız olmaktan çıkarmış, birer devlet kurumuna sokarak tüm devrimsel gelişmeleri önlemiştir. Anadolu'yu, ulusun sağladığı olanaklarla, dolaşarak Kur'an'dan "ayetler", Peygamberden "hadisler" okuyarak gerici, çağdışı düşüncelerini yaymaya çalışan, İslam dinini kamunun gözü önünde kendi anlayışına dayanak yapan bu 12 Eylül Paşası, en çok tarikatlara güç kazandırmış, daha onsekiz yaşına bile basmamış çocukları astırarak türk düşüncesinin yıkımına ivme kazandırmıştır (ayrıntılı bilgi için bak. İsmet Zeki Eyuboğlu, *Felsefe Açısından 12 Eylül Din Boşluğun Egemenliği* Pencere Yay. 1997. Bu çalışmada 12 Eylül yıkımının bütün ayrıntıları ele alanmış, Atatürkçü düşüncenin karşısına dikilen yozlaştırıcı engeller, gericiliğin yayılmasına, güçlenmesine olanak sağlayan girişimler sergilenmiştir.)

12 Eylül uygulamaları, gericiliğin kaynağı durumuna getirilen dinin, bir boşluk egemenliği olmasına yarayan tüm olanakları sağlamıştır. Anayasa'ya, okullara "din dersleri" koymanın, gelecek kuşaklar için taşıdığı sakıncaları bile görebilecek bilinç ışığında olmayan bu dönemin baş sorumlusu, işledikleri suçlardan korunmak, kurtulmak için Anayasa'ya bile kendilerini koruyucu bir bölüm eklemek, aymazlığından kurtulamamışlar. Okullarda "türban" sorununun doğup gelişmesine yarayan girişimlerin yayılmasında 12 Eylül yolsuzluğunun katkısı büyüktür.

Kenan Evren, yabancı sanatçıların tablolarını bile sergilerden kaldırmış, İzzetbegoviç'in uygulamalarına benzer bir aktöre anlayışına dayanarak niydüğü bilinmeyen bir "din kültürü" sorunu ortaya çıkarmıştır. "Kültür" değişken, gelişen, üreten, sürekli olarak kendini yenileyen bir atılımı gerektirir. Din (İslam) ise, daha başlangıçta, kuralları, koşulları saptanmış, değişmezlik kazanmış bir alandır, onda "kültür" sözcüğünün geçerliliği yoktur. Bunu bile kavrayabilecek yeterlilikte olmayan Kenan Evren, Atatürk'e özenerek illeri dolaşırken yaptıklarının ne denli olumsuz sonuçlar doğuracağını kestirememiştir. Sergiden tablo kaldırtan bu paşa, Marmaris'e yerleşince ressamlığa özenmiş, "kartpostal"lara öykünerek yaptığı sözü-

mona tabloları yüksek gelir karşılığı, sömürgen kuruluşlara satmayı sürdürmüştür.

Uygarlık alanında, en önemli sorunlardan biri de, kadının toplumsal yaşamda kendi varlığının bilincine kavuşmamasıdır. Bunun karşısına tarikat anlayışının çıktığını, kadını toplumdışı bir yaratık durumuna getirmek için tüm olanaklardan yararlandığını görüyoruz. Bu olay yeniliklerden yararlanıp eskiyi sürdürmektir. İşte tarikat etkinliğinin başlıca güç kaynağı budur. Kadını tarikat karanlığına iterek düşkünlüğe çeken tarikatın yararlanamadığı çağdaş buluş yoktur. Onun başının içine giremeyen yalnızca ilerici, geliştirici, devrimci düşüncedir.

Tarikat kadını, uygarlığın sesini duymamak için kulaklarını tıkamış, uygarlığın en ileri buluşlarından yararlanmak için gözlerini açmıştır. Onun olumsuz yanını anlamak için sözlerini anlamak, giydiği giyeceklerin satış değerindeki yüksekliği görmek yeter. Başına geçirdiği "türban" bile en değerli (pahalı) gereçlerdendir. Daha önce "Şeriat Kadını" başlıklı bölümde anlatıldığı gibi, tarikat kadını İslamda süslenmenin önerildiğini öne sürer, ancak bu süslenme başının içine giremez, yalnızca boyalı bir kazık gibi gövdesini kuşatır.

ÇAĞA AÇILAN KAPI

Osmanlı devleti kuruluş yıllarında, pek gerici değildi; sürekli savaşlarla başlayan gelişme tutkusu, yeni elegeçirilen bölgelerde, yeni uygarlık ürünleriyle, yeni toplumsal davranışlarla, geleneklerle karşılaştıkça bir yandan çoğalıyor. Bir yandan da yeni düşünsel ürünlerle besleniyordu. Selçuklu Devleti de Anadolu'yu elegeçirince birtakım değişikliklere uğramış, Asya Türkleriyle Anadolu insanları arasında, etkisi yüzyıllarca sürecek bir kaynaşmaya, yeniden yoğrulmaya olanak sağlamıştır. Bu nedenle Selçuklulara yeni bir karışmanın, yeniden yoğrulup bütünleşmenin öncüleri diyebiliriz. Bu yeniden yoğrulup kaynaşma, Selçuklu Türkünün düşüncesinde yeni bir biçimlenmeye yer sağlamıştır. Asya kökenli Babailik, Mevlevilik ile benzer kuruluşlar, Anadolu'ya özgü yaşamdan, eski Anadolu uygarlığının ürünlerinden olabildiğince yararlanmış, yeni bir biçimlenmenin başlangıcı olmuştur. Bugün Selçuklulardan kalma uygarlık ürünlerini, eleştirici bir gözle incelediğimizde, eski Anadolu'dan gelenlerle, yeni bir kaynaşmanın hangi alanlarda başladığını görmekte güçlük çekmeyiz. Toplumsal kurumların, sanatın incelenmesi bu konuda aydınlatıcı ipuçları vermektedir. Özellikle beslenme alanında, şu "Türk Mutfağı" denen kuruluşta görülen yeniden biçimlenmemin Asya ile bağlantısı pek görülmüyor. Besin olmaya elverişli bitkilerin büyük bir çoğunluğu Asya'da yetişmez, Anadolu toprağına özgüdür. Bu gerçeği, bu bitkilerin, yemişlerin Türk diliyle açıklanmayan adlarından anlamak çok kolaydır. Özellikle balık adları, onlardan yapılan yemekler çok ilginçtir.

Sözgelişi palamut, istavrit, mezgit, torik gibi deniz varlıklarının adları da, yaşam alanları da Asya ülkelerinde yoktur. Bunlara kimi kuşları da katabiliriz.

Bitkilere gelince, bu alanda çalışan bilim adamlarının ortaya çıkardıkları gerçeklere göre, ılıman ülkelerde yetişen bitkilerin Asya'yla ilgisi yoktur. Sözgelişi maydanoz, fasulye, marul daha bunlar gibi niceleri. Türklerde, başlangıçlarında, yerleşik bir "mutfak düzeni" yoktu, Türk boyları konar-göçerdi. Mutfak denen kurum yerleşik yaşam düzeniyle başlamıştır. Bugün "Türk yemekleri" diye nitelenen yemeklerin, et dışında kalanlarının neredeyse hepsi Anadolu-Bizans kökenlidir. Anadolu'ya yerleşen Türk boylarının bunlara katkısı yatsınamaz. Ancak "mutfak" kökeni Türk'ün buluşu değil.

Bunları söyledikten sonra tarım, giyim kuşam, yaşam düzeni bakımından bir karşılaştırma yapılacak olursa, çok değişik durumların ortaya çıktığı görülür. Bu yeniliklerin başında, Asya'nın göçebe, savaşçı Türk kadının ortam değiştirerek bir "mutfak kadını" olması gerekir. Bugün, yaygınlığı nedeniyle, pek önemli sayılmayan mutfak gelişimi, Türk kadının uygarlık alanında önemli başarılarını sergilediği bir alandır. Bu alanın yeni bir yaşam ortamı olduğu, kadının benimsediği davranışlarda yeniden bir biçimlenme olduğu bütün örnekleriyle önümüzdedir.

Mutfağın biçimlenmesi, yemek pişirme araçlarının, bu işlerde kullanılan gereçlerin gelişmesini, türlenmesini sağlıyor. Bugün, Türk mutfağı denen yere girildiğinde, konunun yabancısı olan bir kimsenin bilmeyeceği nitelikte araç-gereç türünün, adının varlığı anlaşılır. Bu mutfak gereçleri niteliği, sayısı, kullanım yerleri yöreden yöreye değişir. Sözgelişi kırsal kesimde yaygın saç, güveç, tandır, dibek gibi araçlar büyük yerleşme yerlerine, illere, varlıklı konaklarına sonradan girmiştir. Kırsal kesimde kullanılan tarım araçlarının çoğunu, özellikle adlarını kentin varlıklı yurttaşı bilmez bile, görmedikleri de çoktur. Böylece, bakıyorsunuz, mutfak birden bire tarım alanlarına evcil olmayan yemeklik bitkilerin yetiştiği yörelere değin uzanıyor, yayılıyor. Bu evcil olmayan, yemek-

lik gereçlerle ilgilenen, onları toplayan, ayıklayan yemeğe dönüştüren kimse kadındır.

Mutfakla kadın becerisi arasında kurulan bağlantının yöresel olduğunu da unutmamak gerekir. Anadolu'da yörelere göre bitki türleri de değişir. Tarım alanlarında, yemeklik bitki ekip biçmede, kırlardan toplanmasında başlıca yetkili kadın olduğundan, durum kadın yararına ayrı bir özellik taşımaktadır. Saraylarda, büyük konaklarda eskiden genellikle "aşçı" denen erkekler çalıştırılırdı, bunların en seçkinleri de Bolu ilinden getirilirdi. Bu olayın bizim bu çalışmamızla ilgisi yoktur.

Burada, üzerinde önemle durulması gereken olay, Cumhuriyetin önceki yıllarında kadının evde mutfağa kapanmasıdır. Osmanlı geleneğine göre kadının görevi çocuk doğurup yetiştirmek, yemek pişirmek, çamaşır yıkamak, sökükleri dikmek türünden, düşünsel gelişme dışında bırakılmış işlerle uğraşmaktı. Cumhuriyet'le gelen devrim, bu geleneksel alanı yıkmadı, değiştirmedi, ancak kadının toplumsal bir varlık olduğunu düşünerek eve, mutfağa kapanıp kalmasını da uygun bulmadı, kadının evin, mutfağın dışında da görev alabilecek yeterlilikte olduğunu kanıtladı. Oysa dinci etkinlikler kadının bu bağımsızlığını da, üstü kapalı olarak, yıkmaya çalıştı. Yüksekögrenim kurumlarında okuyan bir kızın, bilmeden, başına geçirdiği "türban"ın arkasında onu eve kapama, yalnızca çocuk doğurmasını diri tutma özlemlerinin yattığını kavradığı söylenemez. Bu olayda bilinçli bir girişim vardır denemez, bilinçli girişim varsa, öğrenci kızın davranışlarında değil, onu o duruma getirmek isteyenlerin gizli çabalarındadır.

Türk kadını, Atatürk devrimlerinden sonra, çağa açılmıştır diyoruz, bunun belirtileri, görüntüleri nelerdir? Bugün evlerimizde, Cumhuriyet atılımlarından önceki yemeklerin yarısı bile kalmamıştır, eski yemek geleneğinin yerini, daha yaygın bir gelenek almıştır. Uluslararası ilişkilerde bile, ulusal yemeklerin yayılma olanağı bulunduğu biliniyor. "Türk Mutfağı" yeni bir genişleme ivmesi kazanmıştır. Türk kadını mutfağında bile, eski giysilerini, kullanım araçlarını bırakmış, daha çağdaş bir ortam sağlamıştır. Günümüzde, kırsal kesim alanlarında bile odun ocağının sınırlarının daraldığı, çağdaş araçların (deği-

şik gaz ocakları) kullanıldığını biliyoruz. Kimi okuyuculara biraz yüzeysel gelebilen bu mutfak sorunu, gerçekte bir uygarlık olayıdır, çağdaş bir beceriyi gerektirir. Eskiden Asya Tatarları atla uzaklara giderken, atın sırtı ile keçe örtünün arasına bastırılmış, yayılmış et koyar, atın terinin, derisinin sıcaklığıyla biraz pişmesini bekler, sonra yerdi. Bu nedenlerden dolayı, bir Tatar savaşçı çarpışmadan başarılı dönerse ona "Tatar-ı şecaat-güzar/yiğitlik gösteren Tatar", başarı kazanmadan, ılgar yapmadan dönerse "Tatar-ı lâşhar/Leş yiyen Tatar" derlerdi. Bu niteleme, Tatar'ın at sırtında haşlayıp yediği etten dolayı. Çağımızda Tatarlar bile varsıl bir mutfak geleneğine kavuşmuş, Tatar kadını geleneğine özgü yemekler yanında çağdaş gereçler de kullanmayı başarmıştır.

Çağa açılan, kadının uygar ortama girmesinde önemli katkıları olan alanlardan biri de kişisel beğencin dar sınırlar içinden kurtuluşudur. Kadın özel beğencisi, seçme istemini mutfağında da göstermiştir. Atatürk, bir Konya gezisinde, yemekte ilginç bir konuya değinmiş, eski geleneğe bağlı çok yemekli (yemek türleri bakımından) sofraların sindirimi engellediğini, sağlığa yararlı olmadığını söylemişti. Bu, bir devlet kurucusunun, devlet bütünlüğü içinde en önemsiz sanılan konulara bile ne denli önem verdiğini gösterir. Oysa, Osmanlı anlayışı için bu gereksizdi, dahası önemsizdi. Bugün, Türk kadını çağdaş beslenme konusunda da, eskinin çok ilersindedir, çağa açılmıştır.

"İSLAMA HİZMET" TUZAĞI

Yükseköğrenim kurumlarında, İslam inançlarıyla ilgisi olmayan kılıklara girerek okuyan öğrenci kızların, düşürüldükleri en sakıncalı tuzaklardan biri de "İslam hizmeti" sözcükleriyle yaygınlık kazanmasıdır. Us ilkelerine göre düşünmeyi beceren bir kızın, kendi kendine sorması gereken ilk bilinçli soru, İslamın kendisine, bir insan olarak, ne verdiğidir. Bunu anlamak için Kur'an'ın kadınlarla ilgili bölümlerini, özellikle de Peygamberin "hadisleri"ni okumak, öğrenmek gerekir. "Hizmet" bir görevin, bir erdemin karşılığı olursa değerlidir, karşılıksızsa açık bir sömürüdür, insanı aşağılatıcıdır, bunun tartışmaya açık yanı yoktur, ortadadır.

Bu konuda, elimizde bulunan en geniş kapsamlı, örnekli kaynak, daha önce adı geçen, Prof, Dr. İlhan Arsel'in *"Şeriat ve Kadın"* adlı çalışmasındadır. Ancak, ülkemizde, okuma geleneğine yabancılaşmış, bilmedikleri bir dinin gözü kapalı tutsağı durumuna getirilmiş bu yükseköğrenim öğrencisi genç kızlarımız, gizli bir düşünceyle sapkınlığa sürüklenmiştir. İslam tarihinde, kadına karşı uygulanan uygunsuz davranışların, Peygamber'le başladığını kanıtlarla, somut örneklerle gösteren kaynakların sayısı şaşırtıcı bir nicelikte çoktur. Burada, okuyucuya kolaylık olsun diye, yukarda adı geçen yapıttan şu örnekleri aktaralım:

"Kız çocuklarına erginlik çağına geldiklerinde, dinsel görevleri belletilmelidir, fakat eğer felâket doğrucu sonuçlardan kaçınmak istiyorsa, okuma yazma öğretilmemelidir."... "Kadınlar ve kızlar, devamlı şekilde kapalı tutulmalı... ve kadın

bölümünde belirttiğimiz niteliklere sahip çıkılmalıdır"... "Kızına okuma yazma öğretme ve onu taban seviyesinden yukarılarda oturmaya alıştırma"... "Karılarınızı yer seviyesinden yukarılarda oturmaya alıştırmayın ve onlara okuma yazma belletmeyin, onları tüm isteklerinde 'hayır, olmaz' karşılığını vermeye alıştırın, çünkü onların isteklerine uymak, onları küstahlaştırmaya yarar"... "Kadınlarını yerde oturmaya alıştıran, onlara okuma yazma öğretmeyin, sadece yün örmesi ve bir de Kur'an'ın Nûr suresini öğretin"...

Bu alıntıların, hepsinin kaynağı, Peygamber'in "hadisleri"dir. Önde gelen bütün eski Arap yazarları, kadın sorunları gündeme gelince bu belgeleri incelemiş, açıklamış yorumlamıştır. Buhari'nin ağır bir Osmanlıcayla dilimize çevrilen, *"Sahih-i Buhari Muhasarı"* adıyla Diyanet İşleri Başkanlığınca yayımlanan yapıtında bu örneklerin hepsi vardır. Bilime büyük değer verdiği söylenen İslam dini, kadınların okuyup yazma öğrenmelerini bile yasaklarken, kadının bulunduğu aşama nedir? İşte bunu bilmeyen, erkeğin elinde bir gereksinim aracı olmaktan öteye geçemeyen kadının (kızların) yükseköğrenim kurumlarına gitmeleri bile Kur'an'la gelen "İslam hakları"na aykırıdır. Oysa bu genç insanlarımız, anlamadıkları bir eğilim içine çekilerek "islama hizmet" tuzağının amacsız dişlileri arasında delik deşik olmayı bile bir başarı, bir beceri sayma sapkınlığından kurtulamıyor.

Yukarda verilen örneklerin benzerini, bütün İslam araştırmacılarında bulabiliriz. Peygamber'in kadın konusundaki duyarlılığını, birçok kadınla evliliğini, evliliği dışında gözdelerini uğraş konusu edinen İslam yazarlarının da sayısı az değildir. Özellikle kadın konusunda ünlü İslam yazarının görüşleri olumsuzdur. Bu yazarların en büyüklerinden biri İmam Gazali'dir. Özellikle Peygamber'in son eşi Ayşe'den aktardığı "hadisler" arasında da kadınlarla ilgileri insanın içini gıdıklayacıdır. Onun ağzından söylenen sözleri okuyalım: "Tanrının selamı üzerine olsun, peygamberimiz oruçlu iken bile kadınlarını öper, onları okşar, onlara sarılıp sevişirdi. (916. hadis, cild. 6) Yorumcular bu sözleri, oruçluyken kadınla bütün oynaşmalar yapılır, ancak kadınla dölleşme olmaz. Şimdi burada kadına

verilen değer, kadını yücelten değer hangi anlamlarda geçerlidir?

Kadını yalnızca dişi yanıyla değerlendirilen bir dinin kadından istediği ne olabilir? Bu sorunun yanıtını, İslamda dörde değin kadın aldıktan sonra, başka gözdeler de bulundurmanın yasal olduğu ileri sürülür. Padişah saraylarında (haremlerde) saklanan kadınların sayısını bilmek bizim için çok güçtür. Bunlar arasında kırkın üstünde kadını (gözdesi) bulunan padişahlar biliniyor. Üstelik Osmanlı padişahlarının büyük bir çoğunluğu hep yabancı (hıristiyan) kadınları yeğlerlerdi, bu nedenle bir ikisi dışında, bütün padişahların anaları dönmeydi. Osmanlılın kadına bakışı, daha önce söylendiği gibi, İslam anlayışının, yukarda aktarılan alıntıların dışında bir anlam taşımıyordu, kadın "eksik"ti, erkekten çok anlayışlı olamazdı. Peki böyle bir kadının "İslama hizmet" çığırtkanlığını üstlenmesinin dayanağı nedir, bilemeyiz. İslamın okumasını, aydınlanmasını bile istemediği bir kadının yükseköğrenim kurumlarına girerek "İslama hizmet" etmesi insan değerleriyle bağdaşır mı?

Gerçekte, İslam kadından "hizmet" istemiyor, onun kadından istediği, yukarda sergilenen alıntılardan da anlaşıldığı üzere, yalnızca erkeğin doğal eğilimlerini karşılamak, onu dişiliğinin çekici etkisiyle doyuma ulaştırmak, yatağında mutlu kılmaktır.

İslam kadını, sonu gelmeyen, bir kandırmaca tuzağındadır, onun okuyup aydınlanmışı bile düşünce özgürlüğüne, inanç gerçekliğine karşıdır. Bir düşünülsün, yükseköğrenim kurumlarında okuyan genç kızların, İslamla ilgisi olmayan bir başörtüsünü (türbanı) kaynağını araştırmadan kullanma, savunma gibi olumsuz eylemlere yönelmeleri onlara değer kazandırır mı? Yukarda, kızların okumaları şöyle dursun, biraz yüksekte oturmalarını bile yasaklayan İslam için, yükseköğrenim gören kızlarımız, yollara dökülürler, "İslama hizmet" çığlıkları atarlar. Öte yandan, onları yetiştiren yetkililer, kızların okumalarını isteyen Tevfik Fikret'i suçlarlar. Şimdi Tevfik Fikret'ten şunu aktaralım:

"Kızlarını okutmayan millet, oğullarını manevi öksüzlüğe

mahkûm etmiş demektir; hüsranına ağlasın!" Bu alıntı "Rübab-î Şikeste"deki "Bir Kız Mektebi İçin" başlıklı şiirin bulunduğu yerdedir. O dönemde bir kız okulu yoktu, kızlar okullara gitmiyorlardı. Şiirden birkaç dize alalım:

Osmanlılık, ufukta kızıl bir bulut gibi,
Ulvi bir inkişâf ile etrâfa râşeler,
Endişeler nisâr ediyor, şanlı mavkıbi
Her yanda pây-î azmini lerzân, şikeste-ser
Bir İnkıyade öptürüyor, bir kırık salı
Şâhâne bir donanmaya ancak nasibolan
Şâhâne bir zafer taşıyor...
(Osmanlılık çevrende kızıl bir bulut gibi
Yükselen bir serpilişte her yana ürpertiler
Korkular, kaygılar saçıyor, şanlı ordusu
Dereten güçlü ayağını, her ülkenin tir tir titreyen
Boynu bükük kulluğuna öptürüyor, bir kırık salı bile
Üstün bir orduya ancak yaraşan, görkemli
Bir utku taşıyor...)

İmdi, yükseköğrenim gören kızlarımızın hangi düşünceden yana olmaları gerekir? Ne yazık ki kendilerini, yukarıya aktarılan örneklerle "insan" kavramının dışına çıkaran İslama.

Osmanlı İmparatorluğu, altıyüz yıl boyunca İslamı yayma, yeryüzünde egemen kılmaya çalıştı, Kanuni döneminin ünlü ozanı Bâkı, padişah ölümü üzerine yazdığı ünlü ağıtında şöyle diyor:

Adın hezâr büdgedeydi mescîd eyledin
Nâkûs yerlerinde okuttun ezanları

(binlerce kiliseyi aldın, mascide çevirdin, Çanların çaldığı yerlerde ezan okuttun) diyerek Padişahın İslama yaptığı "hizmet"i seslendirdi. Çağımızda yaşamış Yahya Kemal de, Osmanlı savaş başarılarını anlatırken, bir şiirinde şunları söylüyor:

Ra-d-ı tekbir kopup gitmelidir banak-ı ezan
Dâr-ı küffâr da meşhûr kenîsaya kadar

(tanrının birliğini yansıtan ezanın gürleyen sesi, Dinsizlerin ülkesinde ünlü Kiliseye değin gitmelidir). Bu dizeler, ünlü Otranto Savaşına giden Gedik Ahmet Paşa için söylenmiştir. Os-

manlının ünlü, görkemli çağları için söylenen bu dizelerin anlamsal içeriği İslamla ilgilidir, onu Hıristiyanlık'ın egemen olduğu ülkelerde yaymaktır, geliştirmektir. Şimdi bunun karşıtını söyleyelim. Osmanlı orduları İslam dinini yaymak, korumak için milyonlarca Anadolu çocuğunu savaşlarda esirgemeden toprağa vermiştir. Oysa Birinci Büyük Savaş'ın başlangıç yıllarında, dinlerini, imanlarını, namuslarını koruduğumuz Müslüman Araplar, İngiliz altınlarının büyüsüne kapılarak, Osmanlı ordularını arkadan vurdurtmuştur. Bu gerçekleri hepimiz babalarımızdan, dedelerimizden dinledik, tarihten yazılı belgeler göstermeye gerek kalmamıştır. Şimdi, Atatürk'ün kurduğu cumhuriyet ülkesinde, Türkiye'de, yine onun açtığı yükseköğrenim kurumlarında okurken, Atatürk'e karşı çıkan, Cumhuriyet yerine şeriat devleti kurmak isteyen dinci kuruluşların ağına düşerek "İslama hizmet"e soyunmuş kızlarımız ne istiyorlar?

Günümüzde petrol kaynaklarını sömürmek için Arap devletlerini avucunun içinde birer mart kedisi gibi oynatan ABD yandaşı, kulu olan yöneticileri başa geçiren kimdir? Irak'a, petrol kaynaklarını sömüremediği için füzeler yağdıran ABD karşısında, eskiden Osmanlıyı arkadan vurduran bu yozlaşmış İslam toplumu neden sesini çıkarmıyor? Burada inanç bakımından gelişen yozlaşma, İslamı yüreğinden vurmuş, gözlerini bağlamıştır.

AYDINLANMA SARKACI

Türkiye, aydınlanma kavramını, Atatürk devrimleriyle tanıdı, daha doğrusu duydu. Bu kavram, bir felsefe çığırı olarak, Avrupa'da Onsekizinci yüzyılda, insan usunu bütün sorunların, bilgisel gelişmenin biricik odağı diye anlama-anlatması anlamında işlenmiştir. Artık, inançların çözebileceği bir doğa sorunu, bir toplumsal bilinçlenme kalmıştır. Kilise kendi sınırları içine çekilmeli, bilimsel alanda yer edinmeye, toplumu düzenlemeye kalkışmamalı. Bilginin kaynağı, eleştiricisi, düzenleyicisi ustur, insan bir "us varlığı"dır, usun dışında insanı yönlendiren, yöneten bir güç, bir yeti yoktur. İnsan usunun bilincine vardığı sürece "insan"dır, usunun dışında kalan insan bir doğa varlığı kimliğini aşamaz. Aydınlanma çağında ortaya çıkan sorunları açıklamada, çözmede us, deney gibi odaklar ön dizide yer alır. Bütün insan sorunları bu iki ilkenin ışığında aydınlığa çıkacaktır. Artık insan kendi kendinin denetmenidir, doğanın içinde doğadışı güçlerin buyruğu altında değildir. Bu genel değerlendirme içinde bilgelerin gündeme getirdikleri sorunlara önerdikleri çözümler de, kendi kişisel görüşlerini yansıtan öğretiler alanında sergilenir. Ancak tüm düşünürlerin, aydınların birleştikleri konu insanın bir us varlığı oluşu, gerçeğe ancak usun kılavuzluğunda erişilebileceğidir.

Bu sürecin, daha iyi anımsanabilmesi için, o ortamda yetişen, Aydınlanma akımını geliştiren bilgelerden birkaçının adını söyleyelim: Locke, Berkeley Hume, Thomes Reid, bunlar İngiliz aydınlanmasının doruklarıdır. Condillac, Holbach, Lamettrie, Voltaire, d'Alambert, Diderot, Thomasius, Fransız

okulunun bilgeleridir. Kant, Fichte, Hegel, Schelling, Schleiermacher, Schopenhauer gibi büyük aydınlar da Alman düşüncesinde Aydınlanma akımını geliştirenlerdir. Bu çağ batı düşüncesinin, usun ışığında yürüyen din, aktöre, bilgi gibi insan sorunlarını, toplumsal gelişmelerini açıklama çağıdır. Bu çağda insan, doğanın ötesine geçen sorunlara da yanıt aramayı gözardı etmez, ancak eskilerin benimsedikleri tanrıbilimsel yöntemlere de ağırlık tanımaz.

Avrupa Aydınlanma çağını yaşarken, onun getirdiği sorunları tartışırken, Osmanlı egemenliğinin gücünde iniş başlamıştı, ancak sarsıcı, dağılıcı yıkımlar yaşanmamıştı. Osmanlı egemenliği, görünüşte de olsa, ağırlığını sürdürüyordu. Ne yazık ki Osmanlı aydını bu hızlı, geniş boyutlu, bilimsel gelişmelerin dışında kalmış, onların adını bile duymamıştı. Avrupa'da birçok yeni kurumlar, bilimsel, deneysel araştırmalar hızlanmış, Osmanlı toplumunda ise Cebrailin kanatları tartışılıyordu. Oysa Batı'da gök gözlemleri, fizik, kimya çalışmaları, bitkibilim araştırmaları, sağıltım çalışmaları hızlanmış, insan gövdesinin doğal yapısı bile geniş bir araştırma konusu olmuştu. Osmanlı düşünürü dünyanın döndüğüne bile inanmıyordu. Ben, burada yazarken, Richard S.Westfall'den, *"Modern Bilimin Doğuşu"* (çev. İsmail Hakkı Duru, 1994) adlı yapıtı birkaç ay önce okumuştum. Orada çağdaş bilimlerin gelişmesinde izlenen yolun geçtiği aşamaları sergileyen düşünür, insan usunun hangi başarı odaklarından geçtiğini örnekler vererek sergiliyor. Bunun gibi, Rom Harre'den dilimize çeviren *"Büyük Bilimsel Deneyler"* (çev. Sinan Kılıç 1994) yapıtı da okumuş çok etkilenmiştim.

Batı'nın bu büyük gelişmeler karşısında aştığı başarı aşamaları gerçekten şaşırtıcıdır. Bu başarılardan çıkardığım sonuç, Osmanlı Devleti adına çok üzücüdür. Kilise kendi kabuğuna çekilmiş, kendi inanç ortamında birtakım sorunlara eğilmiş ancak insan usunu dışlamayı bırakmıştı. Bu iş daha önce Rönesans-Reformation döneminde başlamıştı, artık usun egemenliği yavaş yavaş gücünü gösteriyor, en önde tutuyor, bilimsel çalışmalara kılavuzluk ediyordu.

Oysa Osmanlı toplumunda tartışılan konular birer güldürü

olmaktan öteye geçemiyordu, din ağırlığını sürdürüyordu. Canlı yaratıklar üzerinde deney yapma yasağı vardır. Çağımızın başında da beş on yıl yaşamış olan ozan Eşref, İkinci Abdülhamid döneminde bilimsel düşünceleri açıklamak için şu dörtlüğü söylemişti:

Seni tekfir eder mutlak desen dünya yuvarlaktır
Döner dünya o dönmez çünki sabittir inadında
Sorulsa hâce-î dânâ Selanik nerdedir bilmez
Bilir amma ki kaç tüy varsa Cibril'in kanadında

(Sen dünya yuvarlaktır dersen seni dinsiz diye suçlarlar, bu bilgin hocaya Selanik nerededir sorsan bilmez, dünya döner, o sözünden, inadından dönmez, ancak Cibrail'in kanadında kaç tüy varsa bilir.) İşte daha geçen yüzyılın sonlarında Osmanlı aydınının bilimden anladığı böyleydi. Günümüzde de İmam-Hatip Okullarında, İlahiyat Fakülteleri'nde okutulan öğrencilerin (derslerin) başka türlü olduğu, usun denetimi altında sürdürüldüğü sanılmasın, Darwin kuramı, bu kurumlarda suçtur, dinsizlik belirtisidir.

Türkiye, uzun süre kendine içine kapalı kalmanın olumsuz sonuçlarını yaşadı, egemenliği altında bulunan ülkelerde bile hızlanan gelişmeleri görmedi. Medrese eğitimi, gençleri uyandırmak, aydınlatmak için değil uyutmak, karanlıklarda yaşamaya alıştırmak içindi. Bunu, o kurumlarda okutulanlardan anlamak kolaydır. A. Adnan Adıvar'ın "*Osmanlı Türklerinde İlim*, 1943" adlı yapıtından öğrendiğimize göre, Avrupa'da deney, gözlem bilimlerinin doruğa ulaştığı evrelerde, Osmanlı ülkesinde öyle bir gelişme görülmüyor. Tıp, matematik bilimlerinde bireysel çalışmalar varsa da, ülke çapında bir bilim uyanışı denebilecek nitelikte değildi.

Osmanlı aydınının en çok ilgilendiği konu yaşamöyküleridir, bunun en gelişmiş, kapsamlı çalışmalar sergileyen öncüsü de Katip Çelebi sayılmaktadır. Ancak yaşamöyküsü tanıtıcı olmakla birlikte deney bilimlerinden sayılmaz, niteleyici bir içerik taşır. Sözgelişi Osmanlıda felsefe gelişme olanağı bulamamış, dini engelleyici sayıldığından, ancak 19. yüzyıl sonlarında adı edilmeye başlanmıştır. Daha eski çağlarda, Osmanlı aydını felsefe denince Aristoteles mantığının özeti olan Porphy-

rios özetlemesini anlardı. İşte yalnızca dinle ilgili konuların okutulduğu medreselerden Batı ölçüsünde bilginlerin çıkmayışının başlıca nedeni budur. Ordu donatımı için, 19. yüzyılda "mühendishaneler" açılmıştır, ancak bunlar bilimsel gelişmeleri sürdürmekten çok Ordunun gereksediklerini yapmak içindi.

Aydınlanma yalnızca kavramlarla, niteleyici anlatımlarla başlayan, onları sürdüren bir çığır değildir. Bu çığırın başlıca özelliği us ilkelerine göre düşünce üretmek, bilimsel gelişmelerle felsefe öğretilerini besleyip geliştirmekti.

Atatürk devrimlerinin uygulama alanına konmasından sonra bile Osmanlının bilim geleneğini sürdürme örtüsü altında sinsi bir eskiyi diretme eğilimi vardı. Bu eğilim başarılı, etkili bir çığıra dönüşecek durumda değildi. Engelleyici bir gericilikti, tarikatların, dincilerin işine yaramaktan öte bir özellik gösteremedi. Yine Atatürk'ün önderliğinde eski "Darülfunun" üniversiteye dönüştürülünce, yavaş yavaş Avrupa düşünce anlayışı Türkiye öğretim kurumlarında barınacak yer bulabildi. Özellikle Hitler yönetiminden kaçan bilginlerin Türkiye'ye gelişleri düşünsel bir patlamaya yol açtı. Bu konuda tıp, fizik, felsefe, matematik, kimya, iktisat, gökbilim, kazıbilim, toplumbilim, ruhbilim, eğitbilim gibi değişik deney bilimleri alanlarında göze batar bir ilerleme sağlandı. Bu ilerlemenin karşısına çıkanlar arasında Avrupa'da okumuş Türk aydınlarının bulunması epeyce şaşırtıcıdır.

TOPLUMSAL BİLİNÇLENME

Bizde, toplumsal bilinçlenme Atatürk'le başlamıştır, bunun ilke öncülerinden biri de Hasan Ali Yücel olmuştur. Onun bakanlığı döneminde Batı yazarlarından, düşünürlerinden, bilgelerinden yapılan çeviriler, bugün bile birer öncü, birer kılavuz niteliğindedir. Türk Dil Kurumu'nun, Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşlarıyla Türk insanında yeni bir bilinç uyanmış, bu uyanan bilinci Batı'dan yapılan çevrilerle geliştirmiş, beslemiştir. Özellikle felsefe çalışmalarını güçlendiren çevriler, birkaç yıl içinde altıyüz yıllık Osmanlı döneminin başaramadığını başarmış, Türk insanına çağdaş ortamda önemli bir yer sağlamıştır. Daha önce değinilen bilimsel gelişmeler, sanatın tüm alanlarında kadınlarımızı başarıya ulaştıran atılımlar böyle doğmuştur.

Türk insanı, bir us varlığı, bir us taşıyıcısı olarak, ilk kez Atatürk devrimleriyle kendini bulmuş, yalnızca toplumsal varlık olarak değil, "insan" olarak kişiliğinin bilincine varmıştır. Yine Türk insanı, Osmanlı geleneğinin nitelediği, betimlediği "kul' olmaktan kurtulmuş, düşünce özgürlüğüyle bilinçlenen bir değerler alanı olduğunun ayırdına varmıştır.

Türk kadını ise, ancak Atatürk devrimleriyle, "insan" kavramının içine sokulmuştur. Şurası açık-kesin bir gerçektir ki tanrının kadına vermediğini, ondan esirgediğini Atatürk vermiştir. Toplumda bir birey olarak yerini bulan kadın araçlıktan kurtulmuş, toplumu oluşturan öğelerin bilinçli bireyi olduğunu anlamıştır. Artık kadın şunun bunun aracı değil, toplumun çekirdeğidir, bireyidir, etkin bir varlıktır. Buna benzer tanımları

daha önce de sergilemiştik. Yine Atatürk devrimleriyle, ülkemizde, Türk eğitimi diyebileceğimiz bir eğitimin tabanı oluşturulmuş, genel geçerlilik taşıyan ilkeleri saptamıştır. Ondan önce özgün, çağdaş bir Türk eğitimi yoktu, medreselerde yıpranmış, çağdışı kalmış tanrıbilime dayalı bir "bellemecilik/ezbercilik" uygulanıyordu. Bunu kimse değiştirememişti.

Eğitim bir "insan yetiştirme sanatı"dır, belleğe düzensiz bilgiler yığmak, bilmeden konuşmaya alışmak değildir. Türk kadını daha önceleri bu gerçekleri bilmiyordu. İslamın inançlarının baskısı altında etkinliğini sürdüren çok kadınlı evlilik, insan doğasına aykırı, kadını bilinçli birey olmaktan çıkaran bir uygulamaydı, kadın bu uygulamaların bir tutsağıydı. Toplum içinde çağdaş eğitimle uyanan, bilinçlenen kadın, kısa sürede insan olmanın tadına varmış, kamu kuruluşlarında, özellikle tüze alanında eşitlik kazanmıştır. Kadın doğal olarak anadır, çocuklarına bakmakla, yetiştirmekle görevlidir, bu nedenle içeriksel bir kutsallığı vardır. Ancak, ona bu görevi doğanın verdiğini de unutmamak gerekir. Toplumsal yönetim bu görevin özelliğini anlayarak kadının toplumsal yerini saptamıştır. Atatürk bir konuşmasında kadının toplumsal durumuna değinerek şunları söylemiştir:

"Bizim toplumsal kuruluşumuzun başarısızlığa uğramasının nedeni kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizlik ve eksiklikten doğmaktadır... Şuna iyice inanmamız gerekir ki, dünya yüzünde gördüğümüz ne varsa kadının başarısıdır... Kadının ev içi görevleri en ufak ve önemsiz görevidir... Kadının en büyük görevi analıktır. İlk eğitim görülen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu görevin önemi gereğince anlaşılır."

Atatürk'ün "*Söylev ve Demeçleri* (c. 2. s. 85) adlı yapıtından, günümüz Türkçesine aktarılan bu bölümcükler, Ordudan yetişmiş bir devlet kurucusunun insan sorunlarına yakınlığını kanıtlayan örneklerdir.

"Kadınlarımız da bilgin ve teknik insanı olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğrenim aşamalarından geçeceklerdir. Sonra kadınlar toplumsal yaşamda erkeklerle birlikte yürüyerek birbirlerinin koruyucusu ve yardımcısı olacaklardır. (s. 86)

Atatürk'ün sağladığı toplumsal olanaklarla yükseköğrenim gören şu "türbanlı" kızlarımızın Atatürk devrimlerine karşı çıkışları, şeriat çığırtkanlığına soyunmaları sağduyunun onaylayacağı bir olay değildir. Burada bulandırılmış bilinçler insan kavramının dışına taşmanın tüm karanlık yollarını yeğlemişler, kadının tutsaklığına olanak sağlamışlardır.

"Türk kadınları yurdun alın yazısını ulus adına yöneten siyasal topluluğa katılmak isteğini açığa vurmakla ülkenin, kendilerine uzak bırakılacağını düşünmezler. Çünkü görev karşılığı olmayan bir hak yoktur."

Bu alıntılar, Atatürk'ün kadın sorunları karşısında benimsediği bilinçli, uygar tutumu sergilemekte, kadının önce bir "insan" olduğunun önemini vurgulamaktadır. Türk tarihinde kadını böyle anlayıp anlatan bir devlet kurucusu bilinmiyor. Son dönemlerde şeriata sığınan kadınlarımızın bilmeden ne denli karanlıklara sürüklendiklerini anlamak kolay değildir.

Bernard Lawıss, dilimize *"Modern Türkiye'nin Doğuşu"* adıyla çevrilen kapsamlı yapıtında (çev. Prof. Dr. Metin Kıratlı 1970), önce "Türk" denen insanın geçmişine, uygarlığına, Anadolu'ya göçüş evrelerine uzanır, sonra yavaş yavaş konuyu daraltarak Türkiye'nin yeniden kuruluşuna, Atatürk devrimlerine gelir. Türk toplumunda Batı'ya yönelmenin başlangıç yıllarındaki nedenlerini, Türkle İslam dininin tanışmasını, Türklerin Avrupa ile bağlantı kurmalarını, özellikle yazın, düşünce alanında, yazılı kaynaklara dayanarak açıklar, Atatürk'ün ortaya çıkışını tarihsel bir gerekimin sonucu olarak anlatır. Bu ilginç saptama, Türk ulusunun toplumsal yapısında görülen çalkantıların yarattığı bir kendini bulma bilincinin etkinliğini kanıtlar. Türk insanı, bir tarih varlığı olarak, Osmanlı döneminde, bize göre "tarihsiz bir varlık" olarak yaşamını sürdürmüştür.

Avrupa'ya, İkinci Abdülhamid baskısından kaçan aydınların, orada tanıştıkları uygarlık verileri, geçirilen gelişim aşamaları, düşünce özgürlüğü konularında edindikleri izlenimler, Osmanlı toplumunda iyi karşılanmıyordu. Buna karşın içten içe yayılan bir direnme yansıyordu. Atatürk bu kıpırdanışların etkisini, daha yirmi yaşlarında sezmeye başlamış, okul arka-

daşları arasında topladığı yandaşlarla toplumsal uyanışın ilk belirtilerini kavramıştı. Bu konu, bizim bu çalışmamızın dışında kaldığından, burada Atatürk'ün kişiliğinde görülen gelişmeyi bir yana bırakıyoruz.

Osmanlı aydınlarında, özellikle Avrupa'ya giden yenilik yanlısı gençlerde bir uyanış, toplumsal bilinçlenme eğilimi vardı, ancak ülke genelinde etkin değildi. Namık Kemal, Ziya Paşa, daha önce Şinasi ile başlayan, ancak tabana inemeyen yenilik izlenimleri Tevfik Fikret'te daha bilinçli, bir odak buldu. Onun yanında başka aydınlar, felsefeciler, Batı'dan yapılan çeviriler, Abdullah Cevdet'in çevresinde toplandılar, önemli katkılarda bulunuyorlardı. Onların karşısına dikilenlerin hepsi gerici, açık bir şeriat yandaşıydı. İkinci Abdülhamid'i yermeyi kendisine ilke edinen Eşref bile şapka giymeyi gereksiz, yozlaşma sayıyordu.

Atatürk, bir subay olarak orduya katıldıktan sonra ülkenin toplumsal durumunun kötü olduğunu sezmekte, görmekte gecikmedi. İşte daha okul yıllarında başlayan bu düşünsel birikimlerin yarattığı gelişim bilinci, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasını, devrimlerin gerçekleştirilmesini sağladı. Bu olay toplumsal bilinçlenmenin geleceği aydınlatacak ışıldaklarını oluşturdu. Ne yazık ki bunu, Türk aydınlarından önce Avrupa aydınları kavradılar.

Kurtuluş Savaşı evrelerinde, önce, sonra Anadolu'da gözlemler sürdüren Arnold Toynbee gibi ünlü bir yazara, *"Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu"* (çev. Kasım Yargıcı,1971) adlı yapıtını yazma olanağı sağladı. Bu yapıtta Yeni Türkiye Devleti kuruluncaya değin geçirilen tüm toplumsal aşamaların, olaylara, belgelere dayanan öyküsü sergilenir, Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimlerin, toplumsal bilinçlenmenin dökümü yapılır.

Türk aydını toplumsal bilinçlenmenin yoğun bir düşünce birikimini gereksediğini sonradan anladı. Osmanlı toplumunda aydınlanma, düşünsel gelişme ülke düzeyinde olmadı, daracık bir alanda sıkışıp kaldı. Bunun nedeni de Osmanlı aydınının ülke genelini bilmeyişiydi. Başkent İstanbul'un dışına çıkmamış, çıkmışsa da görevli bulunduğu yöreden ötesini tanımamış

bir kimseydi Osmanlı aydını. Bu nedenle başarıları da çok sınırlı kaldı. Oysa Atatürk devrimleriyle yeni bir dönem başladı, ülke düzeyinde ilerlemelere kapı açıldı. Özellikle kırsal kesim insanlarının uyarılması, aydınlatılması "köylü gerçek efendimizdir" diyen Atatürk'le başladı. Bu olay, ülkemizde toplumsal bilinçlenmenin belli kentlerde değil, kırsal kesil alanlarında da ışıldağını gösteriyor.

Toplumsal bilinçlenme, kısa sürede, çok geniş bir alana yayıldı. Tarımda, Türk köylüsü üretimin eski geleneksel araçlarla değil, yeni uygulamaya konan araçlarla sağlanacağının bilincine vardı, böylece tarımda bir "makineleşme" evresi başladı. Alış-veriş odaklarında, aile ilişkilerinde, okuyup yazma deneyimlerinde, uluslararası bağlantılarda, Ordu kurumlarında, sporda, eğitimde, yasalarda, sözün kısası bir devleti bütünleştiren tüm kuruluşlarda bir uyanma, bir bilinçlenme olayının çiçeklendiği görüldü. Bunun, Atatürk'ün ölümünden sonra, onun gösterdiği yolda, en çağdaş, en verimli örneği Köy Enstitüleri olmuştur. Ne yazık ki toplumsal bilinçlenmeye karşı çıkan Menderes yönetimi bu kurumları kapattı.

Türkiye'de toplumsal bilinçlenmenin en yaygın örneklerinden biri de "kadın yetkileri"nde görülmüştür. Tüzede kadın-erkek ayrımı ortadan kalkmış, şeriatın koyduğu eşitsizlik büsbütün tarihe gömülmüştür. Artık yargıç önünde iki kadın tanık bir erkek tanık yerine geçmiyordu, kalıtın bölüşülmesinde kız erkeğin yarısını almıyordu, eşit üleşme geçerliydi.

Kent insanının toplumsal bilinçlenmesinde başlıca etken okuyup yazma oranının yaygınlığı, uygar Batı ülkeleriyle sağlanan ilişkiler, özellikle de alış-veriş alanlarında sağlanan gelişmelerdir. Ancak böyle bir bilinçlenmenin sömürüye olanak sağladığı da çok görülmüş bir olaydır. Özellikle varlıklı kesim (kapitalis denen topluluk) üretici kesimin bilinçlenmesini istemez. Kırsal kesim insanları üreticidir, kendi yaşam ortamında işçidir, ancak sömürgen tutumun işçisi değildir. Sömürgeci topluluklar, bu üretici kalabalığını kolayca sömürmek için, ilkin onun inançlarından yararlanmayı yeğler. Okumamış halk kesimi, inançlarından kolaylıkla boyunduruğa vurulur, bilinçlenmesi engellenir. Ülkemizde Batı'da olduğu gibi büyük bir

"kapitalis kesim" oluşmamıştır, bu nedenle "kapitalis kültür"den yoksun kalınmıştır. Nitekim büyük ortaklıkların başlangıcında, çoğunlukla, aydın denebilecek, okumuş bir öncü yoktur. Yaşamımızda gördüğümüz olaylar, İstanbul'da birçok varlıklı yayıncının, kâğıtçının neredeyse yüzde sekseni kağıt yükçülüğünden (hamallığından) gelmiştir. Yine büyük ortaklıkların kurucularının çoğu yörenin kabadayılarıydı, özellikle Anadolu'da böyle büyük ortaklıkların çoğunun yeterince okumamış "ağa takımı"ndan türediğini ayrıntılarıyla biliyoruz. İşte bu sonradan görme, türeği zenginler yüzünden kırsal kesin insanlarının bilinçlenmeleri önlenmiştir.

Kırsal kesim insanlarının bilinçlenmesini engelleyen odaklardan biri de aracılardır. Bunlar kamu kuruluşlarına işi düşen yurttaşları, yüksek görevliler aracılığıyla, koruyor gibi görünerek soymaktadır. Özellikle çok partili döneme giren toplumumuzda bu aracı sömürgenlerin sayısı hızla artmıştır. Buna halk kesiminde "adamı olmak", "dayısı olmak" denir. Aracı seçimlerde saylav adaylarıyla işbirliği yapar, bilgisiz topluluğu kandırır, seçimi kazandırır, sonra döner yine kazandırdığı kesimler aracılığıyla kamusal kurumlarda "adamı olduğu"ndan etkinlik sağlar.

Bu tür girişimlerin arkasında, halkın toplumsal bilinçlenmesini önleyen girişimlerin bulunduğu, bunların da kimi yüksek devlet görevlilerinden yardım gördüğü Türk toplumunda bilinmeyen bir olay değildir. Bu ilginç olay, ülkemizde, halkı kandırarak geniş olanaklar sağlayan bir dinci partinin dünya kamuoyuna yayılan yolsuzlukları, vurgunları, soygunları, bunları hep İslam adına, "İslam hizmeti" adına yaptıklarını bildiren açıklamaları, insanlık adına da, İslamlık adına utanç vericiydi. (Bak. İsmet Zeki Eyuboğlu, *İslamda Bölünmeler, Çelişmeler Refan'ın Tırmanışı*, Pencere Yayınları, 1996) bu olay, tüm ulusun gözleri önünde geçmesine karşın, adı geçen partinin ileri gelenleri, yine İslam adına, kendilerini savunmaya çalışmışlar, yargıçların önüne konan hırsızlık dosyaları karşısında yüzleri kızarmamış bile.

ŞERİAT SOFRASI

Şu yirminci yüzyılın bitiminde, İslam ülkelerinin ABD elinde birer sömürü kaynağına dönüştürüldüğü evrede, yine İslam ülkelerinin dağılmış, çözülmüş, yerilmiş, yıkılmış, bilgisiz, başıboş dalaşmalara sürüklendiği bir dönemde, İstanbul'da, göze batan yerlerde, gericilerin kurdukları "İftar sofraları" halkı kandırmacadan başka ne anlam taşıyabilir? Biz bunlara burada "Şeriat sofrası" diyoruz.

Ramazan evresinde, sözde halka yemek verme, yoksullara yardım etme görüntüsüne bürünen girişimler arasında, dinci partilerin öncülük ettikleri gözden kaçmıyor, İslam dinine göre yoksullara, düşkünlere yardım etmek için Ramazanı beklememe gereği yoktur. Sonra yardım alanlara çadır kurmakla olmaz. İstanbul'un cami avluları milyonlarca insana yemek yedirmeye elverişli niteliktedir. Öyleyse neden hep göze batan yol uğrakları, ulaşım araçları durakları seçilir? Sözgelişi neden Sultanahmet cami avlusu değil de bir yol kıyısı, neden Yeni Cami arkası değilde vapur iskelesinin yanı?

Bu olaylarda İslam dini adına, olumlu, yoruma elverişli bir özellik yoktur, göstermelik bir sergileme vardır. Daha doğrusu bu bir çöküşü gizleme göstergesidir (bak. İsmet Zeki Eyuboğlu, *İslamın Çöküşü*, 1998, Pencere yay). İnsanları kandırmada en büyük olanak onların dinini yeterince bilmeyişleridir. Çağımızda, Avrupa-Amerika sömürücü devletleri, petrol kaynaklarının bolluğu nedeniyle İslam ülkelerini sömürmenin kolayını, onları çağdışı bırakmada bulmuştur. Körfez emirlikleri, Suudi Arabistan, Kuveyt, Irak gibi petrol ülkeleri, hep geri bırakıl-

mıştır. İleri devrimleri yaşasalar, toplumsal bilinç ışığından yararlanmayı bilseler, bugünkü dağınıklık, bölük pörçük durumda olmazlardı. İran'ın, Irak'ın biraz bilinçlenmesi Amerika-İngiltere gibi büyük petrol sömürgenlerinin uykularını kaçırdı, bütün yeni savaş araçlarını Irak'ta deneme yarışına koyuldular. En uygar sayılan Avrupa ulusların birçoğu bile bu kanlı savaşlarda dişlerini gösterip sırıttılar, Amerika'nın özgürlük istemeyen birer kulu olmakla övündüler. Bunların daha acısı, üzüntü vericisi Turgut Özal'ın Amerikan Cumhurbaşkanı buyruğu altına girerek "bir koyup üç almak" saçmalığıyla, Irak'a karşı savaşta Türkiye'yi bunalıma sokmasıydı. Amerika seçimlerinde kazanamayan Başkan, Turgut Özal'ın yatağa düştüğü günlerde adını bile anmadı, görevinden ayrıldıktan sonra, Özal'ın dilinden düşürmediği şu "Dostum Bush" sözcüğü alay konusu oldu.

Ramazanda "İftar sofraları" kuran partilerin hepsi hırsız, vurguncu, soyguncu olarak saptanmış, kanıtlanmıştı, bunu daha önce söyledik. Oysa İslam dininde böyle sofra aykırı bir girişimdi. Bu olayı çağında yaşamış olan Fuzûlî şunları söylemişti:

Zulm ile akçalar alıp zâlim
Eyler in'âm halka minnet ile
Bilmez ânı ki ettiği zulma
Görecektir cezâ mezellet ile
Müddeâsı bu kim rızâ-yı ilâh
Ona hâsıl ola bu âdet ile
Cenneti almağ olmaz akça ile
Girmek olmaz behişte rüşvet ile

(Başkalarına açı çektirerek, baskı yaparak akça toplayıp halka yardım için dağıtan kimse, başkalarına çektirdiği acının karşılığını alçalarak görecektir, tanrının ona yapacağı işlediği suçun karşılığıncadır, akça ile cennet alınmaz, oraya rüşvet vermekle girilmez).

16. yüzyılın ünlü ozanı bu dizeleri söylerken, çağında dincilerin yaptıklarını görüyordu. Nitekim Osmanlı tarihçileri bu çağlarda yapılan hırsızlıkları saymakla, anlatmakla bitiremezler. Bu hırsızların hepsi de, günümüzde olduğu gibi dinci, din

bilgini geçinirlerdi. Demek dinciliğin özünde hırsızlık tarihsel bir gelenektir. Bunun güncel örneği de soygunla, vurgunla suçlanan dinci görevlilerin düzenledikleri "iftar sofraları"dır.

Gerici topluluklar, burada "şeriat sofrası" dediğimiz ramazan yemeklerini, Osmanlı Devleti'nde uygulanan bir inanç geleneğinin kalıntısı sayabilirler, böylece halkı kolaylıkla kandırabilirler. Oysa o dönemde böylesi "iftar yemekleri" özel yerlerde verilir, gösteriş için yapılmazdı, yoksullara yemek dağıtan aş evleri vardı. Şimdiyse yoksula yardım yerini, yoksuldan oy toplama tuzağı alıverdi. Bu olay, eskiden uygulanan güzel bir geleneğin yozlaştırılmışıdır. Bir parti ulusun akçalarıyla "iftar sofrası" düzenleyemez. Soyguncu, vurguncu "iftar sofrası" kuramaz, kurduramaz, onun kazancının kaynağında "haram" vardır da ondan. Sen Refah Partili Mercümek gibi başkalarının akçalarını üstüne geçir, sonra dön onlara "iftar sofrası" düzenle, buna yoksullara yardım sofrası değil Allah'ı kandırmaya çalışma sofrası demek daha doğrudur. Bir de bunun gereği nedir?

Türk toplumu, Atatürk devrimleriyle yeni bir uygarlık ortamına girmiş, insan değerleri çağdaş gelişmelerin ışığında, dinden bağımsız olarak saygınlık kazanmıştı. Ancak, karşıt görüşlü kimselerin, Atatürk'le devrimler konusunda anlayamayanların, yeniden Kamutay'a girmeleri dolayısıyla açıkça görülen bir geriye dönüş başlamıştı. Din, inanç özgürlüğü örtüsü altında ortaya çıkan bu düşüncelerin, Halifeliğin yeniden kurulması gereğini güttüğü, Padişahçılığın geri gelmesini amaçladığı açığa vurulmamıştı. Kimi yayın araçları bu özlemlerini açıklamada güçlük çekmiyor, engel tanımıyor, Kamutay'da bu girişimleri savunanların, koruyanların yardımlarını alıyordu. Atatürk'ün yortularına karşı girişilen gerici eylemleri savunanlar bile Kamutay'ın çatısı altında toplanmıştı. Bu da yetmedi, okullara din dersleri, eski yazı öğretimi konmak istendi, sonra kondu İmam-Hatip okullarının açılmasıyla bu eski yazı özlemi de giderildi. Bunların ardından devlet kurumlarına "iftar sofraları" düzenlenmeye başlandı, Başkan bile böyle sofralar düzenlemekte, düzenlere katılmakta, ulus yönetimi adına bir sakınca görmedi. Bununla da yetinmedi, ilerici kılığına bü-

rünen bir kadın, en gerici partilerle işbirliği yaparak geriye dönüş hızını artırdı, artık İslam adına, İslamın yasakladığı ne varsa uygulama alanına kondu. Osmanlı Devleti'nin "Harem"e koyduğu kadını, topluma kazandıran Atatürk devrimlerine karşı, Atatürk Türkiye'sinde yetişen bir kadının alanlara dökülerek bayrak-ezan-Kur'an çığlıkları bütün iğrençliğini sürdürdü, üstelik Genelkurmay başkanı olmuş, Vali olmuş, kamunun en yüksek kurumlarında görev üstlenmiş kimseler bu kadının çevresinde toplanarak açıktan açığa gericiliğe güç kazandırmıştır. *"İslamın Çöküşü"* adlı çalışmamızda açıkladığımız gibi İslam dini en iğrenç, en utanç verici isteklerin gerçekleşmesinde kötü bir araç durumuna sokulmuştur. Bu çıkarcı kadının yardımlarıyla Başbakan olmuş bir gerici, dış ülkelerde Türkiye'nin yüzüne aşağılanması, yerilmesini sırıtarak karşılamış, bu aşalatıcı sözlerin karşısında utanç duyacak yerde bunları bir başarı diye göstermekten, çevresinde toplanan yalancı Müslümanlara anlatmaktan utanmamıştır. Yine bu yozlaşmış kişi Başbakanlık Konutu'unda ülkenin en azılı gericilerini, tarikatçılarını, yobazlarını toplayarak "iftar sofrası" kurmakta, ulus adına en ufak bir sakınca görmemiş, bunları da 12 Eylül yıkımının yozlaşmış öncülerinin, sorumlularının yüzlerine alay edercesine bakarak yapmıştır. Bütün bu yıkımların, aşağılıkların, toplumsal sarsıntıların, yüzsüzlüklerin 12 Eylül yönetiminden kaynaklandığını görmemek çılgınlıktır. Şimdi Akdenizin ışıklı, yumuşak sularına bakarak geviş getiren bir yüksek görevli ülkeyi sürüklediği uçurumun kıyısında oturmuş, Türk tarihinde utanmazlığın, yüzsüzlüğün somut örneğini vererek anlamsız yaşamını sürdürmektedir.

"Şeriat sofrası" yeni başlamıştır. 12 Eylül kıyımıyla güçlenen gericilik, Turgut Özal'ın kişiliğinde Amerika kulluğunun, Nakşibendi yılışıklığının, tutuculuğunun, Atatürk düşmanlığının dayanağını bulmuş, bu tarikat devletin en yüksek kurumlarında (ordu dışında) etkili olmuştur. Gerçekte bu sofralar yoksullara yardım amacını gütmüyor, yavaş yavaş, sinsi sinsi laik Türkiye'nin tabanına su sızdırıyor, duvarların altını oyuyor, çökmelerine örtülü bir olanak sağlamaya çalışıyor.

Bu olumsuz girişimlerin uzun süreli olacağı sanılmasın,

Türkiye, uygarlık alanında bir kişilik bunalımı geçiriyor, bunun arkasında içsel bir sarsıntıya uğrayan İslamlığın bulunduğu açıktır, toplumu inançlar sarsıyor. Bakıyoruz, petrol sömürüsünü güçlendirmek için ABD türlü yollar, yöntemler buluyor, İslam ülkelerini birbirinin karşısına dikiyor, bölüyor, birbirinden ayırıyor, Birleşmiş Milletler'in koşullarını, yasalarını dinlemiyor, ülkesinde karıştığı yolsuzlukları, iğrençlikleri unutturmak, örtmek için Irak'a saldırıyor, yeryüzünde biricik egemen güç olmasının sağladığı olanakları tersine kullanıyor. Bu utanç verici, İslamı yıkıcı, yerici tutumlar karşısında İslam devletlerinin sesi çıkmıyor. Türkiye'de ise "iftar sofraları" kuruluyor. Uygarlık adına, insanlık adına ABD'nin yaptıkları karşısında kimsenin yüzü kızarmıyor, sonra utanmadan "islama hizmet" yaygaralarıyla alanları çınlatıyorlar.

Bu "şeriat sofrası" İslamın uyuşturulması, etkisiz duruma getirilmesi, Hıristiyanlığın İslamdan öcünü alma girişimleri karşısında uyuşturucu bir gereç niteliği taşımasıdır. Duruma şöyle bir bakalım. Bugün, Hıristiyan uluslararasında birbirini yeme, yıpratma, çökertme girişimleri yok gibidir. İngiltere'de yaşanan İrlanda olayının ayrı bir özelliği vardır. Ancak, İslama karşı açıkça birleşmiş olan bu ulusların etkinlikleri bile İslam ülkelerini uyandırmıyor. Çağımızda dağılmış, birbirine diş bileyen yalnızca İslam topluluklarıdır. Pakistan, Afganistan, Cezayir, İran, Suudi Arabistan, Körfez Emirlikleri, Irak gibi hepsi Müslüman ülkeler arasında birbiriyle gönüldeş olan var mı? Hepsi Irak'a karşı Amerika'dan yana. Peki Amerika, petrol olmasa, bu adları geçen uluslarla iyi ilişkiler içine girer mi? İşte İslam ülkeleri bu gerçeği anlamayacak oranda bilinçsizdir. Tarihte Kuveyt diye bir devlet yoktu, zengin petrol kaynakları nedeniyle İkinci büyük savaşta kuruldu, eskiden Irak yönetimine bağlı bir bölgeydi. Saddam gerçekten de, ülkesinin bir uzantısı olan bu bölgeyi ele geçirdi. Amerika kudurdu, insan yeteneklerini, özgürlüklerini savunur geçindi. Peki Yugoslavya'da öldürülenler insan değil miydi? Neden Amerika Irak-Kuveyt olayının onda biri oranında bile, Yugoslavya olayına ilgi duymadı? Petrol yoktu da ondan.

"İftar sofraları" kuran, yoksulları insanlık duygularının ör-

tüsü altında yardımcı olduğunu söyleyen, seçim dönemlerinde halkı kandıran bu dinseverler yurttaşlarımızın Irak olayı karşısında sesleri neden kesik?

Sömürü, din örtüsüne bürününce, en keskin, en etkili uyuşturucu olur, önü alınmaz. Hıristiyan Batı, İslam ülkelerinde dağıttığı "İslam afyonu" ile dileğine ulaşıyor, bölerek sömürmenin tadını çıkartıyor, İslam ülkelerinde şimdi "Ramazan sofrası" düzenleniyor, bunların uzantıları, Atatürk Türkiye-si'nde kolaylıkla yandaş buluyor, Amerikan kulu olmanın erdemli yaşamını sürdürüyor. Eskiden insanlar tanrının kulu olmakla övünürlerdi, şimdi onun yerini "Amerikan kulu" olma aldı, sen ne yüce bir varlıkmışsın ey kutsal "İslam afyonu", kullanıldığın sofraları tanrı korusun.

TOPLUMSAL DENGE

Türkiye, Atatürk devrimleriyle çağdaş bir uygarlık ortamına girerken, Batı uygarlığının geçirdiği gelişim aşamalarından birini bile yeterince tanımamıştı. Atatürk bu eksikliği, gençliğinden beri dolaştığı Osmanlı topraklarında görmüştü. Osmanlı Devleti, bütün kurumlarıyla bir Asya Devletiyle bütün gücünü savaşçılığından, vurucu üstünlüğünden alıyordu. Türk insanının yerleşik yaşama düzenine geçmesiyle başlayan toplumsal uygarlaşma çok sonraki dönemlerde, özellikle Anadolu'da gelişmiş ilkçağ uygarlığının kalıtına konduktan sonra anlaşılmıştır. Osmanlı insanı, göçebe yaşamının bütün niteliklerine aykırı bir ülkede kendi kendini bulma gereğinde kaldığı evrelerde, itici düşünce olarak İslam inançlarını biliyordu. Bu nedenle son yıllarda bir "Türk-İslam Sentezi" düşüncesi ortaya atılmış, ancak bu "sentez" Türk'ün, İslamın ne katabileceği düşünülmemişti. Osmanlı insanı bir "Sentez insanı" olabilecek bilgi üretme aşamasında değildi, onun elinde kalemden güçlü olduğuna inandığı vardı. Oysa bu yanıltıcı bir inançtı, günün birinde kalem kılıcı yenecek, üstünlüğü ele geçirecekti.

Bu üstünlüğün kaleme geçmedi, Batı'da Rönesans'la başlamış, daha Kanuni döneminde Osmanlının yazgısı tersine dönme evresinde girmişti. Bu girişin tabanında toplumsal denge bozukluğu vardı. Osmanlı yönetimi egemenliği altında bulundurduğu insanlara doyurucu bir düşünce aşılayamamış, sağlıklı düşünsel üretim yöntemi bulamamıştı. Bu devletin dini Arap'tan, yazını İran'dan, tarımsal girişimleri Anadolu'dan kaynaklanıyordu. Bu konuya daha önce değinmiştik. Oysa

toplumsal denge bu adı geçen alanlarda üretim yönünden başarılı olmakla sağlanabilirdi. Osmanlı bunu yapmadı, yönettiği insanları öbeklere ayırdı, evin dışında giyimlerine bile sınırlama getirdi. Rum, Türk, Yahudi kadınlarının giyeceklerinin biçimi, boyası bile belirlenmişti. Müslümanın başlığıyla azınlığınki ayrıldı. Bunların yanında, toplumsal kurumlarda, görevler bile başkaydı. Sözgelişi yabancılarla ilişkilerde aracılık denen dilmaçlar (çevirmenler) azınlıktandı (Rum, Ermeni, Yahudi gibi), bir Müslümanın yabancı dil öğrenmesini inanç bakımından suç sayanlar bile vardı.

Toplumsal dengenin birinci koşulu toplumsal bütünleşmedir, oysa Osmanlı yönetimi, içerik bakımından, buna engeldi. Azınlık kadınlarıyla Müslüman kadınlarının komşuluk ilişkilerini bile iyi saymayanlar vardı, azınlıklar hep aşağılanırdı. Kilise, sinagog gibi tapınma yerleri bile küçümsenir, kötüleyici sözcüklerle anılırdı. Azınlık din görevlilerine çok aşağılayıcı nitelikler verilirdi. Bir Müslüman yargıcın (kadı) bir Hıristiyan din görevlisi için verdiği gömme (ölü gömme) belgesi şöyle başlıyor: "Labis-i libâs-i katrani, hamil-i tac-ı şeytani, matrud-i dergâh-rabbani, İspiro namındaki kefere mürd oyup... ey bî-esas kara papaz/ katran renkli giysi giyen, şeytan başlığı taşıyan, tanrı katından kovulan, İspiro adlı kişi... ey değersiz, dayanaksız kara papaz... öldün artık", bu sözleri söylenen bir Müslüman din görevlisinin azınlıklara karşı toplumsal bütünleşmeye, toplumsal dengenin kurulmasına olanak sağlayamaz. Toplumsal denge, hapsinden önce, yurttaşlar arasında uzlaşmayı, bütünleşmeyi gerektirir.

Anadolu'da toplumsal durum, Müslüman geçinen yurttaşlarımız, bugün ileri sürdükleri gibi, sağlıklı değildi, İslamcı kesim azınlıklara iyi gözle bakmıyordu, buna karşın onların dillerini konuşuyordu.

"Yüzeli köyden ibaret olan Maçka Platanın yukarısındadır. Burada dağınık halde birçok şapel vardı, Müslümanlar da Rumca konuşurlar. Rumlar bakırcılıkla meşgul olurlar. Sultan İkinci Mahmud'un zamanında Gümüşhane'ye tabi olmuşlarsa da, buranın Derebeyisi müstakıl olup bütün davaları kendisi görür. Burada nefis yağ ve peynir, keten v.s. çıkar" (Minas Bı-

jışkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Çoğrafyası*, çev. Hrand D. Andreasyan, 1969, s. 40)."

Bu alıntının bulunduğu kaynak. 1819 yayınlanmıştır, Karadeniz kıyılarında yaşayan Osmanlı yurttaşlarının dillerini, dinlerini, yerleşme özelliklerini, ürettikleri nesneleri, kişisel özelliklerini anlatır, Müslümanların çoğunun Rumca, Ermenice konuştuklarını bildirir, kanıtlar gösterir. Bu konu çok ilginçtir günümüz için bu yazıları yazanın çocukluğunda bile (bundan atmış yıl önce) Maçka köylerinde Rumca konuşulurdu, yaşlı Türk kadınları arasında Türkçe bilmeyenler çoktu, birkaç köyde, 19. yüzyılda yapılmış cami vardı, Müslüman yaşlıların eski kiliselere gittiklerinin tanığı olmuştur. Oflular (Maçka'ya göçenler) hep Rumca konuşurlardı, Tonya'dan gelenler de (Maçka'ya) Türkçe konuşmazlardı. Bu tarihsel gerçeğin ışığında Osmanlı toplumunun durumuna bakılırsa insan ilişkilerinin neden bütünleşmeye yöneldiği kolaylıkla anlaşılır. Osmanlı yönetimi, vergisini aldığı Müslüman'a bile dilini öğretmemiş.

Osmanlı'da devlet-yurttaş ilişkileri gelişmemişti, devletin görevi yurttaşlardan alınacak vergileri düzenlemek, gerekli evrelerde toplamak, savaş dönemlerinde savaşçı almak. Bir devlet yurttaşa aldığının karşılığını vermezse, yurttaşlar arasında toplumsal denge sağlayamaz. Karadeniz kıyılarında, birkaç paşanın (görevli olduğu yerde) yaptırdığı cami, çeşme, sebil dışında, devletin bir ağaç diktirdiği bile görülmemiştir. Trabzon'da Yavuz Selim'in valiliği döneminde yaptırılmış bir cami ile türbenin dışında devlet eliyle taş üstüne taş konmamıştır. Bu ilgisizliğin acısını çok sonraki yüzyıllarda, Rumca konuşanların Rum, Ermeni dilini kullananların Ermeni devleti kurma girişimlerini yaşayanlar çekmiştir.

Burada, üzücü bir uygulamaya da değinelim. Karadeniz yöresinde yaşayan, Rumca konuşan yurttaşların, özellikle kırsal kesimde oturanların, hepsi yerliydi, çoktanrıcı dinlerden, tektanrıcı Hıristiyanlığa Rumca ile geçmiş, başka dil öğrenmemiş, o çağlarda oralarda Türk yoktu. Osmanlı yönetimi buralarda yaşayan yurttaşların toplumsal durumlarıyla ilgilenmemiş, yalnızca dinsel inançların bir devleti ayakta tutabileceği-

ne kanmış, İslamın tüm ülkeyi kurtarabileceği yanılgısına düşmüştür. İşte bunun acı bir sonucunu 1940'lı yıllarda yaşadık. Hilmi Uran'ın İçişleni Bakanlığı döneminde köy öğretmenlerine, muhtarlara dinamit dağıtılarak; Maçka yöresinde bulunan kiliseleri yerle bir ettirmiştir. Bunu da kiliseleri, şapelleri görenler bunaları Rumların sanırlar, Türk'ün olmadığını dünyaya yayarlar, kanıt gösterirler. İşte, Atatürk döneminde yıktırılmayan bu eşsiz tarih varlıkları, onun ölümünden sonra ortadan kaldırılmıştır. Bunun eski örneklerini Osmanlı uygulamalarında görmekteyiz. Medrese döneminde, İstanbul'a açılan yollarda çıkan Bizans yapıtlarının yıkıntıları, tapınak kalıntıları Osmanlı anlayışının özelliklerini, sığlığını kanıtlayan birer tarih belgesidir.

Toplumsal dengenin en büyük engeli, ülkemizde İslam dini olmuştur. Bunun acı örneklerini günümüzde yaşamsal alanda görüyoruz. Bu din bütünleyici, denge sağlayıcı olmamıştır. 12 Eylül yıkımından önce, kendine "Müslüman" adını yakıştıran Ülkücü, Akıncı İslamcı gibi adlar takan gençlerin yollarda, öğretim kurumlarında, Üniversitelerde döktükleri kardeş kanlarının başlıca sorumlusu İslamdır. Bu din, hepimizin dini olmakla birlikte, bizi birleştirmemiş, sayısız öbeğe ayırmış, birbirimize karşı saldırıları körüklemiştir. Bugün bile yükseköğrenim kurumlarında eli bıçaklı, satırlı, şişli gençlerin hep İslamdan yana olduklarını biliyoruz. Türkiye halkının yüzde doksan dokuzu Müslüman'dır diyerek geviş getirenler, dinsizlik suçlamalarıyla Sivas'ta gençleri yaktılar, halkı dinci-laik diye ikiye böldüler, Laikliğin dinsizlik olduğunu ileri sürecek nitelikte çılgınlık, dangalaklık gösterdiler, Laikliğin açık tanımı olmadığını ileri sürdüler. Peki onlara soralım: sizin adam olduğunuzun açık seçik bir tanımı van mı?

İslam dinin bütünleyici, dengeleyici, barıştan yana, uygarlıktan yana olduğunu söyleyenler, birkaç yıl önce Avrupa uygarlığını kötüleme yarışına girmemişler miydi? Oysa bütün yaşamlarını, esenlikleri, sağıltım araçlarını hep Avrupa uygarlığından sağladılar. Neden İslam ülkelerinde birlik, bütünlük yoktur? Neden Müslümanlar birbirlerinin kanına susamışlardır?

Toplumsal dengenin kurulmasında başlıca etkenin toplumsal bilinçlenme olduğunu söylemiştik. Bu bilinçlenmenin kaynağı çağdaş uygarlığın önemini, düşünsel üreticiliğini kavramakla sağlanır. Oysa, bu türde bir bilinçlenmenin de, Avrupa'da Humizma-Rönesans-Reformasyon-Aydınlanma akımlarıyla başladığını bilmeyen, duymayan kalmamıştır. İnsan değerlerinin, insan varlığının kavranmadığı bir ortamda, kurtuluşu eskimiş dinsel geleneklerde arayan yetkililerin çoğunlukta olduğu bir ortamda kendini bulma bir düşten öteye geçemez. Şu günlerde, Amerika-İngiltere ikilisinin petrollerini sömürdüğü bir evrede kış uykusundan uyanmayan bir İslam dünyası vardır. Afrika'nın en ilkel sayılan topluluklarında bile uyanma, kendini bulma ivmesi hızlanmışken uyuyan İslamın yapabileceği ne vardır? Son Bağdat saldırısında yüzü aşkın kişinin öldüğü söyleniyor, yine İslam dünyasında bir kıpırdama görülmüyor, petrol ağlarının boynuna vurulmuş Amerika-İngiltere boyunduruğu kutsanmış bir bağlılık niteliğindedir, uyanış yok. Ülkemizde, bir devrimcinin Hükümet kurmakla görevlendirildiği bir evrede sağcısı, dincisi, gericisi el ele vermişken Atatürk'ün kurduğu bir partinin başında bulunan kişi direniyor, "olmaz" diyor, peki hangi görüşün ülkeyi ışıklandırıcı olduğunu sanıyor?

Ülkemizde, Atatürk devrimlerini geçersiz kılmak isteyenlerin, Atatürk'ün yanında olanlar, olması gerekenler geriye dönmeyi, toplumsal bilincin, toplumsal dengenin gelişmesini engelleyen sözde çağdaş kılığına bürünenler birleşmiş durumdadır. Kamutay'da koltuklarına oturanlar arasında geleceği aydınlatmak isteyenlerin sayısı birkaçı geçmiyor. Oysa, geriye dönüşün öncülüğünü yapan kuruluşlar, dernekler ot biter gibi yerden bitiyor. Atatürk'ün yine Atatürkçü giysilerine bürünenler vurmak, yıkmak istiyorlar.

Ben bunları yazarken, yüzbeş kişinin öldüğü söylenen, ABD ile İngiltere ortaklığıyla saldırılan Irak'ta savaş durmuş, ancak Başkan Clinton yargıdan yakasını kurtaramamıştı. Saldırı birliklerinin Kuveyt'ten kalktığı "Çöl Tilkisi" adı verilen olayın durdurulduğu açıklanmıştı. Bugün, okuduğum bir yazı ilgimi çekmiş, toplumsal dengenin, toplumsal bilinçlenmenin,

Atatürk devrimlerinden esinlenen bir Arap ülkesinde başarıya ulaştığını görünce sevinmiştim (Cumhuriyet, 20/12, Yazar Ahmet Taner Kışlalı). Ülkemizde, özellikle aşırı dinci kesimde, büyük bir saygınlık gören, Suudi Arabistan yönetimine imrenen partiler vardır, Kamutay'da neredeyse saylavlarının yarısından çoğunu oluşturuyor. Yazar, Atatürk'ü örnek alan Burgiba'nın ülkesi Tunus'u konu edinmiş, bir toplantı dolayısıyla, Cumhurbaşkanımızın konuşmasını izlemiş, ülkeyi gezmiş, yazısında şunları söylüyor:

"... Cumhurbaşkanlığı sarayındaki törende Türkiye Cumhurbaşkanı konuşmaktadır. Konuşma metninin çevirisi önceden hazır bulunanlara dağıtılmıştır. Konuşmada *Atatürk*'ten sonra *Burgiba*'nın da laikliği Tunus'a kazandırdığı vurgulanmaktadır. Ve konuşmanın tam bu yerinde, Suudi Büyükelçisinin elindeki Arapça çeviri metnini buruşturduğu görülür. Olay başkan *Ben Ali*'ye iletilir. Suudi Arabistan Büyükelçisi, Başkanın isteği üzerine hemen ülkesine gönderilir."

İmdi, İslam diniyle bağlantısı bulunmayan, Kur'an ile Peygamberin "hadisleri"nde geçen koşulları, kuralları tanımayan Vahhabi Mazhebi'ne bağlı bir ülkenin gerici yönetimi, çağdışı uygulamalarını sürdüren büyükelçisi saygısızlığın utanç verici örneğini yansıttı. Başkan duraksamadan gereğini yapıp saygısız büyükelçiyi ülkesine kovdu. Oysa, Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı, Prof. Dr. Necmettin Erbakan, İslam kulluğuna soyunarak gittiği Libya'da, Başbakan Kaddafi'nin yurdumuza, devletimize karşı en aşağılık sözleri söylerken, sırıtmakla yetindi, İslam ülkelerinin birleşirlerse, bütünleşirlerse ABD'yi, Avrupa'yı, "batıl Batı"yı dize getireceği saçmalığını savunuyordu. Daha önce de değindiğim bu olayın benzerlerini günümüzde de yaşıyoruz, görüyoruz. Bu örnekler şunu gösteriyor: İslam dünyasında, toplumsal bilinçlenme, toplumsal denge bir düştür, çılgınlıktır.

TOPLUMSAL SAYGI YOZLAŞMALARI

Avrupa uygarlığı Humanizma-Rönesans-Reformasyon-Aydınlanma aşamalarından geçerek bugünkü düzeye ulaştı. Bu gelişme pek kolay olmadı, özellikle ortaçağ, dinsel baskıların, kıyımların kan gölüne çevirdiği yeryüzünde insan değerini düşürmüş, evrendeki yerini sarsmıştı. Ortaçağın Doğusu da, Batısı da kötüydü, düşünen insanın karşısında düşünmeyi yasaklayan inançlar, usun ışıldağı karşısında inancın karanlığı vardı. İlkçağın yedinci yüzyılında, Anadolu'nun batı kıyılarında doğan gözlemci, deneyci görüş birçok düşünce çığırının gelişmesine olanak sağladı. Ancak Sokrates-Platon-Aristoles üçlüsünün ortaya çıkışıyla insanın ayakları yerden kesildi, bir doğa varlığı olan insan yalnızca us varlığı durumuna getirildi. Düşünce ürünleri yerden bitmiyor, insan usunun dolaştığı göklerden yağıyordu.

Deneyci çığırlar için bu tutum bir gerileme, ülkücü çığırlar için hızlı bir ilerleme sayılabilir. Ancak hangi gözle bakılırsa bakılsın uygarlık alanında büyük bir düşünsel atılımın başladığı, ürünlerini sergilediği görmezden gelinemez. Usun egemenliği insanı başka bir açıdan gözlemlemenin sonucudur. İnsan evrendeki yerini usla sağlamış, doğanın yapısını usun aydınlığında yürüyen deneyle, gözlemle bulabilmiştir.

Özellikle fizik alanında sergilenen başarılar, kimyanın deneysel çalışmalarla sağladığı üstünlük, bitkibilim, madenbilim, dirimbilim gibi doğal varlıkları konu edinen deneyci-gözlemci bilimler insanın önünde yeni alanlar açmış, bu başarılı çalışmalar sonunda insan ortaya koyduğu ürünlerle büyük bir

değer kazanmıştır. Deney-gözlem bilimleri dışında, yalnızca düşünce alanında gelişen bilimlerin katkıları en ilkel inançları bile belli bir düzeyde değerlendirme gereğini görmüştür. Dinlerin eleştiri süzgecinden geçirilmeye başlanması yeni bir çığırdı, ancak tabanında karşıt öfkelerin, öç alma duygularının yattığı, pusu kurduğu da bir gerçekti. İnsanı yücelten dinlerin birdenbire insanı alçaltan, değerden düşüren odaklar olduğu görüldü. Usuyla övünün, evrende özgün bir yeri olduğunu sanan insan, yine karşıt görüşleri savunan dincilerle yerilen, kötülenen, aşağılanan insan durumuna getirildi. Bu görüşün ardından yine ilkin Batı'da "tanrıbilim" denen bir düşünce alanı yaratıldı. Bu bilimin ortaya çıkışıyla insan doğadaki yerinden kovuldu, onun tin denen nesnenin bulunduğu söylenen, düşlenen alanda değer kazandığı ileri sürüldü. Artık us varlığı olan insanın gerçeği "tin varlığı" oluşunda arandı, bulundu da. İnsan yeryüzünde bir konuktu, bilmeden geldiği kapının karşısında, yine bilmeden gideceği kapı açık duruyordu. Bu nedenle dünya "iki kapılı han" denilmişti. Gerçekte dünyanın kapısı yoktu. İnançların tozlarıyla karışmış, bulanmış insan usunun yarattığı bilinmez delikler vardı. Bu delikler insan usunun, inanç çivisiyle açtığı gedikten başka bir nesne değildi.

Uygarlık tarihinde bilimsel gelişmeler, düşünsel çığırlar, felsefe öğretileri, hep karşısında dini bulmuş, dinle engellenmiştir. Oysa kendi çizgisi üzerinde yürüyen bilim, engellenmedikçe, yolu kesilmedikçe dine karşı yerici, saygısızca bir tutum takınmamıştır. Dr. A. Adnan Adıvar'ın bu konuda, bugün bile bir başvuru yapıtı olma özelliğini sürdüren *"Bilim ve Din"* adlı yapıtı ilginç örneklerle doludur. Özellikle deney bilimlerinin gelişmeye başladığı 14. yüzyıldan bu yana din hep bilimin karşısına dikilmiş, kimi bilginleri yakmış, kimilerini susturmuştur. Bu olay yalnız Batı'da değil İslam ülkelerinde de yaşanmıştır. Bu olumsuz olaylarda dinin özünü suçlamak doğru değildir, yapılan bütün kötü işlemler din adınadır, savunduğu dini bile yeterince bilmeyen yozlaşmış yetkililerin yarattıkları çelişkilerdir. İslam dinin bilime değer verdiği savunulurken, bilimin karşısında yine dincilerin yer aldıkları gözden kaçmıyor.

Bilimin karşısına çıkan, ancık bilimsel verilerden, buluşlardan yararlanma günü gelince yarışı hep bilime karşı çıkanların kazandıklarını, Batı'yı "klup" sayarak, Laikliği kötüleyenlerin evrelerinin hangi gerçeklerle donatıldığını, yararlandıkları araçların-gereçlerin Batı'dan alındığını bilmeyen, duymayan, görmeyen kalmamıştır. İlk bakışta önemsiz gibi görülen bu ikiyüzlüce olay, toplumsal saygının yozlaştırılmasında başlıca etkendir. Hangi alanda olursa olsun, karşıtı olduğu inançları taşıyanlarla, çıkar uğruna anlaşmak, birleşmek insan için yüzkarasıdır. İmdi bunun örneklerini vererek, ülkede, toplumsal saygı yozlaşmalarının gelişim çizgisini izleyelim, nereden nereye geldiğimizi görelim.

1- Osmanlı toplumu bağlandığı koyu "Sünni" inanç nedeniyle Avrupa'ya karşıydı, sayısız savaşı başlatmış, genişletmişti. Oysa, yine bir Osmanlı Padişahı olan Fatih Sultan Mehmet kullandığı topları bir Macar dönmesine döktürtmüştü.

2- Osmanlı donanmasının gemilerini, gereçlerini sağlayanların hepsi Hıristiyan ustalardı, gemicilik de onlardan öğrenilmişti. Yine Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile ilişkilerini sürdürmede aracı olanlar (çevirmenler) daha önce de söylendiği gibi, hep azınlıklardan çıkmıştır.

3- Osmanlı Devleti'nde sağıltım işlerinin çoğunu yabancı, Müslüman olmayan uzmanlar sürdürürlerdi.

4- Avrupa'da kullanım alanına konan basım işleri, Osmanlı Devleti'ne neredeyse yüzyıl sonra girebilmiş, sınırlı bir alanda tutulmuştur. Bu kuruluşta dinle ilgili yapıtların basımı kesinlikle yasaklanmış, bir "gâvur icadı" sayılmıştır. Oysa, 19. yüzyıl ortalarından sonra tüm dinsel yapıtların basım yoluyla çoğaltıldığı, yayıldığı görülmüştür. Başlangıçta İslama dayanılarak konan yasak kaldırılmış, bugün basımdan en çok yararlanan aşırı dinciler olmuştur. Bunlar arasında, Türkiye'de Kur'an bastırıp Mısır'da sattıran "hoca efendiler", "Şeyh Hazretleri" bilinmektedir.

5- 19. yüzyıl sonlarında ülkemizde uygulama alanına konan "elektrik" camilere sokulması iyi karşılanmamış, engellenmiştir. Bunun başlıca nedeni de, basımı engelleyen yazıcılar (hattatlar) gibi, camilerde mumları yakıp söndürmekle gö-

revli kişilerdi (çeragıcılar). Onların çıkarları sarsılıyordu. Bugün bütün camiler en gelişmiş aydınlatma araçlarıyla donatılıyor, üstelik Ramazan'da görkemli ışıklar ortalığı ışıklandırıyor.

6- Adnan Menderes döneminde, camilere sesleç (hoparlör) başlanmıştı, dinciler, özellikle Şemseddin Yeşil Hoca buna karşı çıkmış, Sultan Ahmet Cami'inde halka açık konuşmalarıyla ünlenmişti. Bugün bütün camilerde sesleç kullanılıyor, "şerefe"lerde ezan okunmuyor artık.

7- Yine 1950 döneminde, radyolarda Kur'an okutulmaya başlanmıştı, "Hoca efendiler", "şeyh Hazretleri" çok gülünç örnekler vererek buna karşı çıkmışlardı, bugün Kur'an televizyonlarda okunuyor. Şimdi, önceleri öne sürülen sakıncalardan birkaçını görelim

Radyoda, televizyonda Kur'an okumak doğru değildir, Kur'an okunurken dinlemenin koşulları vardır. Oysa komşu radyosunu, televizyonunu açar, komşu çok olumsuz durumlarda (eşiyle sevişirken, ayak yolunda bulunurken, başka çok gizli yapılmaması gereken bir işle uğraşırken) Kur'an dinlemek dinin özüne aykırıdır. Bu olumsuz, gerçekten de İslama aykırı örnekleri istediğimiz nicelikte çoğaltabiliriz.

İmdi, bu olumsuz girişimlerin, uygulamaların sarsıntıya uğrattığı başlıca alan toplumsal saygıdır. Bu alan, biri dinle, öteki yaşamsal davranışlarla olmak üzere ikiye ayrılır. İçinde yaşadığımız İslam ortamı, kendi alanında yapılması gerekenlerin Kur'an'a uyma koşullarını saptamış, yürürlüğe koymuştur, bunun değiştirilmesi sözkonusu değildir. İslam'ın değiştirilmesi olanaksız beş koşulu vardır: Tanrının birliğine inanma (tahvit), namaz, oruç, zekât. Bu beş koşul tartışılmaz, yapılması gereken birer kesin görevdir, değiştirilemez. Birincisinin dışına çıkmak, tanrıya ortak koşmak, ya da onun varlığını yadsımak "küfür"dür. Ötekileri, değişik nedenlerle yapmamak (dinin öngördüğü koşullar dışında) suçtur, ancak "küfür" sayılmaz, bunlar birer ödevdir, insan ondan sorumlu tutulur, ancak dininden çıkmış, sapmış gösterilemez. Buna durumu elverişli olanın, "kurban" görevinide yerine getirmesini katabiliriz.

İmdi bu alanlarda toplumsal saygının yozlaştırıldığını, İsla-

mın bilerek, özel çıkar uğruna dışına taşındığını görelim. Durumu elverişli (sağlık bakımından) olan kimsenin bir kez Hac görevini yerine getirmesi gerekir. Ülkemizde 1950 yönetimiyle bu görev bir din sömürüsüne dönüştürülmüş, yirmi kez Hacca gidenler, saylavlar, bakanlar görülmüştür. Dahası hacca gitmeyi sömürüp büyük gelir sağlayan ortaklıklar kurulmuş, bu konuda da bir kazanç aracına dönüştürülmüştür. Böylece bu göreve duyulan saygı yozlaştırılmıştır, dahası bu işin kaçakçılığını yapanlar bile türemiştir.

İslamda örtünme gereklidir, ancak tekbiçimli, yaygın bir başlığı gerektirmez. "Türban" olayı bunu da yozlaştırmış, kadınların örtünme sorununa karşı toplumsal bir yozlaştırma, saygı bunalımı yaratmıştır. Oysa, daha önce de vurgulandığı gibi, İslamda böyle bir uygulama yoktur.

Daha önce de açıklandığı gibi, İslamda mezhep, tarikat, parti yoktur, bölücülüktür, dine kuşku sokmaktır. Oysa, bugün ülkemizde, en çok kazanç sağlayan, yozlaşmayı hızlandıran bu alandaki uygulamalardır.

Yine İslamın öngördüğü, yoksullara yardım anlayışı vardır, bunu gerçekleştirmek övülesi bir uygulamadır, ancak dinci kuruluşlar bunu da bir sömürü aracına dönüştürerek, bir oy kazanma, seçimi kazanma, yandaş toplama eylemine çevirmişlerdir. Bu olumsuz girişimlerin hep dinci partiler, belediyeler aracılığıyla yapılması, özellikle "iftar sofraları" kurularak yürütülmesi, İslamda toplumsal saygının yozlaştırılmasına yol açan en kötü örneklerden biridir.

İmam-Hatip okullarının kuruluşunda başlıca amaç aydın din adamı (bu da İslamın özüne aykırıydı, İslamda "din adamı" kesimi yoktur) yetiştirmeydi. Oysa bu kuruluşlardan çıkanların amacın dışına taştıkları, başka kamu kuruluşlarında görev üstlendikleri görülüyor. Onların bu girişimleri, toplum kesimlerinde din öğrenimine, din eğitimine karşı duyulan saygıyı yozlaştırmış, Osmanlı döneminde "medresliler"in alanlara dökülüp bağırıp çağırmalarını anımsatır bir görüntüyü sergilemiştir. Bugün İmam-Hatip okullarının eski "Tulumbacı loncaları"ndan ayrılır yanı yoktur. Özellikle, daha önce örnekler ve-

rilen, kızların bu okullara girerek yansıttıkları görüntüler dinde toplumsal değer yozlaşmasının şaşırtıcı örnekleridir.

Ülkemizde toplumsal saygı yozlaşmalarının, yozlaştırılmalarının başlangıcı, Türkiye Cumhuriyet'inin karşısına çıkan, ancak Atatürk'ün ölümüne değin pek sesini çıkarmayan kesimlerce sergilenen düşüncelere dek gitmektedir. Osmanlı toplumunda ortaya çıkan bu tür yozlaşmaları burada dışlamak gerekir. Ancak inanç bakımından Cumhuriyet'in kurulmasına ses çıkaramayanların hep Osmanlı geleneğiyle yetiştiklerini de unutmamak gerekiyor. Onların üzerinde bulundukları taban, Osmanlı Devleti'nin Yavuz Selim'le gelen uygulamalarından besleniyordu. Bu bölümü, burada, bitirirken şu toplumsal gerçeği vurgulayalım: Türkiye Cumhuriyeti'nde toplumsal saygı yozlaşmalarının arkasında etkinliğini yitiren, kendi kendini çağın dışına çeken İslamlık olmuştur.

ÇÖZÜLMENİN KAYNAKLARI

Ülkemizde, yönetimi ele geçiren tüm siyasal kuruluşların ilk işi, düşünsel alanda eskiye dönmenin, geleneksel inançlara geçerlik kazandırmanın olanaklarını aramaktır. Oysa toplumun düzeninde bozukluğun ilk nedeni inanç değil, üretim-tüketim ilişkilerinde dengenin sağlanması, üretilenin tüketimi karşılamasıdır. Bir ülkede üretilen tüketilene yetmiyorsa, bu konuda tanrısal bilgilerle donatılmanın, konunun açıklanmasını dinden beklemenin gereği yoktur. Bundan, aşağı yukarı, kırk beş yıl önce bir Alman Markı'nın altmış kuruş dolaylarında olduğunu anımsıyorum. O evrelerde Türk köylüsü üreticiydi, yaylaları, tarlaları, yaylımları vardı. Süt ürünleri bakımından, et bakımından üretilen tüketilene yetiyordu. Birden bire durum değişti, İkinci Büyük Savaş'ın etkileri olumsuz yönde ağırlığını sezdirmeye başladı. Ormanları kırma, orman kaçakçılığı alıp yürüdü. DP kırsal kesimlerde, orman bölgelerinde yıkıcı bir uygulama başlattı.

Özellikle orman bölgelerinde, şunlar söyleniyor, adayların konuşmalarında ağırlık kazınıyordu: "Yurttaş bu ormanlar senin değil mi? Unuttun mu bir ağaç kesince karakollarda, yargıçlık kapılarında süründüğünü? Bu ormanları Rusya'ya mı satacaklar?"

Bu tür seçim konuşmaları, bunları yazan, Trabzon yörelerinde, yalnızca DP adaylarının ağızlarından çok dinlenmişti. Bu adayların hepsi de yüksek öğrenim görmüş kesimlerdi. İçlerinde, Bakan, Vali olmuş kimseler bile vardı. Sonuç ne oldu, ordu beslenme depolarında bozulmaya yüz tutmuş küflü Ame-

rikan buğdayları, otuzbeş kuruşa alıp yirmibeş kuruşa halka satıldı, köylü tersine koşullandırıldı. Arkasından çay, fındık üretimi önerildi, tarlalar elden gitti, düzensiz bir yapılaşma başladı, ekin alanları ortadan kalktı. Bugün Türkiye'nin yüzmilyon dolara yükselen bir dış borcun bulunduğu söyleniyor. Kırsal kesimin üretici gücü azalınca mısır, et, tereyağı gibi ülkenin üretimi kısıldı, dışardan satın alınmaya geçildi. Yıllarca Hollanda tereyağı yedik, oysa bizim ülkemizde üretilen tereyağı, et, ekin birkaç Hollanda bakabilecek nicelikteydi. Ekip biçtiği bir tarlası, bahçesi, birkaç sığırlık bir ahırı, buğday savurma harmanı olmayan köylü yoktu. Doğu Anadolu'nun durumu biraz değişikti, ekin alanlarında sayısı belli ağaların elindeydi. Köylüyü topraklandırma girişimleri başlayınca, Ege bölgesinin geniş, verimli topraklarını elinde bulunduranlar ayaklandılar, bunların başında Menderes "Toprak yasası"nı gündeme getiren CHP'den böyle ayrıldı, DP çatısı böyle böyle çatıldı (1950 yönetiminden önce). Menderes yandaşları bunlarla da yetinmedi, ezanı Arapçaya çevirdiler, ülkede bir "Komünizm" yaygarası kopardılar, evine ekmek götüremeyen bir kimse darlık çekiyorum diye yakınsa polis yakasına yapışıyor, ona "Rus ajanı", "satılmış komünist", "kökü dışarıda" damgalarını vuruyordu. Köylüyü topraklandırma yasasının taslağını bile bir "Rus izlencesi" sayıyorlardı.

Yaşanmış, denenmiş bu olayların sürdürüldüğü evrelerde, İstanbul'da bir yıkım başlatıldı, dincilerin gericilerin sesleri çıkmadı, Menderes yol açtırmak nedenlerini ileri sürerek yüzlerce ufak camiyi yıktırdı, kimsede ses yok. Sonra yine gerici, dinci kesim CHP döneminde camilerin at ahırı yapıldığını, yıkıldığını ortaya attılar. İşte Türk üretim-tüketim ilişkilerinde hızlanan gerilemeler sonucu bugün ormanlar azaldı, yaylacılık, ekip biçme girişimleri durdu. Bugün yaylacılığın yerini Avrupa kökenli inekler, boğalar alıverdi, hepsi de yapay yemlerle beslenmektedir. Yumurta üretimi köylerden kentlere aktarıldı, tavukların hepsi yapay yemlerle besleniyor, bu nedenle yumurtaların sarısı yoktur, olanı da solmuş, tatsız, kokulu bir niteliktedir. Şimdi buna da tavukçuluk diyorlar.

1940 yıllarında, İstanbul'da sayısız bağlar, bahçeler (bos-

tarlalar) vardı, yemeklik yeşilliklerin önemli bir bölümü kentin içinde üretilirdi, evlerin ufakta olsa bahçeleri vardı, ev hanımları oralarda yeşillik yetiştirir, tavuk beslerlerdi. Bugün hepsinin yerinde beton yığınları yükseliyor. Bugün, Almanya'yı gezenler bilirler. Almanya'nın üretim alanlarında kırsal kesimin bütün ürünleri, çağdaş uygulamalarla, yetiştiriliyor, üretim belli alanlarda tüketimi karşılıyor, dışardan satın almalar çoktur, ancak Alman insanı satın aldığının benzerini de, belli oranda ülkesinde yetiştirebiliyor. Bizim ülkemizde yozlaştırılmış bir yapılaşmayla tarlalar arsalara dönüştürülmüş, mısır, buğday, arpa, çavdar, yulaf yerine konut yapılıyor. Bir ülkenin belkemiğini üretim-tüketim dengesi oluşturur. Türkiye dincilerin, soyguncuların, kaçakçıların, devlet kurumlarındaki çeteleşmelerin sonucu kimsesiz bir varlık durumuna getirildi, artık ülkemizin belkemiği kalmamıştır.

Türkiye'de kırsal kesim alanlarında, üretim çağdaş yöntemlerle geliştirilmesi girişimi Atatürk'le başlamıştır, kısa bir sürede bunun şaşırtıcı başarılı sonuçları görülmüştür. Bu başarı çizgisi üzerinde yürünerek yurttaşı yaşadığı ortamda kalkındırmanın, kendi kendine yetmenin yolunu bulmanın ışıldağı sayılan Köy Enstitüleri kuruldu, kısa sürede beklenmedik başarılar sağlandı. Menderes yönetimi bunun da karşısına çıktı, Trabzon'da Tekel Bakanlığı bile yapmış, Raif Karadeniz, Köy Enstitüleri'nin karşısına dikildi, kız-erkek arkadaşlığının geleneklerimizle bağdaşmadığını ileri sürdü. O yıllarda biz öğrenciydik, onun ağzından bu olumsuz sözleri çok duymuş, dinlemiştik. Bu olumsuz olayların kaynağında hep eski geleneklere saplanmanın, çağdaş gelişmelerin dışında kalmanın etkileri yatmaktadır. Cumhuriyet yönetimi kurulmuş, devrimler gerçekleştirilmiş, onlardan yana görünenler, değişik olanaklardan yararlanarak Kamutay'a girmiş, elverişli ortamı bulca, belleğinde tortulaşan düşüncelerini açığa vurmuştur.

Eğitim yoluyla kırsal kesimlerde yaşayan insanların uygar bir yaşam ortamına girmelerini sağlayacak olanaklar üzerinde, ancak Cumhuriyet yönetiminin ışığıyla durulmuştur. Nitekim, İsmail Hakkı Tonguç, *"Eğitim Yoluyla Canlandırılacak Köy,* 1947) adlı kapsamlı yapıtında bu konuyu işlemiş, kalkınmanın

tabana oturan, ayakları yere basan bir eğitimle sağlanabileceğini vurgulamıştır. Menderes yönetimi, özellikle bu yönetimin eğitim-öğretim koşullarına, önceden olanak sağlayan, CHP Milli Eğitim Bakanı Raşit Şemsettin Sirer Almanya'da Hitler yönetiminin yetiştirdiği kan emici odaklardan yararlanarak eğitim kurumlarında, ortaçağın bile gerisinde kalan bir uygulama başlatmıştı. Ben, bunların yazarı, o yıllarda öğrenciydim, bu karışık başlı Bakan'ın tutumunu benimsemiştim (şimdi anımsadıkça utanç duyuyorum).

İmdi, bu yaşanmış uygulamalardan çıkan sonuca göre, Atatürk'ten sonra Türk toplumunda bir geriye sayma başlamıştır. Bunun öncülerini de, yine Atatürk'ün çevresinden uzaklaşan, sonra genel bir acımayla suçları kaldırılan, Kamutay çatısı altında toplananlardır. Basın alanına girdiğimde bir ortaöğretim öğrencisiydim. Rıza Tevfik, Rafi Cevda, Halid Refik gibi yazarlar (yüzelilikleri) tanıdım. Bunlar arasında yeniyi benimsemiş, devrimlere inanmış, çağdaş uygarlık anlayışından yana olanı yoktu.

Burada, eğitim sorunuyla, kırsal kesimlerde sürdürülen tarımsal işlemler arasında pekişen bağlantı önemlidir. Gelenekçi Osmanlı tarımıyla gelişen yaşam olanaklarını gündemde tutma güçtür. Çağdaş üretim çağdaş eğitime dayanıyor, eskinin gelenekçi yöntemi, yeninin bilimsel tutumuyla çatışıyor. İşte, Köy Enstitüleri'nde uygulanan yöntemle gelenekçi olanın uyuşmazlığı burada görülüyor. Geleneğin istediğine uygarlık karşı çıkıyor, ülkemizde devlet yönetimini elinde tutanların göremedikleri gerçek budur. Buna yetkilinin yeteneği elverişli değildir. Yetkili yüzeysel olanla yetinmeye alışmış, söz konusu olayları bilimsel bir gözlükle görmeyi becerememiştir. Şimdi güncel önem taşıyan, geciktirilmesi ülke yararına aykırı düşen sorunları irdeleyelim:

Ülkemizde, halkımızın neredeyse hepsi, bütün işlerinin, gereksinimlerin devletçe çözümünü, giderilmesini ister. Bu isteklerin belli bir durağı yoktur, halkın gözünde devlet karısının, çocuklarının geçimini sağlayan bir "baba" durumundadır, "devlet baba" deyiminin arkasında bu istek saklıdır. Yurttaş tarlasını, hastasını, suyunu, yolunu, ekinlik tohumunu, ekim alanlarının

bakımını, işlenişini hep bu devletten bekler, devlet bu istekleri yerine getirirse sevinir, yüzü güler, içi açılır. Ancak böyle bir yönetim biçiminin adının ne olduğunu düşünmez. Oysa çıkarcı, sömürücü, yılışık, gerici politikacı böyle bir isteğin karşısına, ters bir saptama ile çıkar. Seçim evrelerinde bunun "komünistlik" olduğunu, "komünistlik'in de dinsizlik, kadın ortaklığı, aile tanımazlık olduğunu ortaya atar. Bu davranış kısal kesim insanının tüm umutlarını yıkar. Oysa, böyle söylevlerle halkı yanıltan, kandıran kimseye: Sen bu komünistlik işlerini nereden öğrendin, nerede gördün, bu yönetimin uyguladığı ülkeyi gidip gördün mü? diye soracak durumda değildir.

Toplumsal kalkınmanın uygulanabilmesi için, devletin, özel kuruluşların gitmediği yerlere gitmesi gerekir. Özel kuruluş çok gelir sağlayamadığı bölgeye gitmez. Demiryolu yaptırmaz, yoksul illerde hastane açmaz, okul yaptırmaz, fabrika kurmaz, bunların hepsini devlet yapar. Türkiye'de en büyük, en kalabalık işyeri İstanbul, İzmir, Bursa, Adana yörelerinde kurulmuştur. Erzurum, Trabzon, Ağrı, Artvin, Erzincan, Sivas, Siirt, Bitlis, Mardin, Hakkari, Tokat, Muş ile çevrelerinde ülke üretimini geliştirecek, kalabalık işçi topluluklarını doyuracak çalışma kurumları yoktur, olanlar da birkaç sömürgenin elindedir. Halk bunun nedenini bilmez, eğitilmemiştir, yeterince. Türkiye'de, yılda yüzlerce insan, kara taşımacılığı yüzünden ölüyor, kazaların hepsi karayollarında oluyor. Buna karşın demiryolu yapımına önem verilmiyor, yapılanlar bile bakımsızlıktan geriliyor. Türkiye'nin üçbuçuk yanı denizle çevrili, buna karşın deniz yolları, kurumun kapısına asılmış bir adlıktan öte anlam taşımıyor. Bizim halkımız, bu gibi ülke genelini ilgilendiren konularda düşünmeye, yetkililere soru sormaya alıştırılmış değildir. Bu engelin aşılması için "toplumsal eğitim" görüşü uygulama gündemine alınmalıdır.

TOPLUMSAL EĞİTİM

Toplumsal eğitimin, hangi aşamada, hangi türde etkinlik taşıdığını kavramak, Türkiye gibi, çağdaş uygarlığa Atatürk devrimleriyle geçiş dönemini yaşayan toplumlarda önceden kestirmek kolay değildir. Ülkemizde toplumsal eğitim, dinci partilerin, yeterince aydınlanmamış kesimlerinde dine dayalı bir içerik taşımaktadır. Çağımızda yaşamak, düşüncelerini, kuruluş ilkelerini eskimiş geleneklerden alan kuruluşlar (partiler) için çağdaş olmak anlamına gelmez nitekim.

"Partilerin sosyolojik yapısı, esas olarak, etkilemek istedikleri toplumsal eylemin türüne göre değişir. Topluluğun statü ya da sınıf esasına göre tabakalaşmış olmasına göre de değişir. Ama partilerin yapısı her şeyden önce o topluluktaki egemenliğin yapısına göre belirlenir. Çünkü parti liderlerinin asil işi, bir topluluğun fethedilmesidir. Partiler burada benimsediğimiz genel kavram çerçevesinde yalnızca çağdaş egemenlik biçimlerinin ürünü değildir. Biz, yapıları çağdaş partilerin yapısından temel farklılıklar taşıyan eski ve ortaçağ partilerini de parti olarak tanımlıyoruz. Egemenliğin bu yapısal farklılıkları nedeniyledir ki, sosyal egemenliğin yapısal biçimleri tartışılmadan partilerin yapıları hakkında söz söyleme olanağı yoktur. Her zaman egemenlik için mücadele eden yapılar olan partiler, çoğu zaman çok katı "otoriteryen" biçimde örgütlenmişlerdir." (Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, 1986, s, 190).

Geçen yüzyılın sonlarıyla çağımızın başında yaşamış olan Max Weber'in bu saptaması, ülkemizde toplumsal kuruluşların yapısal özelliklerini, ülkemizi görmeden, önceden saptamış

gibidir. Ülkemizde "parti" denen kuruluşların belli bir eğitim aşamasından (toplumsal olarak) geçen kimselerce kuruldukları söylenemez. Burada sözü geçen "egemenlik", ülkemizde, baskıya dayanan geleneklerin sonucu olup dinsel kökenlidir. Nitekim Atatürk çizgisinde kurulan CHP bile, çağdaş bir "parti kültürü"nden yoksundu. Atatürk'ün saptadığı ilkeleri, öteki arkadaşları yeterince anlamış, kavramış değillerdi. Bu nedenle Atatürk'ün ölümünden sonra CHP uygulamalarında birtakım olumsuz sapmalar görüldü. Bunun en açık örneğini geriye dönük bir yönetim isteyen kişilerin işbaşına gelmelerinden sonra, bütün ilerici girişimleri "komünist" yanlılarının ataklığı olarak nitelemelerinde görüyoruz. İçeri atılan, sürülen, öldürülen yazarlar unutulmamıştır.

Atatürk, CHP izlencelerinde, birtakım ilkeler saptamıştı, sonra gelenler bu ilkeleri birer baskı aracı olarak kullandılar. Sözgelişi (Milliyetçilik) ilkesini insan kanında bulunan öğelerde aradılar, kandaşlık kavramını gündeme getirerek, toplumsal eğilimi bölücülük kılığına soktular. Laiklik ilkesini, Atatürk'ün sağlam açıklamalarına karşın, yıkıcı bir düşünce gibi yorumladılar. Dahası kimi yetkililer "Devletçilik"i örtülü bir "Komünizm" alanında yorumladılar. Bu örnekler toplumsal eğitim yokluğundan kaynaklanan bir anlayışın ürünüdür.

Toplumsal eğitimde başlıca koşul çağdaş uygulamaların beslendiği bilimsel kaynakları bilmektir. Gericiler dillerine doldukları "biz milliyetçiyiz", "güzel geleneklerimiz" gibi sözcüklerin anlamsal içeriklerini kavramaktan bile yoksundu. Bir yandan koyu dinci, bir yandan "milliyetçi" olmak delinin seçeneğidir. İslam dini "Milliyetçilik"e karşı çıkar, "ümmet" anlayışını geçerli sayar. Bu durumda dini bütün bir "Müslüman", Milliyetçi" olabilir mi? Mehmet Akif:

Fikr-i kavmiyetti tel'in ediyor Peygamber, dizesini söyleyerek, İttihat ve Terakki topluluğunun görüşüne karşı çıkıyor, dini buna kaynak gösteriyordu.

Toplumsal eğitimin başlıca görevi, ülkede, kurulması, geliştirilmesi gereken üretim alanlarında çalışanları, fabrika gibi "sanayileşme" sürecinin odağı durumunda yapılarda çalışanlarda bir "sınıf bilinci" uyandırmaktır. Bu bilinç ister Marks'ın

değer-emek kuramına dayansın, ister yasal düzeyde "işçi hakları"na bağlansın bir uyanmayı, insanın çalıştığı alanda bir "insan" olarak değer taşıdığını vurgular. Türkiye'de şimdi bile, bir "işçi sınıfı bilinci" yeterli düzeyde uyandı denemez. Bunun örneği ortada, "Milliyetçi İşçi Sınıfı Sendikaları" adı altında toplanan öbeklerdir. İşçi, işverene karşı, yasal koşullara dayanan bir alanın insanıdır, onun "milliyetçiliği" bir güldürmece olur.

Bir İngiliz-Amerikan ortaklığında çalışan, oradan aylığını alan, geçimini sağlayan işçinin "milliyetçi" olmasının anlamı nedir? Ortaklık seni sömürüyor, olayın özünü bilmediğin için sana bir de "milliyetçi" olma olanağı sağlıyor, sağduyunun onaylayacağı bir düşünce değil bu. Sözgelişi, Osmanlı Devletini yıkanların Masonlar, Batıcılar, Yahudiler olduğunu söyleyen, İkinci Abdülhamit'i savunan, kendisine "milliyetçi" damgasını vuran bir kimse, bilmeden gidiyor, Yahudi yurttaşlarının bol aylıklı, günlüklü ortaklıklarında çalışıyor, sonra, Beyazıt Camiinden, Cuma namazından çıkıyor, İsrail'e karşı gösterilere katılıyor, "mel'un Yahudi" diye sesi çıktığınca bağırıyor. "Ruhu şad olsun Moliere ülkemizde yaşayan, şimdi, ne büyük yapıtlar yazar, bizi çağdaş dünyaya tanıtırdın." Ne diyelim, bizim şu sağcı, ulusçu, Türkçü, dinci partilerimizin, başkanlarımızın düşünceleri karşısında, Aristophanes'in "Bulutlar"ı bile çok alçakta kalıyor.

Toplumsal eğitimin önemi, toplumu oluşturan bireyler arasında, eğitim ilkelerine dayanan eşitliği sağlamaktır. Bu alanda basamakların bulunması, ya da yetkililer- sorumlular aracılığıyla birtakım basamakların oluşturulması olumsuz bir gelişmedir. Devlet, bireylere gerekeni verirken basamaklaşma düzeninin doğmasına engel olacak önlemleri de alma gereğindedir. Sözgelişi devletin tarım uygulamaları kişilere, kişisel isteklere göre değil, tarım alanlarının yapısına göre olmalıdır. Mısırın, buğdayın nerede ekileceğine kırsal kesim tarımcısı bilir, onun yüzyıllar ötesinden gelen bir gelenek bilgisi, deneyi vardır. Devlet bunu görmezden gelir, araya giren bir etkinin sözlerine uyarak buğday ekimine elverişli alana ayçiçeği, ya da başka bir ürün ektirme baskısını uygularsa, tarım alanında

toplumsal eğitimi engellemiş olur, üretimi kaypak bir ortama kaydırır, verim düşer.

Ülkemizde, toplumsal eğitimin tarımsal bir verimliliğe dönüşmesini, yaygınlaşmasını önleyenlerin hepsi siyasal girişim öncüleri, yetkilileri olmuştur. Yine bu etkili, yetkili kişiler toplumsal eğitimi çarpıtarak yöresel istemlerin alanlarına kaydırmıştır. Bunun acı, üzücü örneklerinden biri de ülkemizde haşhaş ekimi olmuştur. Uyuşturucu nesnelerin üretiminde başlıca kaynaklardan biri olan haşhaş ekimi yasaklanmış, böylece dış ülkelerde bu işle uğraşanların ekmeğine yağ sürülmüştür. Bu önleme karşın uyuşturucu kaçakçılığının önüne geçilememiş, Türkiye yine bu işin köprüsü durumuna getirilmiştir. Kazanan hep Amerika, başka ülkeler olmuştur. Oysa bu üretim türü sağlıklı, etkili bir yönetim uygulamasıyla denetim altına alınabilir, uyuşturucu yapımında kullanılan haşhaş, yararlı bir ortama aktarılabilirdi. Ortaçağda haşhaşın yurdu İran ile komşularıydı, kimi Osmanlı dervişlerine uyuşturucu, özellikle esrar Doğu'dan gelirdi.

Toplumsal eğitim aracı, insanlara yeni bir görüş aşılamak, gelişmeci bir yöntem uygulayarak genel esenlik sağlamaktır. Gelenekçi uygulamalar toplumsal eğitimin beslenmesine, geleceği aydınlatacak bir ışık kaynağı olmasına engeldir. Böyle bir uygulama baskı yönetimlerinin gelişmesine, yaygınlaşmasına olanak sağlar. Nitekim çağımızda bütün baskıcı yöntemler hep geleneksel anlayışı sürdüren uluslarda tutunmuş, yaşama gücü kazanmıştır. Günümüz İslam ülkelerinde durum böyledir. Hitler, Mussolini, Franco yönetimlerinin tabanında pekiştirici geleneklerdi. Bugün dünyanın en güçlü devleti sayılan ABD topluluğunda, çağdaş uygarlığın özüne aykırı, sömürücü, başkalarına baskı uygulayıcı tutumun insan değerleriyle bağlantısı yoktur. ABD yönetiminin, İngiliz yönetiminin sömürüye dayandığı, insan yetkilerinden, özgürlükten, çağdaş anlayıştan yana görünmelerine karşın uygulama alanında hep olumsuz, çıkarcı bir izlence sürdürmeleri gelenekçi anlayışa dayanıyor. Rusya'nın dağılması, ABD ile İngiltere'nin Hazar petrollerine göz dikmelerine yol açmış, Ortadoğu İslam ülkeleri birer karmaşaya itilmiştir.

Toplumsal gelişmenin ışıldağı olan toplumsal eğitimin özünde düşünce, davranma özgürlüğü vardır. Oysa petrol sömürüsüne dayanan, koruyucu örtüsü altında ulusların gelir kaynaklarını sömüren Avrupa, kendi sınırları içinde bile sömürüye elverişsiz toplumların acılarına, sıkıntılarına aldırmıyor. Bunun açık örneği Yugoslavya'dır. Nato, Unesco, BM, AP gibi kuruluşların temelinde sömürü yatmaktadır. Hollanda, Portekiz, İspanya, İngiltere geçim kaynaklarını geçen yüzyıl ortalarına değin başka ulusları sömürmeye başlamıştı. Asya, Afrika, Avustralya, Güney Amerika bu ülkelerin sömürgeleri olarak tarihe geçmiştir. Amerika'da Aztek, İnka uygarlıklarını, Kızılderili toplumunu ortadan kaldıranlar da Avrupa'dan göçen sömürgecilerdi. Bu nedenle ABD için özgün bir uygarlığın yaratıcısı olma olanağı doğmamıştı. Çağımız ABD ülkelerinde, uygarlık alanında görülen tüm gelişmelerin, buluşların öncüleri Avrupa kökenli düşünürler, aydınlar, bilginlerdir.

Çağdaş Avrupa toplulukları, ilişki kurdukları tüm uluslara savaş araçları satmayı, petrol kaynaklarını sömürmeyi sürekli bir amaç edinmiştir. Afrika'nın aç, susuz insanlarına karşı gözlerini yuman Avrupa, ABD petrol kaynakları verimli olan İslam ülkelerine (Araplara) karşı ikiyüzlü, utanç verici bir yönetim uygulamaktadır. Toplumsal uyanıştan, eğitimden yoksun İslam ulusları, başlarında bulunan sömürgen Avrupa uşaklarının buyrukları altında, sözde koruyucu bir dayanak bulmuş görünmektedir. ABD, İngiltere, Avrupa devletleri petrol kaynaklarının bol olduğu İslam ülkelerine sömürü araçlarından başka ne getirmişlerdir? ABD gibi bir devletin başında bulunan kişi kadınlarla kurduğu yakışıksız ilişkilerle, yüz kızartıcı davranışlarla bütün dünyanın ilgisini üzerine çekmiş, bunu örtbas etmek için, yanına İngiltere'yi almış, ikisinin toplamı üçyüz milyonu aşan bir kalabalık, onbeş milyon Irak'a saldırı üstüne saldırı düzenlemiştir, uygar dünya sırıtıyor, bunu büyük bir başarı gösteriyor. Öne sürülen Irak yönetiminin çağ dışı olduğu, insanlara baskı yaptığı türündendir. Peki Makarios'un eli kanlı saldırıları Kıbrıs'ta Türkleri, kadınları, çocukları boğazlarken ABD, uygar Avrupa neredeydi? Hep Yunan isteklerinden, uygulamalarından yana çıkmadılar mı? Sovyet

Rusya, Küba'da denizüssü kurmak istediğinde ABD kudurdu, oysa Kıbrıs'ta Türkiye'ye karşı Rus yapımı füzelerin yerleştirilmesi gündeme gelince karnı doymuş kaldırım kedisi gibi kuyruğunu kıvırıp üstüne oturdu.

İslam ülkelerinde, dinin egemenliği sürdükçe, toplumsal eğitimin ışıldağı yanmayacaktır, onlar için toplumsal gelişme, toplusal uyanış bir "küfür" niteliğindedir, inandıkları, bağlandıkları tanrı onları sömürüye yatkın bir eğilimde yaratmış, petrol kaynaklarınızı ABD, Avrupa tükeninceye değin uyuyun, kış uykusuna yatın diyerek uyuşturmuştur. ABD Vietnam bozgununu içine sindiremememiş, Kore'de umduğunu bulamamış, yıkılan benlik duygularını doyuma ulaştırmak için Ortadoğu İslam ülkelerinde egemenliğini sürdürmeyi, bu sarsak insanları istediği gibi uşaklaştırmayı ilke edinmiştir.

Burada, İslam ülkelerinde, toplumsal eğitimin canlanmaması yalnızca ABD, Avrupa uygulamaları değildir. ABD topluluğunu Ortadoğu uluslarının başına geçiren nedenlerden en önemlisi Sovyet Rusya'nın uyguladığı baskı, komşularını tutsak edinme yöntemidir. Özellikle Stalin döneminde Rus yönetiminin doyma bilmez tutkuları, açgözlülüğü, saldırı gözdağları, hepsinden çok Türkiye'ye karşı beslediği tiksindirici duygular unutulacak gibi değildir. İkinci Büyük Savaş'ın sonlarına doğru Stalin'in Kuzeydoğu Anadolu'dan toprak istemesi, Akdeniz'e inmek için Çarlık Rusya'nın baskı yöntemlerini kullanmaya kalkması, Türkiye'yi ABD denetimi altına sürüklemiştir. Missouri adlı büyük savaş gemilerinin Dolmabahçe Sarayı önünde demir attığı günler, halkın Sovyet baskısından sıyrılarak gösterdiği yakın ilgi, sevinen ABD yönetiminin ekmeğine yağ sürmüş, Türkiye'yi NATO'nun kucağına itmiş, toplumsal eğitimin bir "Amerikanlaşma" girişime dönüşmesine olarak sağlamıştır. Eski mandacı Ahmet Emin Yalman, yayımlanan anılarında Missouri çevresinde toplanan İstanbulluları Sovyet Rusya'nın (daha doğrusu Stalin'in) baskısı karşısında bir kurtuluş yolu bulmuş gibi göstermiştir. Daha sonra devrimci gençlerin, Dolmabahçe kıyısında ABD erlerini denize atmalarına değinerek "... bu gençlerin Missouri çevresinde toplanan İstanbulluları görmelerini çok isterdim" demekten

kendini alamamıştı. ABD'nin görüşüne inanmış, orada eğitim görmüş, gazeteci olmuş, uluslararası ün kazanmış, Türkiye'de Rauf Orbay gibi "Halifenin ekmeğini yedim, bu nedenle halifeliğin kaldırılmasını istemem" diyen kişiyle sıkı fıkı gönüldeşlik ilişkileri kurmuş, Osmanlı yönetiminin erdemlerine inanmış bir gazetecinin gerçeklerin bir bölümünü görmekte çok başarılı olduğu yadsınamaz. Türkiye'nin ABD yandaşı bir tutum takınmasında Sovyet Rusya'nın etkisi açıktır.

Türkiye'de toplumsal eğitimin ülke düzeyine yayılması, gelişmesini, kökleşmesini engelleyen nedenlerin başında ABD yandaşlığı gelmektedir. Özellikle Menderes yönetimiyle başlayan bu "kulluk uygulamaları" ülkemizde ulusu uyutmanın İslam zemzemiyle yıkanmış afyondur. Bu gerici yönetim halkı saptırmanın en kolay yolunu geçmişe, geleneklere bağlı görünmekte bulmuş, onun ardından gelen ABD yanlısı uygulama yöntemleri hep onun izini sürmüştür. 12 Eylül kapısının anahtarını menderes yaptırmıştır. Türk tarihinde toplumsal eğitimin engellenmesinde, sonu ağaca asılmak olan bu Başbakan gibi yıpratıcı bir örnek görülmemiştir.

Burada birbirini anımsatan iki üzücü olay vardır. Menderes el üstü tutulduğu yıllarda yaşamına karışan, sonradan ortaya çıkan birçok yüz kızartıcı olaya damgasını vurmuştu. Devlet araçlarını ilişki kurduğu kadınlara bağlayan, buyruğu altında bulunan yüksek görevlilerin kadınlarıyla ilişki kurmaktan çekinmeyen bu bilinçsiz Başbakan'ın yazgısı ABD Başbakanı Clınton uygulamalarıyla, yüzsüzlükleriyle birbirini aratmayan benzerlikler gösteriyor. Tarihin belirlediği yazgı çizgisini kimse değiştiremez.

TOPLUMSAL YABANCILAŞMA

Bir toplumda insan eşitliğini düzenleyen yasalar, yalnızca kâğıt üzerinde kalırsa, uygulamalarda kadın-erkek ayrımı geleneksel niteliğini korursa orada toplumsal yabancılaşma sürüyor demektir. Bu yabancılaşma insanı kadın-erkek diye iki öbeğe ayırmakla başlar. Erkeklerle dişiyi, doğal yapıları gereği birbirinden ayırmak, ancak insan kavramı altında bulunmayı dışlamak doğanın işidir, toplumsal yasaların değil. İnsanı toplumsal yasalar değil, doğa varetmiştir, bu nedenle doğanın varettiğini, birlikte yarattığını, bütünleştirdiğini yasaların tek yanlı olarak ayırması gerçekçi bir tutum değildir, doğaya bile ters düşen bir yabancılaşmadır. İnsanın doğaya yabancılaşması ölümüyle gerçekleşir, yokluğun eğemenliği altına girmekle varlığının sınırları dışına taşar. Bu olay insanın elinde olmayan doğal bir kuraldır.

Bugün, özellikle gelenekçi İslam ülkelerinde, toplumsal yabancılaşmanın en üzücü örnekleri yaşanmaktadır. Dinsel gelenekler insanları doğal sınırların dışına itmekte, kendi buyrukları gereği başka bir insan türü oluşturmaktadır. Yasalar insanları ayırmak, öbeklere bölmek, ayrı ayrı yerlere koymak için değil, insan yaşamını düzenli biçimde sürdürmek içindir. İnsan yaşamına ters düşen, bütünleştirici değil bölücü olan yasalar uygarlığın özüyle çelişir değerleri dışlayan bir baskı aracına döner. Yasaların sürdürdüğü, geçerli kıldığı baskılar, baskı yöntemleri, hangi yöntemlere dayanırsa dayansın onaylanamaz. İnsanların birbirlerini öldürmeleri üzücü bir olaydır, ancak devlet denen kuruluşun bu üzücü olayı, koyduğu yasalarla

gerçekleştirmesi onaylanacak türden değildir. Bireyin işlediği suçu devlet işlememeli. Devletin görevi suçlu asmak değil, suça iten nedenleri ortadan kaldırmaktır, insanlar arasında birleştirici bir sevgi bağı sağlamaktır. Belli bir neden olmadan, insanın insanı öldürmesi olanaksızdır. En korkunç olaylarda bile insanın gücünü aşan, katlanma direncini etkisiz bırakan bir neden vardır. Bu nedenlerin kaynağını bulmak, istenmeyen suyun geleceğe akmasını önlemek devletin görevdir. Usun değerini, yararını, us ilkelerine uygun davranmanın erdemini bilen kimse başkasını öldürmez.

Bir ülkede öldürme olayları çoğalıyorsa, orada yasaların ters doğrultuda işlediği tartışma götürmez. Ülkemizde öldürme olayları çoktur, ancak kimlerin kimleri öldürdükleri iyice araştırılırsa, toplumsal yabancılaşmanın hangi boyutlara vardığı anlaşılır. Türkiye'de öldürmelerin nedenleri bellidir, devletin görevi, bu belli nedenler yüzünden işlenen suçları, önceden düşünüp önleme yollarını aramaktır. Bir devlet yalnızca suçluları cezalandırmayı önemserse, uygarlığın gerektirdiği görevi üstlenmemiş demektir. Ülkemizde işlenen suçlar, ölümü gerektiren kanlı olaylar genellikle tarla, toprak yüzünden, namus nedeniyle, kumar, sarhoşluk, uyuşturucu kullanma, alış-veriş alanında yarışma, hırsızlık, kaçakçılık gibi uygar toplumlarda istenmeyen, kınanan girişimler sonucudur. Oysa devlet sağlıklı, güçlü, etkili bir eğitimle en azından bunların yarısını ortadan kaldırabilir. Toprak yüzünden işlenen ağır suçlar yapaydır, yurttaşların yeterince toprağı olmaması, ya da toprağa karşı duyulan aşırı eğilim, açgözlülük sonucudur. Namusla ilgili olayların çoğu eğitim eksikliğinden kaynaklanıyor. Bunun da başlıca nedeni kadınlara karşı devletin uyguladığı anlamsız ayrıcalıktır. Ülkemizde eğitim yetersizliği yüzünden kadın bur soyut "namus odağı" sayılıyor. Kırsal kesimlerde, yıpranmış geleneklere dayanan uygulamalar yüzünden işlenen ağır suçları biliyoruz. Doğu Anadolu illerinde uygulanan, devletin vurdumduymazlığı yüzünden etkinliğini sürdüren bir "aile yasası" vardır. Bir aile, geleneklere aykırı davrandı diye, kızını öldürebiliyor, evde verilen yargıyla ölüm cezası gerçekleştiriliyor. Bunun nedeni de "namus"la ilgili yorumlamaların saçma-

lığıdır. Bir kız ailenin istemediği bir kimseyle evlilik ilişkisi kurarsa, "aile yasası" gereğince, yine aileden seçilen birisine öldürtülüyor, öldüren de bunu yasal bir görev sayıyor. Bu önlenemeyecek bir olay değildir, devlet üstüne düşen görevi bilinçle yaparsa.

Bu tür olayların tabanında ilkel dinlerden kalma bir gelenek vardır, işlenen suç toplumun bütün bireylerini ilgilendiriyor, toplumun arınması için suçlu bireyin ortadan kaldırılması yasal bir gerekim sayılmıyor. Toplumlarda sürdürülen gelişmeler, devrimler, yenilenmeler bu kötü, yıpranmış uygulamayı büsbütün ortadan kaldırmıyor. Anadolu'nun bütün yörelerinde böyle değişik gelenekler vardır, bunlar hepten kaldırılamaz, ancak ağır suç sayılanları, öldürmeye değin varanları eğitim yoluyla önlenebilir. Bu kötü geleneklerde dinin etkisi, katkısı da önemsenecek niteliktedir. İslam dininde, daha önceki çağlardan kalma ilkel alışkanlıklar vardır, bunlar Anadolu'da boya değiştirerek yaşatılmaktadır. Bu gelenekler toplumda bireyler arasında kaynaşmayı değil birbirine uzak kalmayı, yabancılaşmayı sürdürüyor. Bireyler birbirlerine karışı, eski inançlardan kaynaklanan birtakım uygulamalarla öbekleşiyor. İşte, "aile yasası"na göre suçluyu cezalandırmanın kökeni budur.

Dinci partilerde bir "güzel gelenekler" söylencesi vardır. Bu "güzel gelenekler" güncel yaşamda "batıl", "kâfir" Avrupa'nın en ileri, en gelişmiş buluşlarından yararlanmaya engel olmaz, onları kullanmayı suç saymaz da çağdaş uygarlık düzeyine yükselme gelişmelerini önlemeye çalışır, toplumsal kullanımlarda birbirine yabancılaşmadır. Bu iki uçlu yaşamadır, işine gelenin kökenini, yapıcısının inançlarını düşünme, işine gelmeyenin kaynağını araştırmaya, yadsımaya koyul.

Ülkemizde Menderes dönemiyle başlayan bir Atatürk karşıcılığı vardır. Atatürk yontularını "put" sayar, akçaların üzerindeki Atatürk resimlerini "put" diye niteler, geçersiz kılmaya çalışır. Öte yandan döner Menderes'e, Turgut Özal'a devlet akçalarıyla "anıt-mezar" diktirir. Atatürk'ün "Anıt-Kabri"ne "put-hane" der durur. Peki bu uygulamalar, bu anıtlar İslam ülkelerine Avrupa'dan, eski Mısır, Babil, Sumer, Asur, İran geleneklerinden geçmedi mi? Kur'an'da böyle bir uygulama,

böyle bir gelenek var mı? Bu sorunun yanıtı olumsuzdur, "güzel geleneklerimizin"in yılışık, bilinçsiz savunmanı bu tür çelişkilerden tadirginlik duymaz. Bu tutum, kendi kendine yabancılaşmanın en yaygın örneğidir.

1955-1957 yılları arasında, Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev üstlenen Alman bilgini Ord. Prof. Dr. Hans Freyer, *"Sosyolojiye Giriş"* adıyla dilimize çeviren (çev. Dr. Neriman Abadan, 1967, 3. basım) adlı yapıtında toplumsal öbekleşmeleri değişik uluslardan nesnel örnekler getirerek, yapısal niteliklerine göre ayırır. Sanayileşme evresinde, toplumsal oluşumların karşılıklı etkinliklerini vurgularken tarım alanlarında görülen gelişmelerin de sanayileşme atılımlarından geniş ölçüde yararlandığını açıklar. Toplumda değişik kesimlere ayrılmanın (sınıflaşmanın) nedenlerini gelişmelere bağlar, bu kesimler arasında görülen ayrılıkları, egemenlik eğilimlerini de üretim-tüketim ilişkilerinin gelişim çizgisi üzerinde sürdürür. Yine bu yapıtında sanayileşme sürecinin toplumsal devrimlere yol açtığını yansıtır. Ülkemizde, Atatürk'le başlayan devrimlerin tarımsal kesimlerde de etkili olduğunu biliyoruz. Kısa bir sürede kara sabanın yerini makine, ekip biçmenin yerini biçer-döğer almaya başlamış, eski tarım geleneğinde çağdaş araçlarla bir yenileşme başlamıştı. Bu yenileşmenin ardından "köy ağlığı"nın egemenliği gelişmeye dönüştü, topraksız köylüyü boğaz tokluğuna çalıştıran ağaların sayısı artmıştı. Biz buna da "toplumsal yabancılaşma" diyoruz. Tarımsal gelişme ağanın işine yaradı, ancak kırsal alan işçisinin yaşamında sıkıntılı olayların hızlanmasına da olanak sağladı. Kara saban, kazma, kürek, bel gibi araçlarla sürdürülen, birçok kişinin günlük karşılığı çalışmasını gerektiren tarım işleri, makineyle çok kısa sürede, çok daha az çalışanla sürdürüldü. Bunun sonucu olarak kırsal işsizlerin sayıları arttı, büyük illere göçme, iş arama olayları yaygınlaştı, büyük kentlerde bir "işsizler öbeği" oluştu. Bu işsizler öbeği bir yandan toplumsal düzenin bozulmasına, bir yandan da kentli-köylü yabancılaşmasına yol açtı. Bu yabancılaşma türü, tarım alanlarında yaşayanların geleneklerine göre, olumsuz yönde toplumsal yabancılaşma türündeydi.

Toplumsal yabancılaşmanın en çok görüldüğü alan kırsal kesimlerden büyük kentlere iş aramaya gelen yurttaşlarla kentliler arasında ortaya çıkan iki ayrı öbeğin etkinliğidir. Büyük bir konutlar birliğinde kapıcılık, odacılık, odabaşılık, yükçülük gibi yalnızca çalışma gücüne, nesnel çabaya dayanan kesimlerin konutlarında kullanılan araçlarla yaşama biçimleri incelenmeye değer. Odacı, konutunda bütün çağdaş araçlardan yararlanır, artık kırsal kesim yaşamıyla bağlarını koparmıştır. Ancak kentsel yaşamın dışında kalmayı yeğler, köy geleneklerini sürdürür. Bunların komşuluk ilişkileri, evlenme gelenekleri, aile yapısı, yemekleri kentliye yabancıdır. Sözgelişi Karadeniz kıyılarından, kırsal kesimlerden, büyük kentlere gelen insanlarımız patates, kabak, taze fasulye, kuru fasulye, yağ, peynir, çökelek, turşu, pekmez, tarhana, bulgur, kurutulmuş yemiş (elma, erik, armut, karayemiş gibi) türünden ne varsa birlikte getirir, böylece köyündeki mutfak düzenini sürdürür. Yaşamında yapısal değişme pek az görülür. Bu olay iki ayrı yaşam biçiminin tabanını oluşturur, biri ötekine yabancıdır, ortada iki ayrı toplum vardır, bunların ikisi de toplumsal yabancılaşmanın gözle görülen örnekleridir.

Türk aydını, ülkemizde yaygınlaşan, toplumsal yabancılaşma olayı karşısında yeterli bilgi edinmemiştir. Yükseköğrenim kurumlarında, ülke düzeyinde toplumbilimsel çalışmalar, incelemeler yoktur. Tüm toplumbilimsel çalışmalar gözlemden çok kitaplara dayanmaktadır. Kırsal alanlarda yaşayan yurttaşlarımızın sorunları bile yeterince saptanmamıştır.

Toplumsal yabancılaşmada, ülkemizde iki aşama görülmektedir. Birincisi kırsal kesim insanlarının büyük yerleşme yerlerine içinde köy, kent yabancılaşması gündeme geliyor. Bunlar uzun yıllar birbirine kaynaşamıyor, köylü köylülüğünü, kentli kentliliğini koruyor. Bugün İstanbul, İzmir, Ankara yörelerinde oluşan gecekondu insanlarıyla kent insanlarının yakınlaştığı söylenemiyor, geleneklerde bile bir uzlaşma söz konusu değil, oysa hepsi Müslüman. Peki aykırılık, yabancılaşma nereden geliyor? Bunun açıklaması kolay, yerleşim düzenlerindeki ayrılıktan. Birinin ak dediğine öteki kara demekte direniyor. Bu sanıldığı gibi yeni bir olay değildir kökleri İs-

tanbul'un "Müslümanlaştırma" dönemlerine değin eskiye gitmektedir. İstanbul'da birçok ilçenin, yörenin adının nereden geldiği araştırılınca Fatih Mehmed çağına değildir. Sözgelişi Aksaray yöresine, Anadolu'daki Aksaray'dan göçtürülüp, oraya yerleştirilmiş insanlar o adı vermişler. Silivrikapı, Edirnekapı, bugün Yenibosna yöresi de Bosna'dan gelen göçmenlerin yerleşmeleriyle o adı almıştır. Burada yaşayan insanların geleneklerini birbirine benzemiyor, onların toplumsal harmanda karışıp kaynaştıkları da söylenemez.

İkinci toplumsal yabancılaşma yurtdışına çıkan işçilerle bağlantılıdır. Sözgelişi Almanya'da doğan, okuyan Türk çocuklarıyla yurdumuzdakiler arasında göze batan bir yabancılaşma vardır. Köln kentinde, konuşmamı sürdürürken, orada yetişen, okumuş bir genç bana birtakım sorular yöneltirken Türkçe'yi güçlükle konuşuyordu, bunun bilincindeydi. Bana Almanca konuşup konuşamayacağını sordu, konuşmasını istedim. Almanca'yı çok kolay konuşuyordu. Sorduğu soru şuydu: birtakım ekinsel değişimlerin, alışkanlıkların, geleneklerin kaynakları neler olabilirdi? Neden Anadolu'da birtakım uygulamalar yöreden yöreye değişiyor, dahası çatışıyordu. Bu gencin sorduklarında toplumsal yabancılaşmanın bütün izleri seziliyordu.

Ülkemizde kalabalık kentlerde görülen, özellikle sanayileşme sürecine giren iş alanlarında hızlı değişimler kırsal kesimin insanlarını olumsuz etkilediklerini söyleyebiliriz. Kentin köyü etkilemesi bilimsel gelişmelere değil, yüzeysel başkalaşımlara dayanıyor. Bu yüzden de köyde tabana inen bir yenileşme sağlamıyor. Nitekim T. B. Bottomere, dilimize *Toplumbilim* adıyla çevrilen, toplumbilimin gelişimini incelerken değişik örnekler veren yapıtında (çev, prof. Dr. Ünsal Oskay, er yy.) "Kentlerin büyümesi çeşitli sorunlar kadar çeşitli olanaklar da yaratmaktır. Kentler yeniliklerin ve buluşların gerçekleştiği yerlerdir. Ekonomik gelişme, siyasal değişimler, yeni değerler ve tutumlar kentlerde gerçekleştirilmekte ve kırsal nüfus üzerine kentlerin büyük etkileri olmaktadır." (s. 98). Bu alıntının yazarı, verdiği örneklerle kent-köy arasındaki ayrımlaşmayı, biraz da sanayileşme sürecine bağlamaktadır (bizim

anladığımıza göre). Ancak bu değişme etkisi Türkiye'de tek yanlı olduğu gibi, çok yavaş yürümektedir. Kırsal kesim insanı, ancak kente inince, orda yaşama olanağı bulunca sanayileşmenin etkisini duymakta, geleneklerinden kopmaya yüzeysel bir değişime uğramaktadır. Bu olayda dinci çevrelerin etkisi sanayileşmeninkinden daha geniş tabanlıdır. Daha önce açıkladığımız "güzel geleneklerimiz" yakıştırmaları dinsel kökenli olduğundan gelişmeci değişmeyi tersine çevirerek dinci yayılmaya dönüştürüyor. Böylece "İşçi Sendikaları" bile inanç kurumlarına çevrilerek birbirine yabancılaşmayı, toplumsal kılığa sokarak (toplumsal yabancılaşmaya çevirerek) karşıt topluluklar oluşturuyor.

Cumhuriyet Yönetimi'nden sonra, özellikle İkinci Büyük Savaş döneminde, ülkemizde, İslamcı çevrelerin azınlıklara karşı takındıkları olumsuz tutum, toplumsal yabancılaşmayı türlendirdi. Hıristiyan azınlıkların bu toprağın yerlileri oldukları unutularak, kimi kışkırtıcıların, bölücülerin etkisinde kalan pek az kimseler yüzünden tüm azınlıklara kötü gözle bakıldı. Menderes'in yarattığı 6-7 Eylül olayları, Türkiye'de, Türk insanına yakışmayan bir baskıya dönüştürüldü. Daha sonra, bunun öcünü, bilmeden Kıbrıs sorunu izledi. Makarios'un girişimleri yalnızca Ada'nın bağımsızlığını amaç edinmemişti. Orada yaşayan Müslümanların (Türklerin) dışlanmalarını da gündemde tutuyordu. Oysa, azınlıklarla bir karışıp kaynaşma süreci başlamıştı. İslamcı çevreler bunu din-inanç ayrılığını ileri sürerek sömürdüler. Böylece toplumsal yabancılaşma bir devlet uygulamasına dönüştü. Daha sonra dış kökenli kışkırtmalarla Ermeni sorunu, Kürt sorunu gündeme geldi, bunlar da yetmedi İslamcı kesimler arasında yabancılaşmalar hızlandı. Bu olaylarda da İran-Irak-Suriye komşularımızın kışkırtıcılıkları gözardı edilebilecek türden değildi. Türkiye'de halk kesimleri ayrıldı, tarikat denen kuruluşlar arasında yabancılaşma kan dökmelere değin vardı. Toplum bilimcilere büyük, geniş boyutlu araştırma alanları açılmasına karşın ne yazık ki ilgilenen olmadı. İş politikacı yardakçıların ellerine düştü.

KURALSIZ YAŞAM

İnsanın bir değerler varlığı olduğunu düşünürsek, yaşamın da birtakım değerlere, değer yargılarına göre düzenlenmesi, sürdürülmesi gerekir. Böyle bir yaşam sürecinde insan birtakım değerlerin denetimi altına girer, davranışlarını bu değerlere göre düzenler. Yaşamı biçimlendiren, anlamlı kılan bu değerler dışlanırsa bir dağınıklık görülür. Özellikle çok partili yaşamda, ülkemizde, böyle bir dağınıklığın yaygınlığı görülmektedir. Partiler, birer toplumsal kuruluş olduklarını unutarak, kendilerine göre bir aktöre kuralı izliyorlar. Bu durum "çok ahlaklılık" uygulamasını gündeme getiriyor. Çok ahlaklılık toplumlar için iyi bir yöntem değildir, bunalımların kapısını açar. Partiler birer değer kaynağı değildir, yeni değerler üretemezler. Yeni değer üretmeye kalkan bir kuruluş (parti) toplumun genel yapısını bozar, baskı yöntemine olanak sağlar.

"Namus" kavramı bir değerdir, evrenseldir, yalnızca toplumdan topluma yorumları değişebilir, içeriği değişmez. Ülkemizde bu kavramın ne denli saptırıldığını gösteren olaylar yaşanmıştır. Özellikle Kamutay'da andiçme törenlerinde bunun üzücü örnekleri yaşanmıştır. Gerici odaklar andiçerken "vallahi, billahi" sözcüklerini yeğlerler, "namus üzerine" sözcüklerini gelip geçici sayarak yalan söyleyenler de çoktur. Özellikle dinciler, aşırı İslamcılar "namus" kavramına olumsuz anlam verirler, bu çok eski gelenektir.

Burada konuyu açıklamak için, kendi yaşamımızdan bir örnek vereceğim. Trabzon Maçka ilçesinin Samandıra yaylağında, Hazineden satın alınmış 27 dönem çayırımız vardır. Yusuf

Sarıalioğlu adlı, çok iyi komşu olmasına karşın, aşırı toprak düşkünü bir kimseyle sınırdaşız. Bu komşumuz durmaz, sınırlarla oynar. 1950 yılında iş yargıçlığa yansıdı. Duruşmalarda gösterdiği tanıkların hepsi kendisi gibi oflu, uzun sakallı, üstelik "hacı". Bu kişiler duraksamadan, bütün köylülerin gözleri önünde yalan söylüyorlar. Biz şaşırıyoruz. Bir duruşmada, arazi üzerinde, tanıklar geldiler, yargıç çok anlayışlı, deneyimli bir kimseydi. Tanıkları ayrı ayrı çağırdı: "doğru söyleyeceğine dinin, Kur'an'ın, Allah'ın üzerine yemin eder misin?" diye sormaya başlayınca hepsi eski söylediklerinin tersini söylediler, davayı biz kazandık. Yargıç onlara, duruşma bittikten sonra, neden öncekileri başka türlü söylediniz de, şimdi değiştirdiniz? deyince hepsi birden şunu söyledi: "davayı Yusuf bize öyle söyleyin dedi, biz onun söylediklerini söyledik." Bu tanıkların düşünü inanç ortamında "namus" sözcüğünün anlamı yoktu, tanıklık ancak "Allah" adına yapılabilirdi, onlar öyle koşullandırılmış, yönlendirilmişti. Bu insanlara "namussuz" denemezdi, yaşamlarında çağdaş insan değerlerine dayanan bir kural yoktu, bütün davranışlarının arkasında "Allah" vardı. Ancak bu sözcüğün de yorumu çok değişkendi.

İmdi, Kamutay'a gelince, yalanın daha bilinçli, çıkarcı, tiksindirici bir içerik taşıdığını görüyoruz. Yalan, söyleyenin yaşamında, bir odak oluşturuyor. Sonradan, neden söylediği sorulunca, sıkılmadan: "Ben yemi etmedim, Anayasa'nın ilgili maddesini okudum" diyecek düşüklükte soysuzlaşıyor.

Bir yaşamın kuralları, yaşanmayan bir ortamdan geliyorsa, gerçekötesi bir nitelik taşıyorsa, ne denli olağan görülürse görülsün saptırıcıdır. Doğru yolu gösteren, yönlendirici bir kılavuz niteliği taşıyan kural yaşamın gereksinmelerinden doğar. Yaşam, düşünen insanın uygulayıcı kurallar kaynağıdır. Yaşamı, üzerinde yeryüzünü dışlayan, yalancı inanç evrelerinde bulduğuna inanılan bir kural insanı dışlar, gelişmesini engeller. Yaşayan bir insanın yaşanmayan bir ülke için kuralar, koşullar üretmesi yaşamsal alanda dengesizlik doğurur.

Yaşamın dışından aktarılan kurallar genellikle buyurucudur, yaşamı denetim altına alırken, insanın düşünsel özelliklerini göz önünde bulundurmaz, yalnızca kendi içeriğine uygun

gelenlerin yapısını ister. Oysa insanın yaşamını düzenleyebilir, ancak yaşama bütünüyle egemen olamaz. Sözgelimi yaşamını istediği gibi uzatamaz, sağlığını istediği nitelikte koruyamaz, yaşlanma olayını durduramaz, sayrılanmanın önüne geçemez. Ne denli özen gösterirse göstersin, umulmayan, beklenmeyen bir günde, bir olay dolayısıyla insanın sağlığı bozulabilir, bir dış ektiyle düşünsel aygıtın işleyişi aksayabilir. Bunlar insanın elinde olmayan, yaşamın içinden fışkıran etkinliklerdir.

Bizim ülkemiz sözkonusu olunca, kurallı yaşamın, Cumhuriyet yönetimiyle başladığı söylenebilir. Bu dönem, yaşamı düzenleyen koşulların, kuralların saptanmasında yolumuzu aydınlatan bir ışıldaktı. Yaşamı yönetecek kurallar dıştan değil toplumsal gereksemelerin içinden çıkarılıp üretildi, bu nedenle yaşama aykırı gelmedi. Cumhuriyet Yönetimi davranış özgürlüğünü yaşamın anlamında buldu, gösterdi. Artık insan içinde yaşadığı evrenin yurttaşı olduğunu, onun yaşamsal kurallarına uyum gereğini kavradı. Bu önemli bir bilinçlenmeydi, yeryüzünde yaşarken yalnızca düşüncede varolan bir düş alanının bireyi olduğunu sanmak bir kuruntuydu. Kuruntudan ancak bilimle, us ilkelerine göre düşünüp taşınmakla kurtulma olanağı vardır. Kurallı yaşamda birey, yaşamının ereğini, içeriğini biliyor, taşıdığı anlamı önceden saptıyor, boşuna ereksiz yaşamıyor.

Peki hangi toplum kurallı, hangi toplum kuralsız yaşıyor, diye bir soru gündeme getirilebilir. En ufak bir kuşkuya kapılmadan, batı uluslarının yönetimlerinde kurallı oldukları, doğu uluslarının ise kuralsız yaşadıkları söylenebilir (özellikle din yönünden). Şöyle yalın birkaç örnek verelim. Batı uluslarında değişmeyen bir yöntem geleneği vardır: *sömürü*. Bu sömürü geleneği, çağımızda petrol kaynaklarına dayanıyor. Nitekim petrol sanayide önem kazanınca ABD ile Avrupa İslam ülkelerinin önemini kavradı, onları sömürme konusunda kurallı-koşulla bir tutum (politika) izledi, uyguladı. Yöneticiler değişti, bu kural değişmedi. Yönetici gidiyor, gelen yeni bir yönetim biçimi öneriyor, eski yönetimi, kurallı tutumu sürdürüyor. Günümüzde ABD ile İngiltere'nin Ortadoğu İslam ülkelerinde, Irak'ta Kuveyt'te uyguladıkları kural değişmiyor, gelen gide-

nin izini sürüyor. Bu kuralılı yaşamın değişmeyen göstergesidir.

İmdi, kuralsız yaşama gelince, en üzücü örnekleri bu petrol yüzünden sömürülen İslam ülkelerinde görülüyor. Bu ülkeler, bugün, kuralsız yaşamın en düşük biçimini sergiliyorlar. ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Hollanda, gibi ülkeler, İslam ülkelerindeki kuralsız yaşamdan olabildiğince yararlanıyorlar. İslam ülkeleri birbirine girmiş, kan gölüne dönmüş. Bu dağınıklık sömürü olanaklarını genişletiyor, çoğaltıyor. Sömürücü ülkeler, BM koşullarına aldırmıyor, İslam ülkelerinden bu koşullara eksiksiz uyulmasını istiyor, bombalar yağdırıyor, insanları öldürüyor, İslam ülkeleri sırıtıyor. Bu görünüm, kuralsız, ülküsüz yaşamın gerçek yüzüdür. Uzmanların söylediklerine göre Ortadoğu petrol kaynaklarının elli yıllık bir geleceği kalmış, tükenme sürecine girmiş. Elli yıl sonra İslam ülkelerinde açılık, yoksulluk, sayrılık, yıkım başlayacak demektir, biz göremeyeceğiz.

Bugün, Batı'nın petrol sömürgeleri bu gerçeği bütün ayrıntılarıyla kavramış, gelecekle ilgili tutumlarını ona göre düzenleme yoluna girmişler. Hepsinin gözleri Asya-Hazar petrollerinde, ancak bu ülkelerde egemen durumda Çin-Rusya-Türk toplulukları vardır. Ayrıca petrolleri taşıma bakımından da yol güçlüğü, uzaklığı gündemde. İslam ülkelerinde böyle bir sorun yok, denizler tüm olanakları sağlıyor.

Elli yıl, bireysel yaşamda önemlidir, ancak bir ulusun, bir devletin yaşamında önemli sayılabilecek bir süre değildir. Bugün, elli yıl sonrasını görebilecek bir Arap devlet başkanı yoktur. Buna karışın, Arap ülkeleri elli yıl sonrasını düşünebilecek ölçüde anlayışlı değildir. Bu anlayışsızlığın başlıca nedeni, İslam dininde bireysellik tutkusunun egemenliğidir. Bu dinde toplumsal düşünme, ölümden sonrasının ötesine geçmiyor, dünya yaşamını bir kıyıya itiyor, önemsemiyor. Arap insanında yaşamı düzenleyen bir toplumsal bilinç oluşmamıştır.

Türkiye'de kuralsız yaşam geleneklerini pekiştiren, gerici bir emekli paşanın kurduğu Adalet Partisi olmuştur. 12 Mart döneminin insan değerlerini toza toprağa katan yöneticileri, sorumluları birer "ruh hastası"ydı, ABD yandaşlığıyla övün-

ıneyi yaşam ilkesi edinmişlerdi. Bunlar 27 Mayıs döneminde yargılanıp asılan üç kişinin öcünü üç genci asmakla almanın en aşağılık örneğini vermişlerdi. Ülkemizde, "komünizm" sözcüğünün adını bile duymamış yörelerde "Komünizmle Mücadele Derneği" kuracak nitelikte yozlaşmış kimseler, tanrısız, ABD yardımlarıyla, akçalarıyla kurulan bu dernekler nicesini varsıl kılmış, Kamutay'a sokmuştu. Gençliğimde, benim de aralarında bulunduğum "kafatasçılar"ın yılışık bir yaygaracısı, kurduğu dernekler nedeniyle Kamutay'a girme olanağı bulmuş, üç gencin asılması için, gece yarılarına dek AP saylavlarının evlerini dolaşmış, hepsinden onay almıştı. Bunu İstanbul'un Bayazıt yöresinde "Marmara Kırathanesi"nde övünerek söylerdi. Sonunda, yine Bayazıt yöresinde, Gedikpaşa'da öldürülmüştü.

Bu üzücü, uygarca olmayan, uygarlık adına utanç verici örneklerini verirken gelişmemiş, yeterince insanlık bilincine varamamış kimselerin ne gibi yozlaşmış eğilimler gösterdiklerini sergilemeyi düşündük. Ölüm, yanılgıların, yanlışların düzeltilemeyeceği son duraktır. O durakta yalnızca suçlular, yargıçlar beklemez, bireyleri suça sürükleyen toplumsal uygulamalardan sorumlu kimseler de beklerler. Ölüm yargısının verilmesine de, uygulanmasına da parmak kaldıran bir kimse, sonradan yaptığından üzüntü duymuyorsa, onun varlığı "insan" kavramının dışındadır. Ölüm yargısını verenle onaylayan, yargıyı gerçekleştiren arasında, insanlık suçu işleme bakımından, bir ayrım yoktur. Önemli olan bireylerin işledikleri ağır suçları devletin işlememesidir. Burada toplum düzenini koruma savı bir kandırmacadır, suçluları ortadan kaldırmak toplumsal düzeni sağlamaz, suçları yaratan nedenleri toplumsal eğitimle yok etmek gerekir.

Öç almak devlete yakışmayan bir uygulamadır. Birisini öldürmüş bir eli kanlıyı asmak, öldürülenin yakınlarının acısını gidermez, onların yaşamında açılan boşluğu doldurmaz, ancak öçalma duygularını yatıştırmış gibi görünebilir. Bu yeterli değildir, arkada kalan öksüzlerin geçimi, eğilimi, yetiştirilmesi, topluma kazandırılması gerekir. Devlet bunu yapıyor mu? Bugüne değin görülen örneklere bakılırsa yapmıyor, yalnız ceza

vermekle, yargıyı yerine getirmekle yetiniyor. Sağlıklı, düzenli, içerikli bir eğitim suçluyu bile topluma kazandırabilir.

Suudi Arabistan'da yargılamalar, yargıları yerine getirmeler hep Kur'an buyruklarına dayalıdır. Ölüm kılıçla boyun vurularak yerine getirilir, hırsızın eli kesilir. Oysa Suudi inançları Kur'an'a aykırıdır, Vahhabilik denen inanç kurumu (Suudilerin bağlı bulundukları kurum) islamın özüyle bağdaşmaz. Burada toplumsal etkinlik inancın içeriklerine göre uygulanırken Kur'an'ın öngördüğü İslam birliği gerçekleştirilemez, petrol kaynaklarını sömürme düzeyiyle yabancılarla, Hıristiyanlarla sıkı bir anlaşma, ortaklık uygulaması benimsenir. Böylece Arap ülkelerinde yaşamsal önem taşıyan kaynaklar hızla tüketilir, gelecek düşünülmez.

Kuralsız yaşam verimsizdir, kısa süreli kopmalarla bütünlük sağlayamaz. Eski Grekler yaşamları gereği hep düşünmüşler, günümüze değin etkinliklerini sürdüren düşünce, sanat çığırlarının doğmasına olanak sağlamışlar. Onların başarıları kurallı yaşama alışmaları sonucuydu, toplumsal inanç sapmalarına uğramamışlar. Bu gerçeği günümüze kalan evrensel yapıtlarından öğreniyoruz. Özellikle tarih, felsefe, sanat (bütün dallarıyla), söylence alanlarında sergiledikleri başarı ürünleri günümüze bile ışık tutmaktadır. Romalılar kurallı yaşamları sonucu toplumsal yasaların ilk düzenleyicisi sayılırlar. Sumerler, öteki Mezopotamya ulusları, günümüze kalan uygarlık ürünlerine göre hep kurallı yaşamışlar, Mısırlılar, Çinlilerde öyle bir özellik görülmektedir. Oysa günümüz İslam ülkelerinde böyle evrensel başarılar sergileyen bir ulus bilmiyoruz.

Kuralsız yaşam, dağınık yaşamdır, yasalarında bile genel geçerlilik yoktur, çelişkiler, tutarsızlıklar toplumun tüm kesimlerinde yaygındır. Devlet, yönetimi altında bulunan kurumlara egemen değildir. Sözgelişi, Atatürk'ten sonra, özellikle 1950 yönetimiyle ülkemizde yasal kuruluşlarda bile hızlı bir yozlaşma başlamıştır. Yurttaşlar öbeklere ayrılmış; en yüksek görevlerde bulunan sorumlular bunlar, bundan kendi çıkarları adına, yarar sağlamışlardır. Menderes döneminde açılan "Vatan Cepheleri" toplumsal bir yıkımdı, kuralsız yaşamanın bölücü, bütünlüğü dağıtıcı örnekleriydi. O dönemlerde Trabzon

Valisi Çolak İsmail (İsmail Hakkı Baykal) kendisine işleri için yasal yollarla başvuran köylülere, önce hangi partiden olduğunu sorar, çekmecesinden köyün hangi partiye daha çok oy verdiğini gösteren çizelgeyi çıkartır, DP çoğunluk sağlamamışsa yurttaşları kovardı. CHP yandaşı görünen, Atatürkçü "Hakimiyet" gazetesinin ilanlarını keserdi (bu yazıları yazan o yıllarda gazetenin yazı işleri sorumlusuydu). Onun bu yasal olmayan tutumu, yörede tatsızlık yaratmış, orman, tütün kaçakçıları hep ona sığınmışlardı. Onun Trabzon'da bulunduğu yıllarda ormanlar aşırı ölçüde kırılmış, tarlaya dönüştürülmüştü. Daha sonra AP döneminde, Trabzon'a vali olarak gelen Vefa Poyraz'da (emekli bir subay olmasına karşın) eskisinin izinden yürümüş, uzun süre kaçakçıların sığınağı olmuştu. (bunları yazan onu da bir dilekçeyle Başbakanlığa duyurmuş, Vali bey küplere binmişti). Bunlar kuralsız yaşamın örnekleridir. Kurallı yaşamda yasalar egemendir, canı isteyen işine geleni yapamaz, toplumsal geçerlilik taşıyan kurallara uyma gereğinde kalır.

Kuralsız yaşamda genel geçerlilik taşıyan yasalar yoktur, yöneticiler yasak koyucu özelliklerden yoksundurlar. İÖ.1800 yıllarında Kral Hammurabi, Babil'de adıyla anılan yasaları yürürlüğe koydu, komşu ülkeleri egemenliği altına alarak toplumsal düzeni sağladı, kendinden önce gelen Urukagine yasalarını yeniden düzenledi, böylece uygarlık tarihinin en eski yasakkoyucu kralı oldu. Ondan 1400 yıl sonra, Roma'da *Oniki Levha Yasası* adıyla bir yasa düzenlendi (İÖ. 451-449). Bu yasalar, çağımızda Avrupa yasalarının öncüsü olmuştur, Cumhuriyet döneminde yürürlüğe konan çağdaş yasaların kaynağı da bu eski yasalardır. Bunlar kurallı yaşamın özelliklerini yansıtan ilk evrensel ürünlerdir. Yasa uygarlığın ilk düzenleyen kurallarıdır.